

**SÜFYÂN ES-SEVRÎ'NİN TEFSİRİ İLE SÜFYÂN İBN UYEYNE'NİN
TEFSİRİNİN KARŞILAŞTIRMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Mohamad ALMUSTAFA

Kütahya - 2024

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**SÜFYÂN ES-SEVRÎ'NİN TEFSİRİ İLE SÜFYÂN İBN UYEYNE'NİN
TEFSİRİNİN KARŞILAŞTIRMASI**

Danışman:
Prof. Dr. Şadi EREN

Hazırlayan:
Mohamad ALMUSTAFA

Kütahya – 2024

Kabul ve Onay

Temel İslam Bilimleri Bilim dalında, 202185000046 öğrenci numaralı, Mohamad ALMUSTAFA hazırlamış olduğu “SÜFYÂN ES-SEVRÎ’NİN TEFSİRİ İLE SÜFYÂN İBN UYEYNE’NİN TEFSİRİNİN KARŞILAŞTIRMASI” başlıklı yüksek lisans tez çalışması ile ilgili tez savunma sınavı jüri tarafından yapılmış ve adayın tezinin OY BİRLİĞİ ile kabul edilmesine karar verilmiştir.

24/04/ 2024

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Prof. Dr. Şadi EREN		
Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye SEVİNÇ		
Prof. Dr. Celil KİRAZ		

Onay

Doç. Dr. Eray ACAR

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım “SÜFYÂN ES-SEVRÎ’NİN TEFSİRİ İLE SÜFYÂN İBN UYEYNE’NİN TEFSİRİNİN KARŞILAŞTIRMASI” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyân ederim.

24/04/2024

Mohamad ALMUSTAFA

Özgeçmiř

İlköğretimini Halep’te tamamladı. Halep Üniversitesinde Arap Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 2018 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Temel İslam Bilimleri dalında yüksek lisansa başladı. 2021 yılında İstanbul’da Mehmet Akif Ersoy Anadolu İmam Hatip Lisesi’ne öğretmen olarak atandı.

ÖZET

SÜFYÂN ES-SEVRÎ'NİN TEFSİRİ İLE SÜFYÂN İBN UYEYNE'NİN TEFSİRİNİN KARŞILAŞTIRMASI

ALMUSTAFA, Mohamad

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şadi EREN

Nisan, 2024, 107 sayfa

Araştırmamızda tefsir ilminde dönemlerinin önemli simalarından olan Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ve Süfyân İbn Uyeyne'nin (ö. 198/814) tefsirleri arasında karşılaştırma esasına dayanan bir çalışma yapılmıştır. Karşılaştırmalı çalışmalar bahse konu eserlerin özgün ve farklı yönlerini açığa çıkaracağından önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmamızda Tebeu't-tâbiîn döneminin temsilcisi olan Süfyân es-Sevrî ile Süfyân İbn Uyeyne arasında yöntem ve kapsam açısından karşılaştırmalı çalışma modeli tercih edilmiştir. Kanaatimizce çalışmamız dönemsel bazda tefsirin gerek muhteva gerekse de yöntem açısından geçirdiği değişim ve dönüşümün takibine imkân verecektir. Ayrıca bu türden yapılacak yeni çalışmalar için örnek teşkil etmesi beklenmektedir.

Giriş, iki bölüm ve sonuç kısımlarından oluşan çalışmamızın giriş kısmında konunun önemine, tercih nedenine, kapsamına ve konu hakkında yapılmış çalışmalara dair bilgiler verilmiştir. Birinci bölümünde tefsirin tanımı, karşılaştırmanın şartları, Süfyân es-Sevrî ve Süfyân İbn Uyeyne'nin hayatları, tefsir kaynakları, bu iki âlimin kendi dönemlerindeki müfessirlere etkisi ve bağlantıları ele alınacaktır. İkinci bölümde karşılaştırma yapılabilmesi adına üç tablo hazırlanmış olup birinci tabloda es-Sevrî tarafından tefsir edilen âyetler, ikinci tabloda İbn Uyeyne tarafından tefsir edilen âyetler, üçüncü tabloda ise adı geçen tefsircilerce aynı şekilde tefsir edilen âyetler gösterilmiştir. Nihayetinde söz konusu tablolardan verilen örnekler hakkında detaylı bilgiler verilerek her iki tefsircinin farklılaşan özgün yaklaşımları ile kesişen ortak paydaları açıklanmıştır.

Sonuç kısmında ise her iki müfessirin ortak paydaları olduğu gibi farklı yönleri olduğu tespit edilmiştir. Ortak yönlerine Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbas ve Mücâhid gibi Seleften nakil, tefsirde kısa ifade tercihi, hadislerden yararlanma, Mekke ve Medine ekollerini birleştirme çabası, Sünni inanca sahip çıkmak ve Mu'tezile'ye

karşı durmak gibi yönleri örnek göstermek mümkündür. Özgün yönleri ise şu şekilde özetlenebilir: İbn Uyeyne'nin aktardığı İsrâiliyat es-Sevrî'den daha fazladır. es-Sevrî, hurûf-ı mukattaa konularına daha fazla dikkat ederken, İbn Uyeyne sadece Yâsin sûresinde bu konuya değinmiştir. İbn Uyeyne, çoğunlukla Sahâbenin söylediklerine dayanırken, es-Sevrî, Sahâbenin fiillerine daha fazla itibar etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, es-Sevrî, İbn Uyeyne, Tâbiîn Tefsiri, Tebeu't-tâbiîn Tefsiri.

ABSTRACT

COMPARISON BETWEEN BOTH THE INTERPRETATION OF SUFYAN AL-THAWRI AND THE INTERPRETATION OF SUFYAN BIN UYAYNAH

ALMUSTAFA Mohamad

Master Thesis, Department of Islamic Studies

Thesis Supervisor: Prof. Dr. SHADĪ EREN

April, 2024, 107 pages

In our research, a research was conducted based on comparison between the tafsir of Sufyan Al-Thawri and Sufyan Ibn Uyeynah, who are important commentators of their period in the science of tafsir. Comparative studies are important as they will reveal the original and different aspects of the works in question. For this reason, as the subject of our study, a comparative method was preferred in terms of method and scope between Sufyan Al-Thawri, who is the representative of the Tabi'in period, and Sufyan Ibn Uyeyneh, who is considered the representative of the Tebeu't-tabi'in. In our opinion, our study will allow us to follow the change and transformation of tafsir in terms of both content and method on a periodic basis. It is also expected to pave the way for new studies of this type.

In the first part of our study, which consists of an introduction, two chapters and a conclusion, the definition of tafsir, the conditions of comparison, the lives of Sufyan Al-Thawri and Sufyan Ibn Uyeynah, the sources of tafsir, and the influence and connections of these two scholars on the commentators of their time will be discussed.

In the second part, three tables have been prepared for comparison; in the first table, the verses interpreted by Al-Thawri, in the second table, the verses interpreted by Ibn Uyeyna, and in the third table, the verses interpreted in the same way by the mentioned commentators are shown. Finally, with the examples given from the tables in question, the common denominators that intersect with the different original approaches of both interpreters are explained.

In the conclusion, it was shown that both interpreters have commonalities and different aspects. Among the common denominators we can mention: Abdullah b. Masoud, Abdullah b. Abbas, and Mujahid. They used to quote from the predecessors using brief expressions, especially when quoting from Ibn Abbas or from Mujahid.

They were interested in benefiting from the hadiths, trying to unify the two sects in Mekka and Medina, defending the doctrine of the Sunnis, and standing against the Mu'tazilites.

Keywords: Interpretation, Thawri, Ibn Uyeynah, Tabiin interpretation, Tabiu Tabiin interpretation.

ÖNSÖZ

Tefsir ilmi, esas kaynağı Kur'ân olması hasebiyle İslamî ilimler içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Bu nedenle de İslam âlimleri bu ilme ayrı bir önem vermişlerdir. Tefsir ilmi, Müslüman toplumunun ilmî ve ictimâî değişimlerinden her zaman etkilenmiştir. Tefsir ilminin öncü araştırmacıları bu ilimde esas ve ilkeleri belirlemiş ve genel sınırları çizmişlerdir. Süfyân İbn Uyeyne ve Süfyân es-Sevrî bunların başında yer alırlar.

Çalışmamızda geleneksel tefsir yazım biçiminin özgün ve ortak yönlerinin örnekler üzerinden ortaya konulması ve tefsir geleneğindeki değişimin izlenmesi amacıyla yöntem olarak karşılaştırma yönetimi tercih edilmiştir. Bu amaca yönelik tercih edilen her iki müfessirin seçimi, sıradan bir seçim değil aksine bilinçli bir seçimdir. Zira Süfyân b. Uyeyne ile Süfyân es-Sevrî, dönemlerinin önde gelen müfessirlerinden oldukları gibi asırları aşan bir etkiye sahiptirler.

Çalışmamızın genel kaynaklarının Arapça eserler olması, bazı zorlukları da barındırmıştır. Bu zorlukların başında şüphesiz herhangi bir müellifin yöntem ve üslûp açısından tahlil edilmesinin özverili bir araştırma gerektirmesi gelmektedir. Zira özgün ve farklı yönlerini ortaya koymak için hem yazarı hem de yaşadığı dönemi detaylı incelemek gerekir. İkinci zorluk ise okuduğum Arapça kaynakları Türkçeye çevirmek ve tezimi Türkçe yazmak durumunda olmamdır. Zira anadilim Arapçadır. Ancak her iki sorunu da hem özverili çalışma hem de hocalarımdan yardım ve yönlendirmeleriyle kısmen de olsa aştığımı düşünmekteyim.

Çalışmamın akademik bir hüviyyet kazanmasında ve olgunlaşmasında emeği olan başta danışman hocam Prof. Dr. Şadi EREN, Prof. Dr. İlhami GÜNAY, Dr. Öğr. Üyesi Selami ERDOĞAN ve Dr. Öğr. Üyesi Selim TEKİN olmak üzere tüm hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca bana her türlü manevi desteği sunan ancak araştırma sürecinde zaman ayıramadığım için ihmal ettiğim aileme de derin sevgilerimi sunarım.

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhisselâm
b.	İbn
c.c.	Celle celaluhu
H.	Hicri
H.z.	Hazreti
s.a.v.	Sellallahu aleyhi ve selem
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	Tahkik eden
Ts.	Tarihsiz/Baskı tarihi yok

İÇİNDEKİLER

ÖZET	<u>Sayfa</u>
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.. ..	X
	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HER İKİ MÜFESSİRİN KONUMU

1.1.	TEFSİR VE MUKAYESE KELİMELEİNİN TANIMI	7
	1.1.1. Tefsirin Anlamı.....	7
	1.1.2. Mukayesenin Tanımı Ve Şartları.....	7
	1.1.3. Tefsir ve Te’vîl Arasındaki Fark	8
1.2.	SÜFYÂN ES-SEVRÎ.....	8
	1.2.1. Süfyân es-Sevrî’nin Hayatı.....	8
	1.2.2. Süfyân es-Sevrî’nin Şeyhleri	10
	1.2.3. Süfyân es-Sevrî’nin Talebeleri	11
	1.2.4. Süfyân es-Sevrî’nin İlmi Şahsiyeti.....	11
1.3.	SÜFYÂN B. UYEYNE.....	12
	1.3.1. Süfyân b. Uyeyne’nin Hayatı	12
	1.3.2. Süfyân b. Uyeyne’nin Şeyhleri.....	13
	1.3.3. Süfyân b. Uyeyne’nin Talebeleri.....	13
	1.3.4. Süfyân b. Uyeyne’nin İlmi Şahsiyeti.....	14
1.4.	TEFSİR EKOLLERİ VE GELİŞİMLERİ.....	15
	1.4.1. Mekke Ekolü.....	16
	1.4.2. Medine Ekolü.....	18
	1.4.3. .. Kûfe Ekolü.....	19
1.5.	SÜFYÂN ES-SEVRÎ İLE B. UYEYNE’NİN TEFİR KAYNAKLARI.....	21
	1.5.1. Kur’ân-ı Kerîm	21
	1.5.2. Sünnet ve Sahâbe Kavli	23
	1.5.3. Lugat	23

Sayfa

1.5.4.	İctihad	24
1.6.	HER İKİ MÜFESSİRİ ETKİLEYEN ETKENLER	25
1.6.1.	İsrâiliyat	26
1.6.2.	Ehl-i Bid'a Fikirleri	27
1.7.	HER İKİ MÜFESSİRİN DÖNEMİNDE ULEMÂ İLE ÜMERA İLİŞKİSİ..	30
1.7.1.	Ümera ile Yakın İlişki İçinde Olmayı Destekleyenler	31
1.7.2.	Ümera ile Yakın İlişki İçinde Olmayı Desteklemeyenler.....	31
1.8.	HER İKİ TEFSİRİN MUHTEVASI	33
1.8.1.	Süfyân es-Sevrî'nin Tefsiri	33
1.8.2.	Süfyân İbn Uyeyne'nin Tefsiri	34

İKİNCİ BÖLÜM**KARŞILAŞTIRMA**

2.1.	HER İKİ MÜFESSİRİN TEFSİRİNDE ELE ALINAN ÂYETLER.....	36
2.1.1.	Süfyân es-Sevrî'nin Tefsirinden Örnekler.....	36
2.1.1.1.	Birinci Örnek: Takvâ/تَقْوَى.....	36
2.1.1.2.	İkinci Örnek: Endâd/أَنَاد.....	37
2.1.1.3.	Üçüncü Örnek: Bârî/بَارِئ.....	37
2.1.1.4.	Dördüncü Örnek: Sâbiî/صَابِئ.....	38
2.1.1.5.	Beşinci Örnek: Menâsik/مَنَاسِك.....	39
2.1.1.6.	Altıncı Örnek: Sıbgatullah/صِبْغَةَ اللَّهِ.....	40
2.1.1.7.	Yedinci Örnek: Süfehâ/سُفَهَاء.....	41
2.1.1.8.	Sekizinci Örnek: Vasiyet/وَصِيَّة.....	42
2.1.1.9.	Dokuzuncu Örnek: Ehille/هَالِل.....	43
2.1.1.10.	Onuncu Örnek: Tehlike/تَهْلِكَة.....	43
2.1.1.11.	On Birinci Örnek: Muhkemât/مُحْكَمَات.....	44
2.1.1.12.	On İkinci Örnek: Gereği Gibi Takvâ/حَقُّ تَقَاتِهِ.....	46
2.1.1.13.	On Üçüncü Örnek: İyilikler/الْحَسَنَات.....	46
2.1.1.14.	On Dördüncü Örnek: Ziyankâr/الْأَخْسَرِينَ.....	47
2.1.1.15.	On Beşinci Örnek: Satma/يَشْرِي.....	48

Sayfa

2.1.1.16. On Altıncı Örnek: İddet/عدة	49
2.1.1.17. On Yedinci Örnek: Nefis/نفس	50
2.1.1.18. On Sekizinci Örnek: Katl/قتل.....	51
2.1.1.19. On Dokuzuncu Örnek: Tağyir/تغيير.....	51
2.1.1.20. Yirminci Örnek: Ahkâf/الأحقاف.....	52
2.1.2. Süfyân es-Sevrî Tarafından Tefsir Edilen Âyetlerin Tamamı	54
2.1.3. İbn Uyeyne'nin Tefsirinden Örnekler	64
2.1.3.1. Birinci Örnek: Erkek Çocuklarınızı Boğazlıyorlar/يذبحون	64
2.1.3.2. İkinci Örnek: Kıyas/القصاص.....	65
2.1.3.3. Üçüncü Örnek: Teklîf/تكليف.....	66
2.1.3.4. Dördüncü Örnek: Allah Sevgisi/مَحَبَّةُ اللَّهِ.....	67
2.1.3.5. Beşinci Örnek: Hac/حج.....	68
2.1.3.6. Altıncı Örnek: Şehit/شهيد	68
2.1.3.7. Yedinci Örnek: Kötülük/سوء.....	69
2.1.3.8. Sekizinci Örnek: Kin/غل.....	70
2.1.3.9. Dokuzuncu Örnek: Cizye/الْجِزْيَةُ	71
2.1.3.10. Onuncu Örnek: Dedikodu/ Hile/مَكْر	72
2.1.3.11. On Birinci Örnek: İlim/عِلْم	72
2.1.3.12. On İkinci Örnek: Sadaka/صدقة	73
2.1.3.13. On Üçüncü Örnek: Gökten Su İndirdi/أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً.....	74
2.1.3.14. On Dördüncü Örnek: Kâfir/كافر.....	74
2.1.3.15. On Beşinci Örnek: Alay Edenler/الْمُسْتَهْزِئِينَ	75
2.1.3.16. On Altıncı Örnek: Adalet/عدالة.....	75
2.1.3.17. On Yedinci Örnek: Define/كنز.....	76
2.1.3.18. On Sekizinci Örnek: Yahyâ/يحيى عليه السلام.....	76
2.1.3.19. On Dokuzuncu Örnek: Uyarıcı/النَّذِيرُ	77
2.1.3.20. Yirminci Örnek: Şâhid ve Meşhûd/شَاهِدٌ وَمَشْهُودٌ	78

Sayfa

2.1.4.	Süfyân b. Uyeyne Tarafından Tefsir Edilen Âyetlerin Tamamı.....	79
2.1.5.	Her İki Müfessirin Tefsir Ettikleri Âyetlerden Örnekler	82
2.1.5.1.	Birinci Örnek: Bakara, 2/24	82
2.1.5.2.	İkinci Örnek: Bakara, 2/125	83
2.1.5.3.	Üçüncü Örnek: Bakara, 2/184	84
2.1.5.4.	Dördüncü Örnek: Tevbe, 9/3	86
2.1.5.5.	Beşinci Örnek: Bakara, 2/222	87
2.1.5.6.	Altıncı Örnek: Bakara, 2/197	87
2.1.5.7.	Yedinci Örnek: Bakara, 2/255	89
2.1.5.8.	Sekizinci Örnek: Şuarâ, 26/219	90
2.1.5.9.	Dokuzuncu Örnek: Secde, 32/16	90
2.1.5.10.	Onuncu Örnek: Sâd, 38/1	91
2.1.5.11.	On Birinci Örnek: Bakara, 2/30	91
2.1.5.12.	On İkinci Örnek: Bakara, 2/61	92
2.1.5.13.	On Üçüncü Örnek: Bakara, 2/71	93
2.1.5.14.	On Dördüncü Örnek: Bakara, 2/182	94
2.1.5.15.	On Beşinci Örnek: Bakara, 2/198	94
2.1.5.16.	On Altıncı Örnek: Âl-i İmrân, 3/79	95
2.1.5.17.	On Yedinci Örnek: Âl-i İmrân, 3/1161	96
2.1.5.18.	On Sekizinci Örnek: Nisâ, 4/4	97
2.1.5.19.	On Dokuzuncu Örnek: Nisâ, 4/159	98
2.1.5.20.	Yirminci Örnek: Enfâl, 8/2	98
2.1.6.	İki Müfessir Tarafından Tefsir Edilen Ortak Âyetler	100
SONUÇ		102
KAYNAKÇA		105

TEZ METNİ

GİRİŞ

KONUNUN ÖNEMİ

İslam öncesi dönemde, Arap toplumu aynı dönemin özellikle Yunan ve Mısır gibi medeniyetleriyle karşılaştırıldığında oldukça geri kaldığı söylenebilir. Ancak Kur'ân ile tanışmaları neticesinde çok kısa sayılabilecek bir zamanda büyük bir ilmî değişim ve gelişim göstermişlerdir. Özellikle İslami ilimlerde hızlı bir gelişim görülmüştür. İslam fetihleriyle beraber Arap olmayan milletler de İslam'la tanışmaya başladılar. İslam dinini yaymak için Sahâbe de fethedilen yerlere yerleşip yerel halka İslam dinini öğretmek için davetçi misyonunu yüklenmişlerdir. Halka İslam'ı, Sünnet'i ve Hadisleri anlatıp aydınlatmaya çalışmışlardır. Sahâbe, tebliğ ettikleri yeni dini güzel temsil ile etkin şekilde insanlara aktarıp kısa sürede toplumların İslam'a ısınmasını ve yeni dinin Arap coğrafyası dışında da yayılmasını sağlamışlardır.

Sahâbe, vahyin ilk muhatapları olmaları hasebiyle Kur'ân tefsirini Peygamberimizden öğrenmişlerdir. Sahâbe nesli ilk kaynaktan öğrendikleri tefsiri ve yorumları bir sonraki nesillere aktarmış, tâbiîn de Kur'ân tefsirini Sahâbeden öğrenmişlerdir. Sahâbe, tâbiîn neslinin tefsire dair sordukları bütün sorularını ilk kaynaktan öğrendikleri ilkeler ışığında cevaplandırırdı. Hatta eksik veya açıklanmayan yerleri de cevaplandırıp noksanlığa yer kalmasını istememişlerdir. Çünkü Sahâbe bu ilmi Peygamber efendimizden öğrenmişlerdi.

Tebeu't-tâbiîn, Kur'ân tefsirine çok ehemmiyet vermişlerdir. Bu nedenle de Kur'ân tefsirini en ince ayrıntısına kadar öğrenmeye ve öğretmeye çalışmışlardı. Bilmedikleri bir soruyla karşılaşınca araştırmak ve doğruyu bulmak adına çaba sarf ederlerdi.

Tefsir ve tefsire dair tüm alanları araştıran İslam âlimleri olabildiğince Kur'ân tefsirini açık, net ve detaylı şekilde tefsir etmişlerdir. Ayrıca tefsirde ilgili kesimlerin anlayacağı düzeyde yalın bir dil kullanımı tercih edilmiştir. Bu nedenle de yazılan tefsirlerin çoğu herkesçe anlaşılabilir düzeyde olmuştur.

Tebeu't-tâbiîn neslinin önemli tefsircilerinden olan İbn Uyeyne de bu ilkeleri göz önüne alarak, tefsirini Kur'ân'ın sûreleri ve âyetlerinin sıralamasına uygun şekilde sade dil kullanımı ile kaleme almıştır. Yazdığı tefsir, barındırdığı bilgi ve taşıdığı yöntem açısından dönemin bize erişmiş en iyi tefsir örneğini oluşturmaktadır. İbn

Uyeyne eserinde uyguladığı yöntem ile sonraki nesillere etkide bulunmuş ve örnek alınacak bir yöntem geliştirmiştir.

Süfyân es-Sevrî'nin tefsiri ise rivâyet yöntemiyle yazılmış en önemli eserlerdendir. es-Sevrî'nin tefsirini diğerlerinden ayıran en önemli yanı Kur'ân'ın tüm âyetlerini tefsir etmemesi, sadece o zamanın insanların ihtiyaç duyduğu âyetleri kendi ilmiyle birleştirip insanların hizmetine sunmasıdır.

Bu iki âlimin kaleme aldığı tefsirler hem yaşadıkları dönemin hem de günümüzün en önemli tefsir kaynakları arasında gösterilir. Bu iki âlimin eserleri günümüz medeniyeti ile Sahâbe dönemi arasında köprü vazifesi gören eşsiz bir eserdir.

Çalışmanın önemi ise konu edindiği tefsirlerin önemi ile paraleldir. Yaşadıkları dönemin İslami ilimlerin teşekkül süreci olması ve bu iki simanın ortaya koydukları eserleriyle söz konusu dönemin karakteristik özelliklerini tamamen yansıtması haklarında akademik bir çalışmanın önemini gösteren en büyük kanıttır. Kaldı ki alandaki etkinliklerine rağmen haklarında karşılaştırmalı bir çalışma da ilim dünyasında bulunmamıştır.

KONUNUN TERCİH EDİLME NEDENİ

Bu araştırmanın seçilmesinin arka planında bazı önemli nedenler vardır. Bu nedenleri kısaca şu şekilde açıklamak mümkündür:

İlk olarak Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili bir konuyu araştırmaya yönelik kişisel isteğimizin olduğunu belirtmek gerekir. Zira öteden beri Kur'ân'ın eşsiz ve sonsuz bilgi kaynağı olduğuna dair inancım vardı. Ve bu da beni Kur'ân'a yönelik araştırmalara motive etmiştir. Kur'ân'ın ihtiva ettiği bilgilerin çağlarüstü olması da bizi bu konuda ortaya çıkan güncel veriler ışığında tekrar çalışmaya yönlendirmiştir. Bilim ve teknik alanında ortaya çıkan her buluş ve icat, Kur'ân'ın derin ilmi düzeyini ispatlamaktadır. Bu da Kur'ân'a dair yapılacak her çalışmanın güncelliğini Koruması anlamına gelmektedir. Ayrıca Kur'ân'a dair tarih boyunca yapılan çalışmalar yeni çalışmalara Yönelik insanda keşfetme merakını daima diri tutmuştur.

Son olarak İbn Uyeyne ile Süfyân es-Sevrî'nin temsil ettikleri ekol ve ele aldıkları konuların zenginliği, kullandıkları metodun özgünlüğü, Kur'ân-ı Kerîm tefsirindeki gayelerini ve yöntemlerini tespit etmeye yönelik ilmi katkının değerli oluşu da bu alanda çalışma yapmamızı teşvik edici nedenlerden sayılabilir.

ARAŞTIRMANIN HEDEFLERİ

Araştırmanın birçok hedefi vardır. Ancak genel olarak şu maddelerde özetlemek mümkündür:

Süfyân es-Sevrî ile İbn Uyeyne arasında karşılaştırma yaparak ortak yanlarının tespitini yapmak. Bu ortak paydalardan yola çıkarak etkileşimlerinin boyutunu kanıtlarıyla ortaya koymak.

Süfyân es-Sevrî ile İbn Uyeyne arasında bulunan farklı yaklaşımları ve görüşleri tespit etmek ve bu farklılıkların temel nedenlerini ve ortaya koydukları fikhî görüşlere etkisini örnekler ışığında okuyucuyla paylaşmak.

Süfyân es-Sevrî ile İbn Uyeyne özelinde bahse konu dönemde Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir yöntemlerinin özelliklerini açıklamak. Böylece tebeu't-tâbiîn döneminin tefsir metoduna ve tefsirde ele alınan konulara dair ipuçları bulmak.

Süfyân es-Sevrî ile İbn Uyeyne'nin âyetlerden elde ettikleri bazı özgün yaklaşımları tahlil etmek.

Tebeu't-tâbiîn dönemine ait tefsir görüşlerinden bazılarını göstermeye katkıda bulunmak.

ARAŞTIRMANIN ZORLUKLARI

Çalışmanın planlama ve tamamlama süreçlerinde elbette ki karşılaşılan bir takım sorunlardan bahsedilebilir. Bizim çalışmamızın temel zorluklarının başında, aslında söz konusu âlimlerin özelinde yapılmış çalışmaların azlığı gösterilebilir. Ayrıca konu hakkındaki verilerin Tefsir, Fıkıh ve Biyografi eserlerinde dağınık olarak bulunması söz konusu verilerin toplanma ve değerlendirme sürecinde doğası gereği bazı zorlukları barındırmaktadır.

Çalışmanın bir diğer zorluğu ise karşılaştırmalı metodun tercihinde kendisini göstermektedir. Zira karşılaştırmalı yöntemde her iki tarafın tüm detayıyla bilinmesi zorunlu olduğu gibi tarafların özgün ve ortak noktalarının tespiti de bir takım zorlu süreç barındırmaktadır. Bu karşılaştırma ve araştırmayı yaparken temelde şu soruların cevapları arandı:

Tebeu't-tâbiîn arasında tefsir kavramı neyi ifade ediyordu?

Tebeu't-tâbiîn Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirinde neye dayandılar?

Kâfirlere ve müşriklere Kur'ân-ı Kerîm'den âyetlerle nasıl cevap verdiler?

KONU HAKKINDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Çalışmamızın odak noktası olan Süfyân es-Sevrî ile İbn Uyeyne hakkında bireysel anlamda birçok akademik makale ve kitap çalışmalarının varlığından haberdar olmakla birlikte her iki müfessiri karşılaştırmalı yöntemle ele alan kapsamlı bir çalışmaya araştırmamıza rağmen rastlanılmamıştır. Tefsir alanında karşılaştırmalı çalışmaların varlığına rağmen özelde tâbiîn dönemine ait eserlerin karşılaştırıldığı müstakil bir de esere rastlanılmamıştır.

Süfyân es-Sevrî'nin hadis ilmindeki yerine dair Harun DURSUN tarafından 2014 yılında “*Süfyân es-Sevrî ve hadis ilmindeki yeri*”, Tuğba ANATOPRAK tarafından 2018 yılında “*Süfyân es-Sevrî tefsirinde Ulûmu'l-Kur'ân*” ve son olarak da Mohammed Nasser Al-MAGHRABI tarafından da 2022 yılında “*Süfyân es-Sevrî ve Abdürrezzâk es-San'ânî tefsirlerinde kıraat olgusu*” adlı yüksek lisans çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca İbn Uyeyne hakkında Fuat KARABULUT tarafından 2007 yılında “*Sufyan B. Uyeyne (H.107/198) ve hadis ilmindeki yeri*”, adında bir doktora, Mukaddes AKTUNÇ tarafından ise 2021 yılında “*Süfyân b. Uyeyne'nin fikhî görüşlerinin Hanefî mezhebi açısından tahlili*” adlı bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.

Ayrıca çok sayıda makalenin de bulunduğunu belirtmekte fayda vardır. Bunlara şu örnekleri vermek mümkündür:

CERRAHOĞLU, İsmail: *Sufyân b. Sa'id es-Sevrî ve Tefsiri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1970, cilt: XVIII, s. 23-34.

ENGİN, Sezai: *Erken Dönemde Hadis İlmi ve Usûlü: Süfyân es-Sevrî'nin Görüşleri Özelinde Bir İnceleme*, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi], 2014, sayı: 38, s. 81-100.

AKPINAR, Ömer Faruk: *Süfyân es-Sevrî'nin Hayatı ve Eserleri*, Usûl: İslam Araştırmaları, 2014, sayı: 22, s. 115-167.

TEKİN, Abdülkadir: *Süfyan es-Sevrî'nin İçtihat Düşüncesinde Kitab ve Sünnet/Hadis*, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2016/2, cilt: VII, sayı: 14, s. 63-79.

EVGİN, Abdülkadir: *Süfyan b. Uyeyne (107-198/725-813) ve Hadis Cüz'ü*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2003, cilt: III, sayı: 3, s. 69-107.

DADAN, Ali: *Câhiliye Bedevî Arap Zihninin Son Peygamberle İmtihani: Uyeyne b.Hısn Örneği*, İSTEM: İslâm, San‘at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi, 2020, cilt: XVIII, sayı: 36, s. 229-252.

Tüm bu çalışmaların alana katkısı inkâr edilemez. Ancak bizim çalışmamızın en temel farkı ve özgünlüğü her iki müfessirin karşılaştırmalı ele alınmış olmasıdır. Bu nedenle alana katkı sunacağını düşünmekteyiz.

BİRİNCİ BÖLÜM
HER İKİ MÜFESSİRİN KONUMU

1.1. TEFSİR VE MUKAYESE KELİMELERİNİN TANIMI

Konuların anlaşılmasında kavramların kapsam ve tanım olarak bilinmesi sağlıklı iletişim açısından önem arz eder. Bu nedenle de çalışmamızın ana kavramlarından olan “tefsir” ve “mukayese” kavramlarının açıklanması önem arz şöyledir.

1.1.1. Tefsirin Anlamı

Tefsir kavramı Arapçada (فسر) kökünden türemiştir. Sözlükte, “*bir kelimenin veya cümlelerin anlamını ve mânasını açıklamak, göstermek ve açığa çıkarmak*” olarak ifade edilmiştir.¹ Terim olarak ise tefsir kavramını şöyle açıklamak mümkündür: Cenâb-ı Hakk'ın kelâmının mânalarını açıklama bakımından Kur'ân-ı Kerîm'in mânalarını araştıran ilimdir.² Ayrıca Zerkeşî (ö. 794/1392) tefsir ilmini farklı bir şekilde tanımlayarak şöyle demiştir: “*Tefsir; nüzul, nakil zinciri, icrası, üslubu, mukaddes kitabının şartlarının, anlamlarının ve hükümlerinin araştırıldığı bir ilimdir.*”³

1.1.2. Mukayesenin Tanımı Ve Şartları

Mukayese kelimesi Arap dilinde (قيس) kökünden türemiştir. Sözlükte “iki veya daha fazla şey arasında karşılaştırma yapmak ve aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları göstermek” olarak tanımlanmıştır.⁴ Terim olarak ise sözlük anlamıyla paralel bir anlam ifade ettiğini belirten dilciler söz konusu kavramı şöyle ifade etmişlerdir: “Mukayese; iki şey arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları bulmak anlamına gelir.”⁵

Mukayese olgusunun oluşması için bir takım şartların varlığı söz konusudur. Bu şartları kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

Mukayese iki taraf arasındaki tüm benzerlik ve farklılıklara dayandırılmalıdır. Çalışma konusunun doğru ve tam olarak vurgulanması gerekmektedir. Mukayese yapabilmek için benzerliklerin ve farklılıkların varlığı gerekmektedir. Sonuçların doğru ve faydalı olması için zaman ve yer meselesini dikkate almak gerekmektedir.⁶

¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dar Sadır, 1414), 5/55.

² Muhammed Hüseyin ez-Zehbî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn* (Kâhire: Mektebetü Vehbe, ts.), 1/12.

³ Zehbî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 1/12.

⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 6/186.

⁵ İbrâhim Mustafa v. dğr, *el-Mu'cemü'l-Vasît* (Kâhire: Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye, 1972), 2/720.

⁶ Muhammed Abdüsselâm, *Menhecu'l-Bahs* (Mektebetü Nûr, 2020), 197.

1.1.3. Tefsir ve Te'vîl Arasındaki Fark

Tefsir kavramı ile yakın ilişkide olan ve hem sözlük hem de terim olarak paralellik arz eden bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramların en yaygını te'vîl kavramıdır. Her iki kavramın ortak ve ayrıştıkları noktaların bilinmesi adına şunları söylemek mümkündür:

Te'vîl: Farklı anlamlara yönelen bir sözü, delillere dayanarak tek anlama yöneltmek anlamına gelir.⁷

Tefsir: Sözlükte açıklamak, beşer kudreti kapsamında Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerindeki murad-ı ilâhiyi anlamak demektir.⁸

Verilen tanımlardan da anlaşıldığı üzere tefsir sadece bir mânâyı taşıyabilen sözlü bir ifadedir. Ancak te'vîl kelimeyi zâhiri anlamından kesin delil olmadan başka bir yöne yönlendirmektir.⁹

1.2. SÜFYÂN ES-SEVRÎ

Çalışmanın odak noktası ve karşılaştırmanın tarafları olan her iki müfessirin karşılaştırılabilmesi için hayatlarının ve tefsirdeki konumlarının ele alınması önem arz eder.

1.2.1. Süfyân es-Sevrî'nin Hayatı

Yazarın adı Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî el-Kûfî'dir. Süfyân es-Sevrî, küçük yaşta tâbiîn kuşağından olan muhaddis babası Saîd'in yanında hadis öğrenmeye başladı. Babası, Kûfeli tâbiîn âlimlerinden biri olup güvenilir bir muhaddistir. Süfyân, babasının yanında hadis öğrenmeye devam ederken, Kûfe'nin diğer âlimlerinden de ders aldı. Özellikle Amr b. Mürre'den (ö. 116/734) hadis öğrendi. Amr b. Mürre, Kûfeli tâbiîn âlimlerinin önde gelenlerinden biri olup, Süfyân'ın hadis ilminde yetişmesinde önemli bir rol oynadı. Süfyân, güçlü bir hafızaya sahipti. Bu sayede kısa zamanda pek çok hadis ezberledi ve rivayet etmeye başladı. İlim çevrelerinde kısa sürede tanınarak, hadis alanındaki bilgisi ve yeteneğiyle öne çıktı. Abdullah b. Mes'ûd'a ve Hz. Ali'ye ulaşan Kûfe'nin ilmi geleneğini yaşayan temsilcileri konumundaki Hammâd b. Ebû Süleyman (ö. 120/738), Ebû İshak es-Sebî

⁷ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 1/15.

⁸ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 1/13.

⁹ Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâleddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fî'ulûmî'l-Kur'ân*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: er-Risale, 2008), 4/192.

(ö. 127/745), A'meş (ö. 148/765), İbnü'l-Mu'temir (ö. 132/750), İbn Şübrüme (ö. 144/761) ve Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leylâ'dan (ö. 148/765) Fıkıh ve Hadis, Âsım b. Behdele (ö. 127/745) ve Hamza b. Habîb'den (ö. 156/773) Kıraat öğrendi.

Süfyân es-Sevrî, sadece Kûfe'de değil, dönemin diğer önemli ilim merkezlerinde de eğitim aldı. Mekke, Medine, Basra, Şam ve Yemen gibi bölgelerde bulunan âlimlerden hadis, kıraat, tefsir ve fıkıh öğrendi. Mekke'de Amr b. Dînâr, Medine'de Abdullah b. Abbâs ve Urve b. Zübeyr, Basra'da Şu'be b. Haccâc, Şam'da Ma'mer b. Râşid ve Yemen'de Hişâm b. Urve gibi âlimlerden ders aldı. Süfyân es-Sevrî'nin ilim yolculuğu, onun hadis, kıraat, tefsir ve Fıkıh alanlarında geniş bir birikim edinmesini sağladı. Bu birikim, onun İslam dünyasında önemli bir âlim ve müctehid olarak tanınmasını sağladı. Babası Ebû Süfyân Saîd b. Mesrûk (ö. ?) Kûfe'nin güvenilir hadis âlimlerindendi.¹⁰ es-Sevrî'nin yetişmesinde annesinin, ilim öğrenme ve onunla amel etme sevgisinin büyük etkisi olmuştur. Süfyân'ın annesi, Süfyân'a dedi ki: “*Sen git ilimle meşgul ol, ben yün eğirerek senin masraflarını karşılarım. Sonra kendine bak eğer gelişme görüyorsan devam et, yoksa terk et.*”¹¹

Süfyân es-Sevrî, beş müctehid imamdan biridir.¹² Hicri 97 yılında doğmuş ve 161 yılında 63 yaşında vefat etmiştir.¹³ Döneminin Şeyhü'l-İslam ve hafızların imamı, âlimlerin üstâdı ve hicrî ikinci asrın ileri gelenlerindendi. İlimde, zühdde, takvâda, ibâdetle ve doğruyu söylemekte meşhur bir âlimdi.¹⁴ Bilmediği konularda fetva vermezdi. Ancak kalbi mutmain olunca fetva verirdi. Dünya işleri onun kalbine tesir etmezdi. Bir gün bir şey satın alırken ona bir soru sordular. Soru soran kişiye: “Beni bırak, çünkü kalbim dirhemimle meşgul, bu yüzden sana fetva vermekte uygun değilim, alıp satarken yanılabılırım” demiştir.¹⁵ İbn Vehb (ö. 197/813) onun hakkında şunları söylemiştir: “es-Sevrî'yi Mekke'de gün batımından sonra secde ederken gördüm ve yatsı ezanı okunana kadar başını kaldırmadı.”¹⁶

Süfyân es-Sevrî, Abbâsî Halifesi Mansûr'un (ö. 158/775) kadılık teklifini kabul etmemiştir. Süfyân, kadılık teklifini reddetmesinin ardından, bir daha dönmek üzere

¹⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *el-Arş*, thk. Muhammed b. Halifa et-Temimi (Riyad: Mektebetü Advâu's-Selefi, 1999), 2/29.

¹¹ Zehebî, *el-Arş*, 7/269.

¹² Muhammed b. Sa'd b. Meni İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebir* (Kâhire: Mektebetü'l-Hancı, 2001), 8/492.

¹³ Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 29.

¹⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Başar Awad Maruf (Beyrut: er-Risale, 1985), 7/230.

¹⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 7/241.

¹⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 7/266.

Kûfe'den ayrılmıştır. Hayatının sonuna kadar sürekli yer değiştirip gizlenerek yaşayan es-Sevrî Hadis ve Fıkıh çalışmalarını sürdürmüş ve birçok öğrenci yetiştirmiştir.

Kendisine yapılan teklifi reddeden ve o dönemde Ehl-i Beyt'e yönelik haksız muamele konusunda yoğun eleştiride bulunan Süfyân es-Sevrî, yönetimden habersizce Mekke'den ayrılıp deniz yoluyla Yemen'e gitmiştir. Yemen'de meşhur hadisçi Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) derslerine katılıp kendisiyle ilmî müzakerelerde bulunmuştur. Sevrî, Medine'de kendisine erişemediği İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 124/742) bütün ilmî mirasını öğrencisi Ma'mer'den aldığını ifade etmiştir. Hayatının ilk evresini Emevîler döneminde, ilmî bir otorite haline geldiği ikinci evresini de Abbâsîler devrinde geçiren Süfyân es-Sevrî, ömrünün ikinci döneminde iktidara muhalif bir siyasî figür olarak da dikkat çekmiştir. Lâkin onun Emevî taraftarı olduğu ve Abbâsîler'in iktidara gelmesiyle birlikte muhalefete yöneldiği biçimindeki değerlendirmelerin doğru olmadığını düşünmekteyiz.

İlim tahsili döneminde ailesinin maddî durumu iyi olmayan Süfyân es-Sevrî, ilmi seferlerde harçlığını kazanmak için genelde kervanlarda hizmet ediyor bazen yapılan yardım ve ikramları geri çevirmiyordu. Ancak ilerleyen yıllarda konumu yükseldikçe siyasi ve ilmi bağımsızlığını koruyabilmek için ticaretle meşgul olmuştur. Zâhid bir kişiliğe sahip olan Sevrî, bir yandan ilimle uğraşırken diğer yandan da insanlara yük olmadan geçimini sağlamak için minimal bir yaşam tercih ediyordu. Bununla beraber muasırı olan Ebû Hanîfe (ö. 150/767) gibi varlıklı olmadığı, çoğunlukla maddî sıkıntılar içinde yaşadığı ve sade bir hayat benimsediği anlaşılmıştır.¹⁷

1.2.2. Süfyân es-Sevrî'nin Şeyhleri

es-Sevrî, gençlik döneminde zühdü, takvâsı, bol ezberi, seyahatleri, aklı ve dirâyeti sebebiyle ünlenmiş ve namı insanlar arasında yayılmıştı. Yaşadığı dönemde birçok hadis âlimi bulunmasına karşın, "Hadiste Müminlerin Emiri" lakabına layık görülmüştü.¹⁸ Azmi ve ilme düşkünlüğüyle bilinen es-Sevrî, pek çok ilim erbabından ders almıştır. Bunların başında babası Saîd b. Mesruk es-Sevrî gelir. Almış olduğu eğitim ve yetiştirilme tarzı kendisinin ilmi sevmesinde etkili olur. En önemli Şeyhleri Cafer es-Sâdık (ö. 148/765), Ziyâd b. Alâka (ö. ?), Süleyman el-A'meş (ö. 148/765) ve Amr b. Dînâr'dır (ö.126/744).¹⁹

¹⁷ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 21.

¹⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 7/238.

¹⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 7/231.

es-Sevrî'nin adı geçen hocaları da aynı zamanda dönemin önde gelen simalarıdır. Hatta Ca'fer es-Sâdık başta olmak üzere birçoğu İslam tarihinde derin izler bırakan şahsiyetlerdir. es-Sevrî'nin farklı hocalardan ders alması onun da çok boyutlu bir âlim olmasında etkili olmuştur.

1.2.3. Süfyân es-Sevrî'nin Talebeleri

İslami ilimlere yönelik katkısı ve ortaya koyduğu eserlerle iz bırakan es-Sevrî, sahip olduğu derin ilmi kendisinden sonraki nesillere de aktarmış ardında önemli bir talebe ve takipçi kitlesi bırakmıştır. es-Sevrî'nin yetiştirdiği talebelerin de toplumda etkin ve önemli şahsiyetler olduğunu görmekteyiz. En ünlü öğrencileri arasında Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), Evzâî (ö. 157/774), Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797) ve Süfyân İbn Uyeyne (ö. 198/814) gibi şahsiyetleri saymak mümkündür.²⁰

Yetiştirdiği öğrencilerin bazıları kendi ekolünü takip etse de Mâlik b. Enes gibi bazıları ise özgün ekoller oluşturmuş ve İslam toplumunda derin bir iz bırakmışlardır. Bu da es-Sevrî'nin eğitimci olarak da çok önemli bir konumda olduğunu gösteren bir kanıt olarak görülebilir.

1.2.4. Süfyân es-Sevrî'nin İlmi Şahsiyeti

es-Sevrî, hadis ilminde kendisini geliştirmiş ve alanda edindiği derin bilgiler sayesinde yaşadığı dönemde “Hadis İlminde Müminlerin Emiri” olarak anılmıştır. Ancak bu durum onun diğer ilimlerde etkin olmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim diğer İslami ilimlerde de geniş bilgi sahibiydi. Nitekim *"Bana tefsir ve hac hakkında sorun, çünkü ben ikisini de çok iyi bilirim"* sözü de bunu ispatlar mâhiyettedir.²¹

es-Sevrî'nin ilmi konumunu daha iyi anlamak için onun dönemindeki bazı âlimlerin es-Sevrî hakkında sözlerine bakmak gerektiği kanaatindeyiz. es-Sevrî hakkında söylenen bazı sözleri şöyle izah etmek mümkündür:

Süfyân İbn Uyeyne demiştir ki; “Süfyân es-Sevrî ilim pınarlarının ortasındaymış gibi dilediğini alır dilediğini de bırakırdı.”²² el-Evzâî, es-Sevrî hakkında:

²⁰ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 10.

²¹ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 13.

²² Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 163.

“Bana bu ümmet için Allah'ın Kitabına ve Peygamberinin sünnetine bağlı bir adam seçmem söyleneşydi, onlar için Süfyân es-Sevrî'yi seçerdim”.²³

Abdullah b. el- Mübârek ise Sevrî hakkında: “Yaklaşık bin âlimden ders aldım, fakat Süfyân'dan daha iyi bir ilmi kimseden öğrenmedim.”²⁴

el-Hafız İbn Hacer (ö. 852/1449) ise *et-Tehzîb* kitabında: Yahyâ b. Saîd'e dedim ki: “Süfyân'ın görüşünü mü, yoksa İmam Mâlik'in görüşünü mü daha fazla benimsiyorsun?” O da şöyle dedi: “Süfyân her şeyde Mâlik'ten üstündür.”²⁵

1.3. SÜFYÂN B. UYEYNE

Çalışmamızda eserleri arasında mukayese yapılan diğer müfessir de Süfyân b. Uyeyne'dir (ö. 198/814). Konunun daha detaylı anlaşılması adına söz konusu müfessirin hayatını ele almakta yarar olduğu kanaatindeyiz.

1.3.1. Süfyân b. Uyeyne'nin Hayatı

Asıl adı Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne b. Meymûn el-Halîl olarak kayıtlarda mevcuttur. Bazı rivayetlerde ise Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne b. Meymûn el-Hilâlî şeklindedir. Hicri 107'nin Şâban ayında Kûfe şehrinde dünyaya gelmiştir. Hilâlî diye anılmasının sebebi Hilâl b. Âmir b. Sa'sâ oğullarına nisbet edilmesinden dolayıdır.²⁶ Hicri 198 yılında da Receb ayının birinci günü vefat etmiştir.²⁷

Babası, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî (ö. 126/743) döneminde Irak eyaletinin başında Kûfe valisiydi, ancak Halid'in tahttan indirilmesi ve yerine Yûsuf b. Ömer es-Sekafi'nin (ö. 127/744) geçmesi babasının Mekke-i Mûkerreme'ye taşınmasına sebep oldu.²⁸ Bu nedenle Süfyân İbn Uyeyne'nin Mekke-i Mûkerreme'de büyüdüğü söylenebilir. Süfyân İbn Uyeyne zühd, dürüstlük, aşırı tevazu, takvâ ve idarecilerden uzaklaşmak gibi pek çok özelliklere sahipti.²⁹

²³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 7/249.

²⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 7/237.

²⁵ Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Kâhire: Daru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1993), 4/115.

²⁶ Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne b. Meymûn el-Hilâlî İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, thk. Muhammed Sâlih Mahâyri (Riyad: Mektebetü Üsame, 1983), 118.

²⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 8/455.

²⁸ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 160.

²⁹ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 121.

1.3.2. Süfyân b. Uyeyne'nin Şeyhleri

İbn Uyeyne ilim tahsili için rihle yolculuklarına çıkmış ve pek çok şehir gezmiştir. Gezdiği bu yerlerdeki birçok âlimle tanışma ve bilgi alışverişinde bulunma fırsatı bulmuştur. İbn Uyeyne tüm hayatını ilme adanmış ve genç yaşlarında hadis ilmini alanının önemli şahsiyetlerinden tahsil etmeye başlamıştır. İlim tahsili döneminde birçok tâbiînle buluşmuştur. Buluştuğu tâbiîn arasında Ziyâd b. Alâka, İbn Şihâb ez-Zuhrî ve Amr b. Dînâr'ı örnek vermek mümkündür.³⁰

İbn Uyeyne eğitim sürecinde tâbiîn neslinden ve alanın diğer uzman kişilerinden ilim almıştır. Bu durum onun ilmi açıdan çok yönlü bir bilgin olmasını sağladığı gibi ona ilimde güvenilir bilgiye sahip olma imkânı vermiştir. Bu nedenle de Ahmed b. Hanbel (241/855), İmam Şâfiî (ö. 204/820) İbnü'l-Medîni, (ö. 234/848-49) İbrâhîm er-Remâdî ve İbn Mübârek gibi birçok âlim kendisinden ilim almıştır.³¹

İbn Uyeyne, özellikle Hadis ilminde tek bir bölgenin ilmiyle yetinmemiş, Hicaz ve Irak ehlinin rivayet ettiği hadisleri de öğrenmiştir. Sahip olduğu derin hadis ilmi ile İmam Mâlik'i hadis alanında geride bırakmıştır. Nitekim İmam Şâfiî onun hakkında şöyle demiştir: “*Süfyân İbn Uyeyne'nin sahip olduğu hadis ilmi olmasaydı, Hicaz'ın tüm ilmi bize ulaşmazdı.*”³²

İbn Uyeyne'nin hadis aldığı şeyhlerinden en önemlileri arasında; Amr b. Dînâr, Ziyâd b. Alâka, el-Esved b. Kays, Ubeydullah b. Ebî Yezîd, İbn Şihâb ez-Zührî gibi alanın otorite şahsiyetleri yer almaktadır. İbn Uyeyne'nin ortaya koyduğu eserler ve ardından bıraktığı hadis külliyyatıyla hadis rivayetlerini toplama hususunda başarılı olduğunu söylemek mümkündür.³³

1.3.3. Süfyân b. Uyeyne'nin Talebeleri

Hadis ilminde elde ettiği bilgi birikimi ve ilme adadığı hayatıyla ardından çok değerli bir ilim mirası bırakmıştır. Bu ilim mirası içerisinde şüphesiz yetiştirdiği talebeleri saymak mümkündür. Yetiştirdiği talebeler de ondan edindikleri ilimle hadis alanına önemli katkılar sunmuşlardır. Bunlar arasında el-A'meş, İbn Cüreyc (ö. 150/767) Şu'be (ö. 160/776) gibi dönemin meşhur simalarını örnek vermek mümkündür.

³⁰ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 166.

³¹ Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 8/455.

³² Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 8/458.

³³ Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâleddîn es-Suyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 119.

Bu âlimler İbn Uyeyne'den hadis aldıkları gibi dönemin geleneksel ilim edinim yöntemine uygun olarak Hammam b. Yahyâ, Züheyr b. Muâviye (ö. 173/789) Hammad b. Zeyd (ö. 179/795) gibi diğer âlimlerden de ilim almışlardır.³⁴ Kısa zamanda ünü yayılan İbn Uyeyne'den hadis almak amacıyla rihlelerde bulunmuş ve yolculuğun meşakkatine katlanmışlardır. İbn Uyeyne'den en çok rivâyette bulunanlar ise el-Humeydî, eş-Şâfiî, İbnü'l-Medîni ve İbrâhîm er-Remâdî gibi şahsiyetlerdir.³⁵

1.3.4. Süfyân b. Uyeyne'nin İlmî Şahsiyeti

İslami ilimlerin birçok dalında yetkin olan Süfyân İbn Uyeyne ilim tahsili hakkında şöyle demiştir: “İlmin ilk aşaması iyi dinlemektir, sonra dinlediğini ezberlemek, sonra öğrendikleriyle amel etmek ve sonra ilmi tüm insanlara yaymaktır.”³⁶ Görüldüğü üzere İbn Uyeyne salt bilgidен ziyade eyleme dönüşen ve insanlara yararlı olan bir eğitim sürecini tercih etmiştir.³⁷

İbn Uyeyne, ilme olan düşkünlüğü sadece bilgi elde etmek ve bu bilgiyle üstünlük taslama değil aksine rıza-i ilahiye uygun hayat biçimini edinmekti. Takvâsı ve ibadete düşkünlüğüyle bilinen İbn Uyeyne, Kur’ân tefsiri alanında sahip olduğu ilmi donanım olarak bir ümmete bedel görülürdü. O, hayatını Kur’ân’a ve Kur’ân’ın tefsirini yapmaya, böylece Allah’ın emir ve nehiylerin en doğru biçimde anlaşılmasına adanmıştı. Tefsirdeki derinliğine dair Abdullah b. Vehb’in şu sözünü kanıt olarak göstermek mümkündür: “Kur’ân tefsirinde İbn Uyeyne’den daha bilgili birini tanımıyorum.”³⁸

Kendisini gören müctehitlerden olan İmam Şâfiî, İbn Uyeyne’yi çok severdi, ilmi şahsiyetini ortaya koyan şu sözleri söylemiştir:

*“Süfyân İbn Uyeyne’de bulduğum ilmî derinliği başkasında görmedim, ona rağmen fetva vermekten çekinirdi ve hadisleri ondan daha iyi açıklayanı görmedim.”*³⁹

İmam Şâfiî’nin bu sözleri bize İbn Uyeyne’nin sadece bir ilim adamı olmadığını, aksine sahip olduğu derin ilmin yanı sıra ilmiyle amel etme hususunda titiz bir hayat tarzına ve derin bir takvâ huyuna sahip olduğunu da göstermektedir. İbn Uyeyne’nin ilmi kişiliğini özgün kılan özelliklerden biri de Irak bölgesindeki

³⁴ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 8/456.

³⁵ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 8/457.

³⁶ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ* (Beyrut: Daru’l-Fadila, 1996), 7/274.

³⁷ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 8/461.

³⁸ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 8/458.

³⁹ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 8/458.

hadislerinin yanı sıra Hicaz hadislerini de ele alması ve mukayese imkânı elde etmesidir. Bu özelliği ona her iki coğrafyanın hadisleri hakkında bilgi sahibi olmak ve farklı açılardan hadisleri okuyabilme derinliği kazandırmaktaydı. Hadis ilminde olduğu gibi Tefsir ve Kur'ân-ı Kerîm ilimlerinin yanı sıra Fıkıh, Kelam vb. İslami ilimlerde de yetkindi. Ancak en yetkin olduğu alan şüphesiz tefsir alanıydı. Ortaya koyduğu eserlerinde kullandığı özgün yöntem ve çeşitli bilgilerle bunu ispatlamıştır. Hatta yazdığı tefsirin gerek muhteva gerekse de yöntem açısından Süfyân es-Sevrî'nin tefsirinden daha iyi bir tefsir olduğu söylenmiştir.⁴⁰

1.4. TEFSİR EKOLLERİ VE GELİŞİMLERİ

İslam dünyasında İslami ilimlerin tedvîn dönemi, bilgilerin derlendiği aşamayı ifade eder. İlerleyen süreçte derlenen bilgiler tasnif edilmiş ve ekolleşme dönemi başlamıştır. Bu süreçte ortaya konulan usul kuralları, Kur'ân'ın tefsirinde uyulması ve dikkat edilmesi gereken hususları netleştirmiştir. Selef ulemâsı yaptıkları bu katkı ile gelecek nesillere Kur'ân'ı anlamada rehber olacak yöntemi geliştirmişlerdir.⁴¹

Ekolleşmenin Tefsir ilminde diğer ilim alanlarına göre daha erken dönemlerde başladığını söylemek mümkündür. Basra, Kûfe, Şam ve Mekke ekolleri birinci asırdan itibaren oluşmaya başlamıştı. Bu ekoller içerisinde yazılı eserler açısından en mümbit olanı dil ekollerine paralel olarak ortaya çıkan Basra ve Kûfe ekolleri olmuştur. İslam dünyasında tefsir ekollerinin ortaya çıkış süreci, İslami fetihlerin başlangıç zamanı olan hicri 1. yüzyıla denk geldiği görülmektedir. Sahâbe'nin peygambere yakınlıkları, fasih Arapça'ya hâkimiyetleri ve farklı medeniyetlerin etkisinden uzak olmaları gibi birçok nedenden dolayı Kur'ân-ı Kerîm'i gelecek nesillerden daha iyi anlayabiliyorlardı. Sahâbe nesli doğrudan kaynağından edindikleri bilgileri Hz. Peygamberden öğrendikleri yorumlarla sonraki nesillere aktarmıştır. Ancak Sahâbenin tümü tefsirle ilgilenme noktasında aynı değildi. Bazı Sahâbe ilme daha çok vakit ayırmış ve bu alanda danışılacak merci konumuna gelmişlerdir. Bunlardan bazılarına Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53) ve Übey b. Kâ'b (ö. 33/654) gibi Sahâbeleri örnek vermek mümkündür.⁴² Ancak gerek bilgi düzeyi gerekse de İslam coğrafyasının fetihler neticesinde genişleyip yeni medeniyetlerle karşılaşması gibi farklı etkenlerle farklı görüşler ortaya çıkmış, bu da

⁴⁰ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 174.

⁴¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Tefsîrû'l-Mâtürîdî*, thk. Mecdi Basellum (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 1/61.

⁴² Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 49.

ilerleyen süreçte ortaya çıkacak ekollerin ilk nüvelerini oluşturmuştur. Sahâbe devrinin bitmesi sonrasında tefsirdeki çalışmaları tâbiîn nesli devralmış ve çizilen esaslar ekseninde genişletmişlerdir.

Tâbiîn zamanında genel olarak tefsir çalışmaları yorumdan ziyade Hz. Muhammed'in hadislerine ve Sahâbenin bireysel açıklamalarına/kavlü's-sahâbeye dayanıyordu. Bu nedenle tâbiîn ortaya konan eserlerde yer alan tâbiîn görüşleri de nübüvvet çağına yakın olmaları nedeniyle tefsir içinde değerlendirilebilir.

Tâbiîn tefsirinin Sahâbe dönemi tefsirinden izler taşıdığını söylemek mümkündür. Ayrıca tâbiîn tefsir eserlerinde geleneksel olarak Kur'an-ı Kerim'in baştan sona olacak şekilde tüm âyetlerini kapsamadığı görülmektedir. Zira o dönemde tefsir yöntemi, Kur'an'ı bir bütün olarak tefsir etme şeklindeki bir çalışmadan ziyade her müfessirin anlaşılmasını zor gördüğü veya açıklamaya muhtaç gördüğü âyetlerin tefsir edilmesiyle sınırlıydı.⁴³

Tâbiîn dönemi tefsir yöntemi Sahâbe dönemiyle benzerlik arz etse de bazı farklılıklar barındırmaktaydı. Nitekim Sahâbe döneminde daha çok sözlü geleneğe dayanan tefsir çalışmaları tâbiîn döneminde yazıya geçmiş ve tedvîn dönemi başlangıcının ilk aşaması başlamıştı. Dolayısıyla Kur'an ile ilgili yapılan tefsir, Sahâbe döneminde başlamış olmasına rağmen yazıya geçme ve tedvîn aşamasına gelme durumunu tâbiîn döneminde kazandığını söylemek mümkündür.⁴⁴

Ayrıca Tâbiîn devri tefsir çalışmalarının bazı avantajlara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu avantajlardan bazıları sağlam bir rivayet zincirinin bulunması, kaynağa yakın olması ve farklı görüşlerden yararlanılmasıdır.⁴⁵

Tâbiîn döneminde gittikçe belirginleşen farklılıklar zamanla ekolleşmeye yüz tutmuş ve kendi içerisinde bütünlük arz eden usul ve ilkelerle donatılmış ekoller ortaya çıkmıştır. Bu ekollerin öne çıkanları ele alınacaktır.

1.4.1. Mekke Ekolü

İslam dünyasında ilmi ve siyasi anlamda Medine'den sonra ikinci merkez olarak görülebilecek şehir olan Mekke, fethedildikten sonra bazı Sahâbe ve tâbiîn ileri gelenlerince yurt edinilmiş ve ilmi açıdan gelişim göstermiştir. Başta büyük müfessir ve

⁴³ Mâtürîdî, *Tefsîrü'l-Mâtürîdî*, 1/231.

⁴⁴ Mâtürîdî, *Tefsîrü'l-Mâtürîdî*, 1/231.

⁴⁵ Abdülcevâd Halef, *Medhal et-Tefsîr ve Ulûm'l-Kur'an* (Kâhire: Dar ü'l-Beyân, 2003), 108.

Sahâbe olan Abdullah b. Abbas bu ekolün ana merkezidir. Hz. Peygamber'in vefatının ardından Mekke'de Kur'an'a dair eğitim-öğretim bütün hızıyla devam etmiştir. Mekke'deki eğitim sürecinin başına özellikle İbn Abbâs'ın geçmesiyle ilmî faaliyet daha fazla canlanmıştır. İlim halkalarında tefsirin yanı sıra Fıkıh, megazî, siyer, Arap dili edebiyatı gibi ilimlerin öğretilmesi bu ekolün diğerlerine göre bir özgün yanıdır.⁴⁶

Hicaz'ın güneyinde, İbn Abbâs'tan sonra Yemen bölgesinde bu tefsir ekolü Tâvûs b. Keysân (ö. 106/725) tarafından, Rey bölgesinde ise Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713) şahsında temsil edilmiştir. Bunun dışındaki bölgelerde ise birçok bölgeyi gezen İkrime aracılığıyla bu ekolün görüşleri geniş ölçüde yayılma alanı bulmuştur. Mekke bölgesinde etki gösteren bu ekolün fikirlerinin yayılmasındaki bir diğer etken ise hac ibadeti için gelip gidenlerin ilmi hareketliliğe katkısının olmasıdır.⁴⁷

Kur'an-ı Kerim'in tefsirinde önemli bir yere sahip olan Mekke Tefsir Ekolü, kendisinden sonra şekillenen diğer tefsir ekollerini etkilemiş ve onların büründükleri yapıya âdeta damgasını vurmuştur. Bu ekolün mensupları, Kur'an'ın ilk muhatapları olan sahabeler ve onların tâbiîndir. Mekke Tefsir Ekolü'nün temel özellikleri şunlardır:

1. Rivayet tefsir yöntemine ağırlık verilmesi: Bu ekol, Kur'an'ın anlamını ortaya çıkarmada, sahabeler ve tâbiîlerin rivayetlerine büyük önem vermiştir.
2. Kur'an'ın kendi içinde yorumlanması: Bu ekol, Kur'an'ın bir bütün olarak anlaşılması gerektiğine inanmıştır. Bu nedenle, bir âyeti yorumlarken, diğer âyetlerden de yararlanılmıştır.
3. Sözlük ve dil bilgisi kurallarının dikkate alınması: Bu ekol, Kur'an'ın anlaşılmasında, Arap dilinin sözlük ve dil bilgisi kurallarının dikkate alınması gerektiğini savunmuştur.

İbn Abbâs'ın öncülük ettiği bu ekol 40 yıldan fazla sürmüştür. Bu ekole mensup birçok müfessir yetişmiştir. Bunlara örnek olarak Mücâhid (ö. 103/721), Saîd b. Cübeyr ve Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732) verilebilir.⁴⁸

Mekke ekolünün oluşum ve gelişiminde etkin olan unsurlar hakkında şunları söylemek mümkündür: Mekke ekolünün oluşumunda Arap şiirinin etkisi büyüktür. Zira bu ekolde âyetlerin tefsirinde Arap şiiri önem arz etmekteydi. Ayrıca ekolün kurucusu

⁴⁶ Mâtürîdî, *Tefsîrû'l-Mâtürîdî*, 1/228.

⁴⁷ Mâtürîdî, *Tefsîrû'l-Mâtürîdî*, 1/249.

⁴⁸ Abdurrahman eş-Şehri, *eş-Şahedü's-Şeri fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Riyad: Daru'l-Menhec, 1431), 296.

olan İbn Abbas, öğretim esnasında öğrencilerine cahiliye şiirini sevdirmeye çalışmıştır. Bunun için, şiirin Arap dili ve edebiyatı açısından önemini vurgulamış, şiirdeki atasözleri, deyimler ve benzetmelerin Kur'ân'ın anlaşılmasına yardımcı olabileceğini ifade etmiştir. İbn Abbas'ın bu konudaki sözleri, şu şekilde rivayet edilir:

*“Arap şiiri, Arapların divanıdır. Arap dilini öğrenmek isteyenler, şiiri iyice öğrenmelidirler. Çünkü şiir, Arap dilinin en güzel ve en etkili ifadesidir. Allah'ın kitabından bir şey okuyup onu anlayamadığınız zaman, açıklamasını Arap şiirlerinde arayınız. Çünkü şiir, Arap dilinin en iyi anahtarıdır.”*⁴⁹

1.4.2. Medine Ekolü

Medine Tefsir Ekolü, ilk dönem tefsir yönelişleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu ekolün mensupları, Medine'de yaşayan sahabeler ve onların tâbiileridir. Mekke Tefsir Ekolü'nden sonra ortaya çıkmış olan bu ekol, Kur'ân'ın anlaşılmasında daha çok rivayet iki yerine kıyasla tefsir yöntemine ağırlık vermiştir.

Medine Tefsir Ekolü'nün kurucusu olan Übey b. Kâ'b, bu ekolün görüşlerini Kur'ân tefsirinde bir nirengi noktası haline getirmiştir. Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerinden biri olan Übey b. Kâ'b, âyetlerin inişine ve bu esnada Peygamber'in yaptığı birtakım özel açıklamalara şahit olmuştur. Bu nedenle, sahip olduğu konumu sebebiyle herkesin elde edemeyeceği pek çok nebevî tefsire muhatap olmuştur.

Medine Tefsir Ekolü, rivayet tefsirlerinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bu ekolün görüşleri, daha sonraki dönemlerde yazılan tefsirlerde de önemli bir yer tutmuştur.⁵⁰ Bu ekolün kurucusu, Sahâbe ve aynı zamanda vahiy kâtibi olan Übey b. Kâ'b'tır. İkinci Akabe biatı'nda bulunanlardan biriydi ve Bedir savaşına katılanlar arasındaydı. Übey b. Kâ'b, İslam'ın ilk dönemlerinde Kur'ân'ı en güzel okuyan ve anlamını en iyi bilen Sahâbeden biri olarak bilinir. Bu nedenle onun çevresinde Kur'ân okumayı ve anlamayı öğrenmek isteyen birçok öğrenci toplanmıştır. Talebelerinin en önde gelenleri arasında Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî (ö. 108/726), Ebü'l-Âliye Rufey (ö. 90/709) ve Zeyd b. Eslem (ö. 136/754) gibi simalar yer almaktadır.⁵¹

⁴⁹ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 57/58.

⁵⁰ Halef, *Medhal et-Tefsîr ve Ulûm'l-Kur'ân*, 95.

⁵¹ Şehri, *eş-Şahedü's-Şeri fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 296.

Medine tefsir ekolünün etkisi, İslam'ın ilk dönemlerinde çok büyük olmuştur. Bu ekol, Kur'ân'ın âyetlerini anlamının en doğru yolunun, Hz. Muhammed'in sünneti ve Sahâbenin uygulamalarına göre yorumlamak olduğunu göstermiştir.⁵²

Medine tefsir ekolünün temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Kur'ân'ın âyetlerini, Hz. Muhammed'in sünneti ve Sahâbenin uygulamalarıyla birlikte yorumlamak.
2. Kur'ân'ın âyetlerinin anlamını, âyetlerin indiği bağlam göz önünde bulundurarak belirlemek.
3. Kur'ân'ın âyetlerini, İslam'ın genel ilkelerine göre yorumlamak.
4. Rivayet tefsir yöntemine ağırlık verilmesi: Bu ekol, Kur'ân'ın anlamını ortaya çıkarmada, sahabeler ve tâbiîlerin rivayetlerine büyük önem vermiştir.
5. Kur'ân'ın kendi içinde yorumlanması: Bu ekol, Kur'ân'ın bir bütün olarak anlaşılması gerektiğine inanmıştır. Bu nedenle, bir âyeti yorumlarken, diğer âyetlerden de yararlanılmıştır.
6. Sözlük ve dil bilgisi kurallarının dikkate alınması: Bu ekol, Kur'ân'ın anlaşılmasında, Arap dilinin sözlük ve dil bilgisi kurallarının dikkate alınması gerektiğini savunmuştur.

Medine tefsir ekolünün etkisi, günümüzde de devam etmektedir. Bu ekol, Kur'ân'ın âyetlerini anlamının en doğru yolunun, Hz. Muhammed'in sünneti ve Sahâbenin uygulamalarına göre yorumlamak olduğunu savunmaktadır.⁵³

1.4.3. Kûfe Ekolü

Kûfe şehri, hicrî yedinci yüz yılda Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö. 55/675) tarafından askerî bir garnizon olarak kurulmuştur. Şehir, kısa sürede önemli bir ticaret ve kültür merkezi haline gelmiştir. Kûfe'nin ilmî faaliyetlerin merkezi haline gelmesinde, şehrin çeşitli bölgelerden göç almasının nüfusunun önemli bir rolü olmuştur. Bu göçler, şehre farklı inanç, etnik köken ve kültürlerden gelen insanları getirmiştir. Bu çeşitlilik, şehrin ilmî bir merkez haline gelmesinde önemli bir katalizör görevi görmüştür. Kûfe'de ilk

⁵² Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Adil Abdulmevcud - Ali Muavvad (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 1/59.

⁵³ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 1/55.

dönemlerde, hadis, Fıkıh, kelam, tasavvuf gibi çeşitli ilimler alanında çalışmalar yapılmıştır. Şehir, bu alanlarda yetişmiş birçok önemli âlime ev sahipliği yapmıştır.⁵⁴

Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Peygamber'in en yakın arkadaşlarından biri ve Kur'ân'ın ilk muhatapları arasında yer alan önemli bir sahabedir. Hz. Peygamber'den Kur'ân tefsiri konusunda özel dersler almıştır. Hz. Ömer, Kûfe'nin önemli bir şehir haline gelmesini ve buradaki Müslümanların Kur'ân'ı doğru bir şekilde anlayabilmelerini sağlamak amacıyla Abdullah b. Mes'ûd'u bu şehre göndermiştir. Abdullah b. Mes'ûd, Kûfe'ye geldiğinde, yaklaşık 10 yıl süreyle burada kalmıştır. Bu süre zarfında, gerek düzenli olarak gerçekleştirdiği ders faaliyetleri gerekse normal ortamlarda yürüttüğü çalışmalarla, tefsir sahasında önemli bir birikim ortaya çıkarmıştır.⁵⁵

Kûfe Tefsir Ekolü, İslamiyet'in ilk dönemlerinde önemli bir tefsir ekolüdür. Bu ekol, rivayet tefsir yöntemine dayanan bir ekoldür. Kûfe Tefsir Ekolü'nün mirası, muhtelif alanların pek çok kaynak eseri tarafından kaydedilmiştir. Ancak, bu mirası en iyi yansıtan ve senetlerinin orijinal halleriyle muhafaza edildiği en önemli eser, Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân* adlı tefsiridir.⁵⁶

Abdullah b. Mes'ûd, ilk Müslümanlar arasında yer alan ve tefsire dair geniş bilgisi olduğu kendisi tarafından ifade edilen önemli bir sahabedir. O, Hz. Peygamber'den Kur'ân tefsiri konusunda özel dersler almıştır. Abdullah b. Mes'ûd, Kûfe şehrine gönderilerek, oradaki Müslümanlara Kur'ân'ı öğretmekle görevlendirilmiştir.

Abdullah b. Mes'ûd'un öğrencileri, Irak okulu tefsir ekolünün temelini atmışlardır. Bu öğrenciler, Abdullah b. Mes'ûd'un tefsir çalışmalarını daha da geliştirerek, Irak okulu tefsir ekolünün güçlü bir şekilde gelişmesini sağlamışlardır. Onun takipçileri arasında Alkame b. Kays (ö. 62/682), Mesrûk b. Ecda' (ö. 63/683), Esved b. Yezîd (ö. 75/694), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Katâde b. Diâme (ö. 117/735) ve İbrâhîm en-Nehaî (ö. 96/714) gibi şahsiyetler vardır. Bu ekolün lideri, Sahâbi Abdullah b. Mes'ûd'tur, Hz. Peygamber'in hizmetinde ve onun ellerinde büyümüştür.⁵⁷

⁵⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebir*, 8/135.

⁵⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 1/57.

⁵⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdûlmuhsin et-Türkî (Kâhire: Daru Hicr, 2001), 1/51.

⁵⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 1/58.

Bu ekollerin, bütün hocalarının Sahâbeden olması ve kendilerinde eksik olanı birbirlerinden almaları nedeniyle aralarındaki karşılıklı bağılıklarının onlara güç kattığını görmekteyiz. Mekke, Medine ve Irak ekolleri tefsir’de öncüdür. Ancak Abdullah b. Abbas müfessirler arasında lider bir konuma sahipti.⁵⁸

19. yüzyıl sonrasında, klasik tefsir ekollerinin genel yorumlama yöntemleri (dirâyet ve rivâyet) dışında, Kur’ân’ın belli bir kısmıyla alakalı özel açıklama biçimlerine sahip yeni ekoller ortaya çıkmıştır. Bu ekoller, klasik dönemde temelleri mevcut olsa da, sistemleşmesi ve müstakilleşmesi modern zamanlarda olmuştur. 19. yüzyıl sonrası gelişen bu akımlara çağdaş tefsir ekolleri denmektedir. Modern çağımızda âlimler, Kur’ân-ı Kerîm’i farklı şekillerde ve açılardan tefsir etmişlerdir. Bu açıdan modern dönem tefsir geleneği içerisinde konulu tefsir, ictimai tefsir ve bilimsel tefsir ekollerini görmek mümkündür. İslam dünyasında ortaya çıkan bu ekoller klasik dönem ekollerden beslenmektedir. Çoğu müfessir mezhebine ait olan yeni ekollerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵⁹

1.5. SÜFYÂN ES-SEVRÎ İLE B. UYEYNE’NİN TEFSİR KAYNAKLARI

İlim geleneği kolektif bir çalışmadır. Ortaya konulan ve belli bir olgunluk düzeyine erişen eserlerin kendisinden önce ortaya konulmuş çalışmalardan yararlanması insanlık tarihinin bir gerçeğidir. Bu anlamda her iki müfessirin yararlandığı kaynaklar vardır. Bunları kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

1.5.1. Kur’ân-ı Kerîm

Her iki müfessirin tefsirinin ortak özelliklerinden ilki ve dönemin tefsir geleneği gereği Kur’ân’ı Kur’ân ile tefsir etmektir. Zira söz konusu dönemde dil, gramer, Fıkıh gibi bilim dalları hâla olgunlaşma sürecinde tekâmülünü tamamlamaktaydı. Her iki müfessirin tefsirde Kur’ân’dan yararlanmalarına şu örnekleri vermek mümkündür:

Birinci misal: İbn Uyeyne **أَوَابٌ** kavramını tefsir ederken şöyle demiştir:⁶⁰ Kur’ân’ın hepsini okudum; Sad sûresi 30. ve 44. âyette iki sıfat gördüm. Âyette Cenab

⁵⁸ Mâtürîdî, *Tefsîrû'l-Mâtürîdî*, 1/238.

⁵⁹ Fazl b. Hasen Abbas, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn esâsiyyâtühû ve'tticâhâtüh* (Ürdün: Darü'n-Nefâeis, 2016), 1/97.

⁶⁰ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 314.

Allah şöyle buyurur: نَعَمْ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ “O ne iyi bir kuldu, daima Allah’a döner, Allah’a sığınır.”⁶¹

İbn Uyeyne (أَوَّابٌ) kavramının Kur’ânda iki yerde geçtiğini ifade ederken söz konusu kelimenin hem varlıkta hem de darlıkta şükretmeyi ifade ettiğini belirtmiştir. Buna kanıt olarak da yine âyetlerden yararlanmış ve bu vasfın kullandığı âyetleri temel olarak iddiasını temellendirmiştir. Örnek olarak verdiği âyetler şunlardır:⁶²

وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ

“Biz Dâvûd’a Süleyman’ı armağan ettik. O ne iyi bir kuldu, daima Allah’a döner, Allah’a sığınır.”⁶³

Görüldüğü üzere Kur’ân’da iki âyette kullanılan bu kavram her âyette de farklı anlamda kullanılmıştır. Birincisi Hz. Süleyman’ın (a.s.) sağlık, sıhhat ve güç anındaki şükrüdür. İkincisi ise Hz. Eyyüb’ün (a.s.) hastalık ve güçsüzlük anındaki şükrüdür. (44. Âyet). Kelimenin anlamından hareketle varlık ve darlıkta Allah’a olan bağlılığın mukayesesini yapan İbn Uyeyne’ye göre Hz. Süleyman’ın (a.s.) sağlık, sıhhat ve güç dönemindeki şükürü ve Allah’a bağlılığı, Hz. Eyyüb’ün belirtilen hastalık ve güçsüzlük anındaki şükründen daha önemli ve değerlidir.⁶⁴

İkinci misal: es-Sevrî de İbn Uyeyne gibi Kur’ân’ı Kur’ân ile tefsir etmiştir. Onun bu türdeki yaklaşımına Yüce Allah’ın şu âyetine yönelik yaptığı tefsir örnek verilebilir:

لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

“Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan bir kitap indirdik. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?”⁶⁵

es-Sevrî âyette geçen ذِكْرُ /öğüt” kelimesini tefsir etmiş ve bunun doğruluğuna dair kanıt olarak da şu âyetle istişhâta bulunmuştur:⁶⁶ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ “O sana ve

⁶¹ Sâd, 38/44.

⁶² İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 353.

⁶³ Sâd, 38/30.

⁶⁴ İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ*, 7/283.

⁶⁵ Enbiyâ, 21/10.

⁶⁶ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 199.

*kavmine bir zikirdir.*⁶⁷ Bu âyette geçen (لَذِكْرٌ) kelimesi açık şekilde öğüt anlamında kullanılmıştır. Buradan hareketle أَفَلَا تَعْقِلُونَ âyetinde⁶⁸ de öğüt anlamını vermiştir.

1.5.2. Sünnet ve Sahâbe Kavli

es-Sevrî ile İbn Uyeyne'nin tefsirde yararlandıkları ikinci kaynak ise Sünnet ve Sahâbe kavlidir. es-Sevrî ile İbn Uyeyne Sahâbe ve tâbiîn dönemine yakın yaşamıştır. Yaşadıkları dönemin söz konusu Sahâbe yakınlığı nedeniyle daha fazla etkilerinde kalmış ve temel kaynaklarından biri de Sahâbe kavli olmuştur.

İbn Uyeyne'nin Kur'ân tefsirinde Sünnet'ten kaynak göstermesine şu örneği vermek mümkündür: İbn Uyeyne Fâtiha sûresinde geçen “gazaba uğrayanlar”dan kastedilenin Yahudiler olduğunu belirtmiş ve buna kanıt olarak da Hz. Muhammed (s.a.v.) Adî b. Hâtim'e Fatiha sûresinde geçen “gazaba uğrayanlar”dan kastedilenin Yahudiler, “dalâlet sapmış olanlar”dan kastedilenin ise Hristiyanlar olduğunu söylemesini göstermiştir.⁶⁹

İbn Uyeyne'nin tefsir yöntemiyle benzer bir şekilde hadisle tefsir yöntemini es-Sevrî'de de görmekteyiz. Nitekim es-Sevrî; الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ “*Hac bilinen aylardadır*”⁷⁰ âyetinin tefsirinde İbn Abbas'tan rivayet ederek şöyle demiştir: *Âyette zikredilen aylar şunlardır: Şevval, Zülkade ve Zilhicce'nin ilk 10 günüdür.*⁷¹

1.5.3. Lugat

es-Sevrî ile İbn Uyeyne'nin tefsirde yararlandıkları üçüncü kaynak Arap lugatıdır. Zira Kur'ân Arap dili ile inmiştir. Tefsirde lugatın kaynak olarak kullanılması genelde kelimelerin sözlük anlamlarının izahı için başvurulmuş bir yöntemdir. Özellikle de Arap şiiri ve sahih lehçeleri bu anlamda önemli bir başvuru kaynağını oluşturur. es-Sevrî ile İbn Uyeyne'nin tefsirlerinde öncelikli olarak anlaşılabilir dil kullanmaktan yana bir tercihte bulunduklarını görmek mümkündür. es-Sevrî'nin tefsirinde kolay ve anlaşılır bir metod takip ettiği görülmektedir. Yaptığı izahları, kapalılık ve karmaşık kelimelerden uzak tutmuş, net, sade ve anlaşılır kelimeler tercih etmiştir.

⁶⁷ Zuhurf, 43/44.

⁶⁸ Enbiyâ, 21/10.

⁶⁹ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 204.

⁷⁰ Bakara, 2/197.

⁷¹ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 62.

Diğer yandan İbn Uyeyne'nin ise tefsirinde dil ağırlıklı tahlillere geniş yer verdiği görülmektedir. Bunun temel nedeni Kûfe ekolü medreselerinden etkilenmiş olması olarak görülebilir. İbn Uyeyne'nin tefsirde Arap lûgatından yararlanmasına örnek olarak şu âyeti vermek mümkündür:

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

*“Demek ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır.”*⁷²

İbn Uyeyne bu âyette geçen يُسْرًا kelimesinin farklı bir kolaylık ifade ettiğini dolayısıyla âyette aslında bir zorlukla beraber iki kolaylık olduğunu anlamının mümkün olduğunu belirtmiştir. İbn Uyeyne bu iddiasını da Kûfe ekolünün kabul ettiği meşhur dil kuralına dayandırarak şöyle gerekçelendirmektedir: Arapça dil kuralına göre eğer bir kelime marife olarak tekrarlanırsa bir önceki kelimenin aynısını ifade eder. Ancak eğer kelime nekre şekilde tekrar edilirse bir önceki kelimeden bağımsız olarak farklı bir anlam ifade eder. Dolayısıyla âyette geçen “kolaylık/يُسْرًا” kelimesi nekre formunda tekrarlanması nedeniyle iki farklı kolaylığı ifade eder. Ancak “zorluk/الْعُسْرُ” kelimesi marife formunda geldiği için bir önceki kelimeyle aynı anlamı ifade eder ve bir zorluktan bahsedilmiş olur.⁷³ Yani “zorluk” kelimesi mârife olduğundan ne kadar tekrarlanırsa, aynı mânâyı ifade eder. Ancak “kolaylık” kelimesinin tekrarlanması her defa ayrı bir mânâyı taşır.

1.5.4. İctihad

Tefsir ilmi diğer İslami ilimlerin ana kaynağı olmakla birlikte karşılıklı bir etkileşimden de bahsetmek mümkündür. es-Sevrî gibi Fıkıh yönü de bulunan bir müfessirin tefsirinde Fıkıh'tan ve Fıkıh'ın metotlarından olan ictihattan izler bulmak mümkündür. Dolayısıyla ictehad da konumuzun odak noktasını temsil eden es-Sevrî ile İbn Uyeyne'nin tefsirinde kaynak olarak görülebilir.

Fıkıhî ictehadlar es-Sevrî'nin tefsirinde açık bir şekilde görülmektedir. Zira kendisi müfessir olmanın yanı sıra meşhur bir Fıkıh ekolünün kurucusu olup mezhep sahibi bir müctehiddi. Mezhebi her ne kadar günümüze ulaşamamış olsa da kendi döneminde etkin olmuş ve birçok kitle tarafından takip edilmiştir. es-Sevrî bir fıkıhçı olarak yaşadığı asırda öne çıkan çelişkileri ve fıkıhi konuları akla ve nakle dayalı yöntem temelinde ortaya koyduğu yaklaşımla ele almış ve çözümler üretmiştir. Buna dair

⁷² İnşirâh, 94/5.

⁷³ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 247.

tefsirindeki şu açıklamaları örnek göstermek mümkündür: es-Sevrî dedi ki: Kabirlerin arasında namaz kılmak mekruhtur.⁷⁴

Diğer taraftan İbn Uyeyne de tefsirinde icthad olgusundan yararlanmış ve tefsirine de yansıtmıştır. Bu yönüyle temayüz eden İbn Uyeyne tefsire bu anlamda derin boyut kazandırmıştır.

İbn Uyeyne'nin Tefsir'de icthad yani konu hakkında gerek kıyas gerekse de İslam'ın temel kaynaklarından edinilmiş sağlıklı bilgilere dayanarak icthatta bulunma durumuna aşağıda verilen âyet hakkında yaptığı yorumu örnek göstermek mümkündür:

İbn Uyeyne: *“İblis, ‘‘Bana insanların yenisinden diriltilecekleri güne kadar mühlet ver’’ dedi. Allah, ‘‘Haydi, sen mühlet verilenlerdensin’’ buyurdu.”*⁷⁵ âyetinin tefsirinde şunu söylemiştir: *Ne kadar günahkâr olsa da hiç kimse dua etmekten geri durmasın; Zira Allah Teâla mahlûkâtın en şerlisi olan Şeytanın dahi duasını kabul etmiştir.*⁷⁶

İbn Uyeyne bu tefsirde şeytanın Allah'tan mühlet istemesi ve bu isteğinin kabul edilmesi durumundan edindiği bilgiye dayanarak icthatta bulunmuş ve ne kadar günahkâr olsa da kulların bu durumdan örnek alıp duaya devam etmeleri gerektiği çıkarımında bulunmuştur.

İbn Uyeyne, tefsirinde yer verdiği bir takım mâna ve ifadelerin kullanımında diğer tefsirlerde olmayan farklı ve özgün metodlar geliştirmiştir. Zira bazen maksadın beyânında başkalarının başvurmadığı kısa ve veciz ifadeler kullanmayı tercih etmiştir. Buna örnek olarak: *“Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.”*⁷⁷ âyeti verilebilir. Nitekim âyette geçen “âlemîn” kelimesi hakkında *“muhtelif olan tüm eşyalardır”*⁷⁸ diyerek kısa ve veciz bir tefsir biçimini tercih etmiştir.

1.6. HER İKİ MÜFESSİRİ ETKİLEYEN ETKENLER

İbn Uyeyne ile es-Sevrî'yi ortaya koydukları tefsirlerinin oluşum sürecinde etkileyen bazı faktörlerden bahsetmek mümkündür. Nitekim yaşadıkları döneme kadar geleneksel olarak tefsirde Kur'an'ın tümü yerine bölümler olarak tefsiri, tefsirde kısa ve

⁷⁴ Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân İbn Receb, *Fethu'l-bârî 'alâ Sahîhi'l-Buhârî* (Medine: Daru'l-Gurabâ, 1996), 3/201.

⁷⁵ Arâf, 7/14-15.

⁷⁶ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyan b. Uyeyne*, 256.

⁷⁷ Fâtiha, 1/2.

⁷⁸ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyan b. Uyeyne*, 203.

kısmen kapalı ifadelerin seçimi ve her âyeti açıklamak yerine ihtiyaç duyduğu düşünülen âyetlerin tefsiri yöntemi tercih edilmiştir. Ancak İbn Uyeyne ile es-Sevrî Kur'ân'ı bir bütün olarak tefsir etmiş ve âyetlerin açıklamasını açık ve detaylı cümlelerle yapmıştır. Kendilerinden önce yaygın olarak uygulanan senetlerin Hz. Peygambere ve Sahâbeye dayandırılması hususuna önemle bağlı kalmışlardır. Bu tefsir türüne örnek olarak İbn Uyeyne'nin aşağıda verilen kudsî hadise yaptığı açıklamayı göstermek mümkündür:

*“Oruç dışında insanoğlunun her ameli kendisi içindir. Oruç ise benim içindir, mükâfatını da ben vereceğim.”*⁷⁹

İbn Uyeyne bu hadis hakkında şöyle der: *Bu hadis, literatürdeki en güzel hadislerdendir. Çünkü kıyamet günü Allah kullarını hesaba çekecek ve kul, işlerinin geriye kalanı olarak sadece orucu sunacak. Bu nedenle Allah, onun üzerinde kalan hakları yüklenir ve onu oruçla cennete sokar.*⁸⁰

Her ne kadar söz konusu müfessirler tefsirde temel olarak İslami kaynaklardan beslense de gelişen İslam toplumu ve tanışılan yeni medeniyetlerin etkisiyle özellikle metot ve biçim açısından etkilendikleri bazı faktörlerin varlığı bir gerçektir. Bu etkenlerin başında İsrâiliyat ve iman konuları olmak üzere iki faktörün ortada olduğunu söylemek mümkündür. Tefsirde ortaya koydukları özgün yöntemin oluşumunda etkili olan faktörleri kısaca şu başlıklar altında ele alabiliriz:

1.6.1. İsrâiliyat

Süfyân b. Uyeyne de İsrâiliyat rivayetinde temkinli davranmış ve olabildiğince uzak durmuştur. Nitekim tefsirinde iki rivâyet hariç kendini İsrâiliyattan muhafaza ettiğini görmekteyiz. Bu rivâyetlerden biri: *“Dediler ki: قَالُوا إِنَّ يَسْرُقَ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلُ”* *“Eğer o çaldıysa, daha önce onun kardeşi de çalmıştı.”*⁸¹ âyetinde bahsi geçen kardeşlerinin Hz. Yûsuf (a.s.) hakkında ileri sürdükleri hırsızlığı hakkındadır. İsrâili rivâyete göre söz konusu âyetin işaret ettiği olay, Hz. Yûsuf'un babasının evinden bir

⁷⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ (Şam: Daru İbn Kesîr, 1993), 5/2215.No: 5583.

⁸⁰ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, thk. Muhammed es-Seyyid Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 3/295.

⁸¹ Yûsuf, 12/77.

tavuk çalıp muhtaç bir fakire vermesi olayıdır.⁸² Diğeri ise *لَأَعَذِّبَنَّ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ* *لَيَأْتِيَنَّ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ* Ya bana açık bir gerekçe getirir veya onu şiddetle cezalandırırım ya da onu boğazlarım⁸³” âyeti hakkında zikredilen Süleyman ile Hüdhüd kuşu arasında geçen meseledir.⁸⁴

Bu âyette İbn Uyeyne, İbn Abbas'tan naklederek şöyle demiştir: Hz. Süleyman Hüdhüd kuşunun cezasını tüylerinin yolunması olduğunu açıklamıştır. Ancak İbn Uyeyne İsrâili rivayetlerde bulunan başka bir rivayete de yer vererek şöyle demiştir: Hüdhüd geldiğinde kuşlara sordu: Süleyman (a.s) beni sordu mu? Kuşlar şöyle cevap verdi: Eğer yokluğunuza dair ikna edici bir neden sunmazsanız Süleyman size çok şiddetli işkenceler yapacaktır. Nitekim bu rivayetin İslami kaynaklardan ziyade İsrâili kaynaklarda bulunan rivayet olduğu bilinmektedir.⁸⁵ Es-Sevri'ye gelince, tefsirini tahkik eden tefsirde açıkça İsrâiliyat rivayetleri bulunduğu bahsetmedi.

1.6.2. Ehl-i Bid‘a Fikirleri

İslam dünyasında ilimlerin gelişim sürecinde toplum da büyük bir sosyolojik değişim geçirmekteydi. Asırlardır putlarla ve şirk inancıyla yaşayan Arap toplumunun geleneksel yaşam tarzına büyük ölçüde farklılık gösteren İslam inancına alışmak ve uyum sağlamak elbette ki her birey ve toplumda aynı düzeyde olmamıştır. Nitekim İslam dininin genişlemesi ve bağrına geçmiş dini deneyimleri olan Yahudi, Hristiyan ve Farşlıların yanı sıra felsefi bir düşünce yapısına sahip olan Yunan kültürüne mensup toplumları da alması neticesinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu tür değişim ve farklı görüşlerin dönemin ilimlerinin de konusu olmuş ve özellikle tefsir ilmi açısından ele alınması zorunlu konuları teşkil etmiştir. Bu açıdan bakıldığında müfessirlerin de gelişen bu farklı görüşlerden etkilenmiş olması doğaldır.

Söz konusu farklı yaklaşımlardan birine şu örneği vermek mümkündür: İslam dininde inanç dinin temelini oluşturan en önemli husustur. Ancak imanın artma veya eksilme vasfına sahip olup olmadığı hususu tartışılmıştır. Selef, imanın arttığını ve azaldığı görüşünü savunmuştur. Bu görüşü benimseyen İbn Uyeyne ve es-Sevrî,

⁸² Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve ‘l-beyân ‘an tefsîri ‘l-Kur‘ân*, thk. Ebi Muhammed İbn Âşûr (Beyrut: Dar İhyaü’t-Turas, 2002), 5/243.

⁸³ Neml, 27/21.

⁸⁴ Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü ‘l-Kur‘âni ‘l-Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme (Riyad: Daru Taybe, 1999), 6/185.

⁸⁵ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyan b. Uyeyne*, 302.

tefsirlerinde bunu vurgulayarak, buna karşı çıkanların bidat üzere olduğunu ileri sürerek toplumu konu hakkında uyarmıştır. Müfessirlerimiz eserlerinde savundukları bu görüşü desteklemek amacıyla Kur’ân’dan şu âyetleri kanıt olarak sunmuşlardır:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

“Müminler o kimselerdir ki, Allah’ın adı anıldığında yürekleri titrer, kendilerine Allah’ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarını arttırır.”⁸⁶

Konuyu ele alan İbn Uyeyne şöyle demiştir: “Kur’ân, imanı artırır ve eksiltir. “Onları imanlarıyla artırdık” ifadesi, imanın artışını gösterirken, inkâr ve ihmal ile imanın eksilmesini ifade eder.”⁸⁷

Ayrıca İbn Uyeyne’ye imanın azalıp azalmadığı sorulduğunda; “Evet” diyerek yerden bir şey kaldırır ve şöyle derdi: “Bu nasıl artıp eksiliyorsa iman da o şekilde artar ve eksilir” dedikten sonra üstteki âyeti okurdu.”⁸⁸

Öte yandan, Süfyân es-Sevrî genel olarak inanç konusunda Selef’in metodunu takip etmiş ve Sünnî bir mezhebin kurucusu olmuştur. İmam Mâlik, Abdullah b. el-Mübârek, İbn Uyeyne, Vekî b. el-Cerrâh, el-Evzâ’î, el-Leys b. Sa’d ve eş-Şâfiî gibi güvenilir âlimler ve kişilerle aynı görüşü paylaşıyordu. Onun bu konumu, tefsirine de yansımış ve özellikle yukarıda örnek olarak verilen imanın artıp eksilmesi hususunda tamamen Sünnî ekollerin görüşünü savunmuştur.⁸⁹

Dönemin sapkın görüşlerinden sayılan Mu‘tezile ise iman meselesinde Sünnî ekollerin aksine bir görüş serdetmiş ve imanın artıp eksilme durumunda bir olgu olmadığını savunmuşlardır. Zira onlara göre iman kalp ile tasdik, dil ile ikrar, farzları yerine getirmek, büyük günahlardan uzak kalmak olarak tanımlanmıştır. Bu yüzden de bireyin büyük günahlardan birini işlemesi durumunda imandan çıkacağına dair fikri savunmuşlardır.⁹⁰

İbn Uyeyne, tefsirinde Ehl-i Sünnet fikrine aykırı dönemin sapkın görüşü olarak gördüğü Mu‘tezile gibi kelamcı ekolleri şiddetle eleştirmiştir. Halkı bu tür sapkın görüşlerden uzak durmaya çağırmıştır. Mu‘tezile’ye karşı verdiği mücadelede bazen

⁸⁶ Enfâl, 8/2.

⁸⁷ Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâleddîn es-Suyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr* (Beyrut: Dâru’l-Fadîle, 2011), 4/12.

⁸⁸ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 254.

⁸⁹ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 12.

⁹⁰ Ebü’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî* (Beyrut: Dâru’l-Küttübî’l-İlmiyye, 1415), 5/156.

âlimlerin görüşlerini nakletmiş bazen de mantikî analiz ve akıl yoluyla cevap vermiştir. Bunun bir örneğini şu âyetle göstermek mümkündür:

”⁹¹ *Bilesiniz ki, halk da emir de (yaratma ve yönetme) yalnız O'na aittir.*”

Nitekim İbn Uyeyne şöyle demiştir: “Yukarıda verilen âyetle Allah, yaratılış ile emir kavramını ayrı ayrı zikrederek birbirinden farklı şeyler olduklarını göstermiştir. Dolayısıyla ikisinin aynı şey olduğunu iddia eden kişi küfre girmiş olur. Yaratılış, Arş'ın altında olan şeydir; emir ise bundan daha yüksektir. Yaratılış, yaratılan şeydir; emir ise Allah'ın sözüdür.”⁹²

İbn Uyeyne'nin burada vurguladığı husus; âyetle geçen وَالْأَمْرُ ifadesinin Allah'ın sözü, yani vahiy olduğu, الْخَلْقُ ifadesinin ise yaratılmışlar anlamında olduğu, dolayısıyla vahyi yani Kur'an'ı yaratılmış/mahlûk olmakla nitelemek, kişiyi küfre düşüreceği hususudur.

İbn Uyeyne, Allah'ın sıfatlarında da vukuf eder ve konu hakkında şöyle der: Sadece Allah kendi sıfatlarını tefsir etme hakkına sahiptir. Bu durum Allah'ın şu âyetiyle açıklanmıştır:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ.

“Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istivâ eden; geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, halk da emir de (yaratma ve yönetme) yalnız O'na aittir. Âlemlerin Rabbi olan Allah yüceler yücesidir.”⁹³

İbn Uyeyne, bu âyetle ilgili olarak şu detayı da vermektedir: “Allah kendi kitabında kendisini nasıl tanımladıysa bize düşen olduğu gibi kabul etmektir.”⁹⁴ Dolayısıyla âyetlerde geçen “el” gibi mahlûka ait sıfatların Yüce Allah için kullanımı hakkında çekimser kalır ve yorum yapmaktan çekinir. Süfyân es-Sevrî ise bu konuda farklı düşünür ve imanın artıp eksilebileceğini öne sürer. Ancak ona göre iman, söz

⁹¹ Arâf, 7/54.

⁹² İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 249.

⁹³ Arâf, 7/54.

⁹⁴ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 248.

eylem ve niyet üçlüsünden oluşmaktadır. Bu nedenle de iman itaatle artar ve günahla azalır.⁹⁵

Söz ancak eylemle; eylem ve söz fakat ne var ki niyetle; niyet, eylem ve söz ancak sünnete uygun olması şartıyla söylemek mümkündür. Ancak es-Sevrî büyük günah işleyenlerin küfre gireceği gibi bir iddiada bulunmamaktadır.

1.7. HER İKİ MÜFESSİRİN DÖNEMİNDE ULEMÂ İLE ÜMERA İLİŞKİSİ

İnsanlık tarihi boyunca devletlerde ulemâ ile ümera ilişkisi önem arz etmiştir. İslam medeniyetinde ulemâ sınıfı esasen bilgi ve becerilerini İslam kaynaklarından aldığından önemli bir konumda görülmüşlerdir. Ancak ümera kısmı da yetki paylaşımından çekindikleri için olabildiğince ilişkilerde kendi iktidarlarını korumayı hedeflemişlerdir. Bu ikilemde İslam dini her iki grubun hak ve yükümlülüklerini belirlemiş ve özgün konumlarını korumaları için gerekli sınırları çizmiştir.

İslam devlet anlayışında âlimlere biçilen temel misyon, ümera grubuna yol göstermek ve ümeranın alacağı kararlarında adil olmalarını sağlamak ve doğru yoldan sapmalarını engellemektir. Ümera da aynı zamanda ulemânın nasihat ve yönlendirmelerine uymakla mükellef tutulmuştur: Hatta denilmiştir ki, sâdık âlimlerden nasihat alan hükümdarlar dalâlete düşmez.

İslam dininin taraflara çizdiği bu misyon özellikle de Hulefâ-yi Râşidîn sonrasında önem arz etmiştir. Zira bu mesele, Hulefâ-yi Râşidîn zamanında insanları ilgilendirmiyordu ve bu durum onlar arasında ihtilaf konusu değildi. Çünkü Hulefâ-yi Râşidîn dönemindeki halifeler, insanların hem dini hem de dünyevi meselelerinde başvurdukları seçkin âlimlerdi. Ancak Emevî devrinin başlaması ve halife seçiminde şûra yönteminin terkedilip babadan oğula geçen saltanata dönüşmesiyle işler değişmiş ve âlimlerin halifelere, hükümdarlara ve valilere olan konumu sorunu başlamıştır.

Âlimler ve halifeler konusunda dini ve toplumsal olaylarda farklı görüşler ortaya çıkmış ve bu farklı yaklaşım âlimlerin de kendi arasında bölünmesine neden olmuştur. En nihayetinde âlimlerin emirlere yönelik konumlandırılmasında da iki temel yaklaşıma sahip iki grup ortaya çıktı. Her grubun olaya yaklaşımında gösterdikleri farklı yaklaşıma dönük olarak kendine göre delilleri vardır. Bazı âlimler idarecilere yaklaşmayı ve onlara yakın ilişkiler içinde olmayı şiddetle reddederken bazıları ise hak ve hukuktan ayrılmadığı sürece bu yaklaşımda bir beis görmemiştir. Sonuç olarak, iki

⁹⁵ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 16.

gruba ayrılmışlardır. Bu gruplar ve delilleri hakkında kısaca şöyle söylemek mümkündür:

1.7.1. Ümera ile Yakın İlişki İçinde Olmayı Destekleyenler

İslam devlet geleneğinde amirlere itaat önemli görülmüştür. Aynı zamanda yöneticilerin de dinin esaslarına ve halkın huzuruna bağlı olması emredilmiştir. Emir Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak telakki edilmiş devlet erki toplumsal huzurun en önemli bileşeni olarak kabul görmüştür. Bu öneme binaen bazı âlimler ümeranın hak yoldan sapmalarının ve etraflarının menfaat düşkünü çıkarıcı ve dinden uzak kimselerin kuşatmasının önlenmesinin ancak âlimlerin onlara yakın olması ve onlara hakkı tavsiye edip yönlendirmesiyle olacağını öne sürerek ulemânın ümeraya yakın olmasının gerekli olduğunu söylemişlerdir.

Bu yaklaşımı benimseyenlerin başında Hasan-ı Basrî, Şâfiî, Evzâî ve İmam Mâlik gibi dönemin önemli simaları vardır. Bu âlimler yaklaşımlarının doğru olduğuna dair kanıt olarak şu hadisi göstermişlerdir:

“Din nasihattır: ‘Allah’a, Kitabına, Resûlüne, Müslümanların yöneticilerine ve tüm Müslümanlara karşı nasihattır (samimi olmaktır).”⁹⁶

Onlara göre bu hadis, ümera da dâhil olmak üzere toplumun tüm katmanlarıyla yakın ilişki içinde olmayı açıkça emretmektedir. Bu Hadis-i şerifin ifade ettiği temel ilke meydanı kötülere bırakmamak ve idarecilere nasihat vermek gerektiğidir.

1.7.2. Ümera ile Yakın İlişki İçinde Olmayı Desteklemeyenler

Ümera diğer yandan bakıldığında ile ilişkinin din temsilcisi âlimlere yakışmayacağı bunun aslında dinin yozlaşmasına neden olacağını öne süren bir grubun varolduğu görülmektedir. Bu grubun başında Ca‘fer b. Muhammed gibi âlimler bulunmaktadır. Âlimlerim ümeradan uzak kalmalarının gerekli olduğuna dair görüşlerini “Fakihler, peygamberlerin emanetçileridirler”⁹⁷ hadisindeki ilkeye dayandırmışlardır. Onlara göre âlimlerin idarecilere yaklaşması, ilmi konum ve kişiliklerine büyük tehlike oluşturmakta ve insanların âlimlere olan güveninin kaybedilmesine sebep olmaktadır. Zira ümera dünya menfaatini ve makam mevki sevgisini temsil etmektedir. Bunun için İbnü'l-Cevzî şöyle demiştir: “Ahiret hayatına

⁹⁶ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *Sahihu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1991), 1/74. Din nasihat bölümü, no: 95.

⁹⁷ Zehebî, *Siyeru a'âlami'n-nübelâ*, 6/262.

düşkün âlimlerin özelliklerinden biri de, idarecilere yakın olmaktan ve onlarla iş tutmaktan kaçınmalarıdır”.⁹⁸

Süfyân es-Sevrî, âlimlerin ümera ile ilişkilerini tasvip etmeyen ve idarecilerin âlimleri dünya menfaatiyle yanlarına çekip siyasi emellerinde kullanmalarına ilk karşı çıkanlardan biriydi. O, yönetim fitnesinin Müslümanları etkileyen en şiddetli ayartmalardan biri olduğuna inanıyordu.

İdarecilerle iyi geçinmeyen Süfyân es-Sevrî, ekonomik olarak zor bir hayat geçirmiş ve ağır imtihana maruz kalmıştır. es-Sevrî idarecilerle herhangi bir teması ve ilişkiyi tasvip etmediği gibi onlarla yakın ilişki kurup onlara yaklaşanlar hakkında da kötü bir fikre sahipti. Bu konuda şu veciz söz onun bakışını tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır: “Eğer bir âlimi idarecinin kapısında görürsen, bil ki o hırsızdır.”⁹⁹

es-Sevrî birçok göreve namzet tayin edilmesine rağmen bundan şiddetle kaçınmıştır. Rivayete göre Abbasi haliflerinden el-Mehdî onu yardımcısı yapmak istemiş ancak bunu istemeyen es-Sevrî baskılara daha fazla dayanamayınca Basra’ya kaçmıştır. Basra’da es-Sevrî bir çiftlikte çalışmış elinin emeğinden yemeyi halifenin yardımcısı olmaya tercih etmiştir.¹⁰⁰

İbn Uyeyne’nin babası Emevi Devleti’nin yakın adamlardan biri olmasına rağmen İbn Uyeyne babasının yolundan uzak durmayı, siyasetten uzaklaşmayı ve bu konuda oldukça dikkatli davranmayı tercih etmiştir.¹⁰¹

Yukarıda açıklandığı üzere ulemâ ve ümera ilişkisi İslam dünyasında farklı konumlandırılmıştır. Ancak şunu belirtmekte fayda vardır: Kanaatimizce her iki grubun görüşleri farklı gibi görünse de aslında aynı amacı ve hedefi taşımaktadır. Zira ümeraya yakın olmayı uygun görenlerin gerekçesi onların ve toplumun salâhına yöneliktir. Uygun görmeyenlerin gerekçesi ise ulemânın ümeraya yarıdakçılık ve dünyevi menfaat amacıyla yaklaşılmasının ulemâyâ yakışmadığı hususudur. Dolayısıyla esasen her iki grubun da toplumsal faydayı gözettiğini söylemek mümkündür.

⁹⁸ Muhammed el-Makdisî, *el-Adabü’s-Şerîyye*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Ömer el-Kayyâm (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, ts.), 3/459.

⁹⁹ İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ*, 6/387.

¹⁰⁰ İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ*, 7/13.

¹⁰¹ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 108.

1.8. HER İKİ TEFSİRİN MUHTEVASI

Çalışmamızın odak noktası olan Süfyân es-Sevrî'nin ve İbn Uyeyne'nin tefsirlerinin muhtevası, onların konumlandırılmasında ve karşılaştırılmasında önem arz etmektedir. Bu nedenle de muhtevaları hakkında bilgi vermenin zorunlu olduğunu söylemek mümkündür.

1.8.1. Süfyân es-Sevrî'nin Tefsiri

Süfyân es-Sevrî'nin tefsiri bize ulaşan nadir erken dönem tefsirlerindendir. Ebû Ca'fer Muhammed b. Ebî Huzeyfe en-Nehdi'nin rivâyeti ile günümüze ulaşmıştır. Bu tefsir Beyrut'ta Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından basılmıştır. Kitabın sayfa sayısı 482 sayfa olup tek cilttir. İlk başlarda Süfyân es-Sevrî'nin bir bütün olarak bize ulaşmış, bilinen bir tefsiri yoktu. Ancak Ebû Ca'fer Muhammed, Hindistan'ın Rampur Kasabası'ndaki Rıza Kütüphanesi'nde yaptığı çalışmalar neticesinde es-Sevrî tarafından yazılan tefsiri keşfetti. Ebû Ca'fer Muhammed bu tefsiri tahkik edip 1385/1965 yılında yayınladı.

Süfyân es-Sevrî tefsirinde muhteva açısından Kur'ân-ı Kerîm'in bütün âyetlerini açıklamamıştır. Aksine tefsir gerektiren âyetleri tefsir etmiştir. Bazı insanların Arap dilindeki eksiklikleri veya genel olarak kültürdeki eksiklikleri nedeniyle ihtiyaç duyduklarını düşündüğü âyetlerin tefsirini yapmıştır. Süfyân es-Sevrî'nin tefsirinde, Ebû Bekir, Ömer, Ali, Abdullah b. Mes'ûd, İbn Abbas, Übey b. Kâ'b, İbn Ömer, Enes b. Mâlik, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Hureyre, Câbir b. Abdillâh ve daha pek çok sahabeye ulaşan mevkûf rivayetler vardır.

Tefsirdeki rivayetlerin geneli maktûdur. Bunlar, Mücâhid, İkrime, Saîd b. Cübeyr, eş-Şa'bî, es-Süddî, Atâ, Tavus, Saîd b. el-Müseyyeb, Şüreyh, Hasan-ı Basrî, ed-Dahhâk b. Müzâhim, Alkame, Habib b. Ebî Sâbit, Kâsım b. Muhammed, Mesrûk, Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî ve diğer bazı âlimlerden gelmektedir. Ayrıca, tefsirde Süfyân es-Sevrî'den gelen rivayetler de bulunmaktadır. Ancak, tefsirin naşiri tarafından yapılan karşılaştırmalar neticesinde, bunların Süfyân'ın şahsî görüşleri olmadığı ve ekserisinin Mücâhid ve diğer tâbiînden gelmiş olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰²

es-Sevrî tefsiri, 8. yüzyılda yazılmış, ilk sistemli rivayet tefsiri çalışmalarından biridir. Bu tefsir, Taberî Tefsiri'nin önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilir. es-Sevrî'nin tefsiri, genellikle tâbiîn dönemi Mekkeli müfessirlerinin görüşlerini yansıtır.

¹⁰² Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 14/15.

es-Sevrî'nin tefsirinin tek nüshası, Hindistan'daki Râmpûr Rızâ Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Bu nüsha, Sevrî'nin Basralı öğrencisi Ebû Huzeyfe Mûsâ b. Mes'ûd en-Nehdî'nin rivayetine dayanır ve muhtemelen 9. yüzyıla aittir. Bu nüsha eksiktir. Bakara suresi ile başlar ve Tûr suresi ile biter. Muhammed ve Duhân sureleri eksiktir. es-Sevrî'nin tefsiri'nde sûrelerin tertibi, Hz. Osman Mushafı'ndaki tertibe uygundur. Ancak erken dönem tefsirlerinin genelinde olduğu gibi, âyet sırası gözetilmemiş ve birçok âyet atlanmıştır. Bu durum, Sevrî'nin, anlaşılması güç kelime ve ifadeler hakkında rivayete dayalı kısa açıklamalarla sınırlı harfî tefsir anlayışına bağlanabilir. Nitekim bazı istisnalar dışında, dil inceliklerine dair açıklamalar, şiirle istişhad, fikhî ya da itikadî görüş ve yorumlar yer almaz.¹⁰³

1.8.2. Süfyân İbn Uyeyne'nin Tefsiri

Süfyân İbn Uyeyne'nin tefsiri, Ahmed Sâlih Mahâyri tarafından tahkik edilmiş ve yayımlanmıştır. Bu tefsir Beyrut'ta Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından basılmıştır. Tek cilt olarak basılan söz konusu kitabın sayfa sayısı 438'dir. Eserin muhakkıkı tarafından ilk olarak tefsir ve tevil'in anlamları ve tefsir tarihine kısaca değinilmiştir. İlk bölümün sonunda ise Süfyân b. Uyeyne'nin hayatı ele alınmıştır. İkinci bölümde Süfyân'ın Fatiha sûresinden başlayarak yaptığı tefsire yer verilmiştir. Süfyân, Kur'ân'ın tamamını değil, gerekli gördüğü âyetlerin tefsirini yapmıştır. Bu sebeple Kur'ân'ın tamamının tefsiri eserde yer almaz. Kitap muhakkıkın yazdığı bir giriş bölümü ile başlamaktadır. Ayrıca âlimlerin tefsiri kabul etme usulü, tefsir tarihi, tefsirin gelişimi, ve âlimlerin hayatından bahsedildiği birkaç farklı bölüm yer almaktadır.

¹⁰³ Recep Özdirek - Ali Hakan Çavuşoğlu, "Süfyân es-Sevrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2010), 38/23-28.

İKİNCİ BÖLÜM
KARŞILAŞTIRMA

2.1. HER İKİ MÜFESSİRİN TEFSİRİNDE ELE ALINAN ÂYETLER

es-Sevrî ile İbn Uyeyne'nin tefsirlerinin karşılaştırıldığı çalışmamızın birinci bölümünde, söz konusu tefsirlerin özellikleri ele alınmıştır. Bu bölümde ise her iki eserin ele aldığı âyetlerin kategorik açıdan tasnifi yapılacaktır, hangi tefsirin hangi âyetleri barındırdığı detaylıca aktarılacaktır.

Çalışmamızın birinci bölümünde işaret edildiği üzere, es-Sevrî ile İbn Uyeyne'nin Kur'ân'ın tamamını tefsir etmedikleri, aksine açıklanmaya muhtaç gördükleri âyetleri ele aldıkları vurgulanmıştır. Doğal olarak bunun sonucunda ortak âyetler ortaya çıktığı gibi sadece birinin ele aldığı bazı âyetlerin de varlığı ortaya çıkmıştır. Bu bölümde hangi müfessirin kaç âyet ve hangi âyetleri tefsir ettiği tablo şeklinde istatistiksel verilerle okuyucuya aktarılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda üç tablo hazırlanmıştır. Birinci tabloda es-Sevrî tarafından tefsir edilen tüm âyetler, ikinci tabloda İbn Uyeyne tarafından tefsir edilen tüm âyetler, üçüncü tabloda her iki müfessirce tefsir edilen ortak âyetler belirlenmiştir. Ardından da her iki müfessirin tefsir yönteminin örnekler ışığında ortaya konulması amacıyla tefsir edilen âyetlerden bazı örnekler okuyucuyla paylaşılmıştır.

2.1.1. Süfyân es-Sevrî'nin Tefsirinden Örnekler

es-Sevrî tefsirinde genel olarak terimleşmiş kavramların, kavramlaşma öncesi ve sonrasında kelimelerin sözlük ve terim anlamaları arasındaki ilişkiyi Arap dili ile İslam'ın temel kaynağı olan âyet ve hadislerle açıklar. Buna dair aşağıda verilen âyetlere yaptığı tefsirleri örnek göstermek mümkündür:

2.1.1.1. Birinci Örnek: Takvâ/تَقْوَى

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin ki takvâya eresiniz.”¹⁰⁴

Bu âyette geçen (تَتَّقُونَ) kelimesi takvâ kökünden türemiştir. Takvâ kelimesi İslam dini ile yeni bir kavramsal çerçeve kazanan terimlerdenidir. Âyette Yüce Allah kendisine kulluk etmeyi insanlara emreder buna gerekçe olarak da onları yaratanın

¹⁰⁴ Bakara, 2/21.

kendisi olmasını göstermektedir. es-Sevrî burada Mücâhid'ten nakıl ederek takvâ'yı itaatle tefsir etmiştir.¹⁰⁵

Ancak Selef âlimleri bu kelimenin kavramsal çerçevesini belirlemede farklı görüşler serdetmişlerdir. Örneğin, İbn Abbas, takvâ'yı Allah'tan duyulan korku saikiyle vahiylerle uygun davranış sergileme, kıyamet gününe hazırlıklı olma ve aza kanaat etme olarak tefsir etmişlerdir.¹⁰⁶ Selefîn yaygın olarak takvâyı Allah'tan duyulan korku olarak tefsir etmesi karşın es-Sevrî, takvâyı itaatle yorumlamayı tercih etmiştir. Bu konuda es-Sevrî'nin Mücâhid'in tefsirine benzer bir tefsirde bulunduğunu görmekteyiz.¹⁰⁷

2.1.1.2. İkinci Örnek: Endâd/أنداد

فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أُنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Bile bile O'na eş ve ortaklar koşmayın.”¹⁰⁸

Yüce Allah bu âyette insanların tüm gösterilen kanıtlar neticesinde Allah'ın ortaklarının olmadığı açıkça ortaya konulduğu halde ve bunu bildikleri halde insanların şirk koşmamalarını emrediyor. (وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) ifadesi iki şekilde anlamlandırılabilir. Birinci anlama göre insanlar Allah'ın ortağı olmadığını bilmektedir. Ancak yine de inkâr etmektedirler. Bu anlama göre fiilin mefulü mahzuftür. İkinci anlam ise (وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) ifadesinden kastedilenin “bile bile inadına inkâr” etme durumudur. es-Sevrî burada “endâd” kelimesinin aynı anda iki zıt anlamı ifade edebilen ezdâd kelimelerden olduğunu iddia etmektedir.¹⁰⁹ Ona göre bu âyette endâd “şibh/benzer” anlamında kullanılmıştır. es-Sevrî'ye göre âyetin anlamı şu şekildedir: *Ey insanlar! Allah'ı haksız yere tapındığınız ilahlarla benzer görüp aynı yere konumlandırmayın.*¹¹⁰

2.1.1.3. Üçüncü Örnek: Bârî/بارئ

فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ

“Onun için yaratanınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün.”¹¹¹

¹⁰⁵ Sevrî, *Tefsir Süfyan es-Sevrî*, 42.

¹⁰⁶ Ömer el-Aşkar, *et-Takvâ* (Ürdün: Darü'n-Nefâeis, 2012), 11.

¹⁰⁷ Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî. *Tefsîru Mücâhid*, thk. Muhammed Ebü'n-Nîl (Kâhire: Darü'l-Fıkır, 1989), 608.

¹⁰⁸ Bakara, 2/22.

¹⁰⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 1/371.

¹¹⁰ Sevrî, *Tefsir Süfyan es-Sevrî*, 42.

¹¹¹ Bakara, 2/54.

es-Sevrî'nin tefsir ettiği kavramlardan biri de yukarıda verilen âyette geçen bârî/بَارِي kavramıdır. Âyette hitap edilen topluluk ise buzağıya tapan İsrâiloğullarıdır. Mûsâ işledikleri günaha karşılık onlara, günahlarından Allah'a tövbe etmelerini ve Allah'a yönelmelerini emretmiştir. Âyeti tefsir eden es-Sevrî (bârî/بَارِي) kavramını bir şeyi yoktan var etme yetisine sahip güç anlamında kullanıldığını belirtmiştir.¹¹² Diğer müfessirlerin tefsirlerine bakıldığında genel anlamda bu yönde tefsir edildiğini görmek mümkündür. Nitekim es-Sevrî'nin tefsirine benzer bir tefsir yaklaşımını yapanlardan biri et-Taberî'dir.¹¹³

2.1.1.4. Dördüncü Örnek: Sâbiî/صابئ

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّبِيَّانَ مِنْ ءَامَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلُوا صَالِحًا

فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ.

“Şüphesiz, iman edenler; Yahudilerden, Hristiyanlardan ve Sâbiîler'den de Allah'a ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.”¹¹⁴

Yukarıda verilen âyet, semavi dinlerin tümünün tek âyette toplandığı nadir örneklerdendir. Bu âyette Cenâb-ı Allah Müminler, Sâbiîler, Yahudiler ve Hristiyanlar hakkında hükmünü beyân etmiştir. es-Sevrî de söz konusu âyette geçen topluluklardan olan “Sâbiîler” için şöyle demiştir: “Sâbiîler”, Yahudiler ve Hristiyanlar dışında olan ve semavi dinleri olmayan bir millettir.¹¹⁵

Kur'ân'da belli bir din mensubu olarak bahsedilen Sâbiîler ve inançları hakkında tefsirciler arasında da farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu nedenle müfessirler, “Sâbiîler” kelimesinin ne anlama geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürdüler. Bazıları, Sâbiî olarak adlandırılan kişinin kendi dininden başka bir dine geçen kişi olduğunu söylemiştir. Mekke halkı, İslam'ı kabul eden biri hakkında kullandıkları “Falanca Sâbiî oldu” ifadesiyle kendi dininden ve atalarının dininden başka bir dine geçmesini ifade etmişlerdir.¹¹⁶

¹¹² Sevrî, *Tefsir Süfyan es-Sevrî*, 45.

¹¹³ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 9/288.

¹¹⁴ Bakara, 2/62.

¹¹⁵ Sevrî, *Tefsir Süfyan es-Sevrî*, 46.

¹¹⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 2/34.

Bu âyette bazı farklı toplulukların zikredildiğini görüyoruz. Âyette geçen “*iman edenler*” (الَّذِينَ ءَامَنُوا) ile kimlerin kastedildiği de farklı yorumlanmıştır. Ancak genel olarak bununla kastedilen topluluğun Müslümanlar olduğu kabul edilmiştir. Diğer zikredilen topluluk ise Yahudiler yani Hz. Mûsâ'nın dinini takip edenler, Nasârâ ise Hz. İsa'nın dinini takip edenlerdir.

2.1.1.5. Beşinci Örnek: Menâsik/مناسك

وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا.

“Bize menâsikimizi göster.”¹¹⁷

Bu âyette geçen menâsik kavramı Fıkıhta genel olarak hac ve umre sırasında yerine getirilen belirli davranışlar anlamında kullanılmaktadır. Âyette ise farklı şekillerde tefsir edildiğini görmekteyiz. es-Sevrî, âyetteki “Menâsik” kelimesini “Kurbanlıklar” olarak açıklar.¹¹⁸ es-Sevrî’nin bu tefsirine karşın menâsik kelimesinin farklı vecihlerde de yorumlandığını söylemek mümkündür. Bu farklı yorumlardan biri de menâsik kavramının kurban yerine ibadet ve hac anlamında yorumlanmasıdır. Bu yorumu öne sürenler iddialarını En'am sûresinde geçen: قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ *“De ki: “Benim namazım, (her türlü) ibadetim, hayatım ve ölümüm, hepsi âlemlerin Rabbi olan Allah içindir”*¹¹⁹ ifadeleriyle desteklemektedir. Nitekim onlara göre bu âyette geçen (وَنُسُكِي) ifadesinin salat ile yan yana zikredilmesi onun da hac gibi İslam ibadetlerinden birini ifade etmektedir.¹²⁰

Ancak şunu belirtmekte fayda vardır: es-Sevrî’nin menâsik kavramını kurbanlar olarak yorumlaması ile diğer tefsircilerin ibadet olarak yorumlaması aslında birbiriyle çelişen görüş olmaktan ziyade bir birini destekleyen yorumlar olarak görülmelidir. Zira menâsik kavramı hepsini kapsayacak düzeyde geniş bir kavramsal çerçeveye sahiptir.

¹¹⁷ Bakara, 2/128.

¹¹⁸ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 49.

¹¹⁹ Enâm, 6/162.

¹²⁰ Muhammed Ali Taha ed-Dürre, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İrâbuhu* (Şam: Dar İbn-i Kesîr, 2009), 1/457.

2.1.1.6. Altıncı Örnek: Sıbgatullah/صِبْغَةَ اللَّهِ

صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ.

“Allah’ın boyasıyla boyandık. Boyaca O’ndan daha güzel olan kim vardır? Biz yalnız O’na kulluk ederiz (deyin).”¹²¹

es-Sevrî’nin ele aldığı kavramlardan biri de yukarıda verilen âyette geçen (صِبْغَةَ اللَّهِ) “Sıbgatullah” kavramıdır. Sözlük anlamına bakıldığında kelimenin boya renk anlamına geldiğini söylemek mümkündür. Bu âyette “sıbgatullah” ifadesi dikkat çekmektedir. es-Sevrî âyette geçen “Allah’ın boyası” anlamındaki söz konusu kavramı “Allah’ın dini” olarak açıklamıştır.¹²² Buna karşın bazı müfessirlerin “sıbgatullah” ifadesinin açıklamasında şöyle dediğini görmekteyiz:

“Yahudiler çocuklarını Yahudi olarak boyar, Hristiyanlar da çocuklarını Hristiyan olarak boyarlardı. Ancak İslam’dan daha iyi ve daha saf bir boya yoktur. Bu boya Allah’ın Hz. Nuh ve ondan sonra gelen peygamberlerin gönderdiği dindir.”¹²³

Yukarıda verilen ifadelerden anlaşıldığı üzere söz konusu müfessirler es-Sevrî’nin aksine “Sıbgatullah” ifadesini İslam dininden daha geniş bir anlam olan tevhid inancı ile açıklamıştır. Nitekim “sıbgatullah” ifadesinin geçtiği âyetin bağlamına baktığımızda tevhid inancını konu edinen âyetlerle birlikte zikredildiği görülür. Âyetin öncesinde gelen قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ indirilene; kezâ İbrâhîm, İsmâîl, İshak, Ya’kûb ve torunlarına indirilenlere; yine Mûsâ ve İsmâ’ya verilenlere ve bütün peygamberlere rableri tarafından gönderilenlere inandık. Onlar arasında ayırım yapmayız; biz O’na teslim olmuşuzdur” deyin.”¹²⁴ âyette bunu destekler mâhiyettir.

es-Sevrî âyette geçen boya kavramıyla İslam dininin ifade edilmesinin bir mecaz olduğunu, vurgulanmak istenenin ise tıpkı bir boyanın eşyayı kapladığı gibi Müslüman bireylerin Allah’ın dini ile ihata edilmesine işaret olduğunu vurgulamak olduğunu belirtmiştir.

¹²¹ Bakara, 2/138.

¹²² Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 50.

¹²³ Taberî, *Câmiu’l-beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 2/603.

¹²⁴ Bakara, 2/136.

2.1.1.7. Yedinci Örnek: Süfehâ/سفهاء

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيْنَاهُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمْ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا ؕ

قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ؕ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“İnsanlardan bir kısım sefihler, “Onları şimdiye kadar yöneldikleri kableden vazgeçiren sebep nedir?” diyeceklerdir. De ki: “Doğu da batı da Allah’ındır. O, dilediğini dosdoğru yola iletir.”¹²⁵

es-Sevrî’nin ele aldığı kavramlardan biri de âyette geçen “süfehâ” kelimesidir. Bu kelime lugatte “ahmak” anlamına gelen sefih kelimesinin çoğuludur.¹²⁶ Sefih kelimesi Fıkıhta ergenlik çağına ulaşmış ve temyiz gücüne sahip olmakla birlikte harcamalarındaki ölçsüzlük sebebiyle kısıtlı sayılan kimseyi ifade eder. es-Sevrî, âyetteki “süfehâ” kelimesini Yahudiler olarak açıklamıştır.¹²⁷ Zira onlar da dine inanmamakla temyiz yetisinden yoksun şekilde hareket etmişlerdir. Âyet böyle anlaşılmaya müsait olmakla beraber, başka şekillerde anlaşılmaya da uygun görülmektedir. Nitekim bazı müfessirler “süfehâ”dan muradın münafıklar olduğunu söylemişlerdir.¹²⁸

Âyetlerde geçen kelimelerin birden çok anlama uygun olması Kur’ân’ın mucizesinden sayılabilir. Çünkü Allah gelecekte neler olacağını bazı âyetlerde bildirmiş ve tam da Allah’ın bildirdiği gibi çıkmıştır. Nitekim bu âyet, kible’nin değiştirilmesinden önce veya kible’nin değiştirilmesi sırasında münafıkların konuşmasından önce inmiş olmakla beraber Allah, onların durumu ve ne söyleyecekleri hakkında bilgi vermiştir.¹²⁹

¹²⁵ Bakara, 2/142.

¹²⁶ İbn Manzûr, *Lisânü ’l-Arab*, 13/498.

¹²⁷ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 50.

¹²⁸ Taberî, *Câmiu ’l-beyân an Te’vîli Âyi ’l-Kur’ân*, 2/617.

¹²⁹ Taberî, *Câmiu ’l-beyân an Te’vîli Âyi ’l-Kur’ân*, 2/618.

2.1.1.8. Sekizinci Örnek: Vasiyet/وصية

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمْ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَلَدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

“Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı.”¹³⁰

es-Sevrî'nin tefsirinde ele aldığı bir diğer kavram الْوَصِيَّةُ/vasiyet kavramıdır. Sözlükte "bitiştirmek, bağlamak; önermek" anlamlarına gelen vasiyet, Fıkıhta kişinin, malını ölüm sonrasına bağlayarak bir şahsa veya hayır cihetine teberru yoluyla temlik etmesini ifade eder.

Vasiyet, ölmenden önce yapılan bir işlemdir. Vasiyet eden kişiye "mûsî", vasiyetten yararlanacak kişiye veya hayır cihetine "mûsâ leh", vasiyet konusu mal veya menfaate ise "mûsâ bih" denir. Vasiyet, bazan "mûsâ bih" anlamında da kullanılır. Vasiyet, kişinin ölümünden sonra da bir şeyin yapılmasını istemesidir.

es-Sevrî, mirasla ilgili bu âyeti tefsirinde, yaşlılık belirtileri hisseden kişinin vasiyet yapma hakkına sahip olduğunu ifade ediyor. Bu, kişinin ölümünden sonra kendisine faydalı olabilecek bir şeyi kendisi için önceden ayarlaması anlamına gelir. Ancak bu vasiyet, kişinin ölümünden sonra gerçekleşir.¹³¹ es-Sevrî tefsirinde şöyle demiştir:

“Bir gün Hz. Ali b. Ebi Tâlib’in yanına bir kişi gelerek malını fakirlere vasiyet etmek istediğini ancak malının az olduğunu ve çocuklarının da bulunduğunu belirtti. Bunun üzerine Hz. Ali; ‘Allah, “Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı.” buyurmuştur. Senin fazla malın yok ki vasiyet edesin.’ dedi ve onu vasiyetten men etti.”¹³²

Vasiyet, sünnetin bize öğrettiği gibi yalnızca büyük miktardaki mala uygulanır ve bu, mirasın üçte biri kadar olabilir. Kişi tüm malının veya yarısının tamamını vasiyet edemez. Âyette bahsedilen iyilik, büyük miktardaki maldır.

¹³⁰ Bakara, 2/180.

¹³¹ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 56.

¹³² Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 55.

2.1.1.9. Dokuzuncu Örnek: Ehille/هلال

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْهِلَالِ قُلْ هِيَ مَوْقِيتٌ لِلنَّاسِ وَالْحُجَّ

“Sana hilâlleri soruyorlar. De ki: “Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridi.”¹³³

es-Sevrî, âyette geçen “hilâller/الْهِلَالِ” kelimesinin, sözlükte ay anlamına gelen “هلال” kelimesinin çoğulu olduğunu belirtmiştir.¹³⁴ Ancak âyetteki kullanımdan ayın gökyüzünde görüldüğü, zamansal anlamdaki sürenin başlangıcını ve sonunu belirtmek için kullanılan anlam anlaşılmaktadır. Ayın birinci gününde küçük bir şekilde görünür ve sonra büyür, ardından bir ay şeklini alır ve en sonunda dolunay haline gelir. Sonra yeniden küçülerek kaybolur. Bu, insanlar için zamanların ve vakitlerin belirlendiği bir işarettir. Bu sayede insanlar Arafat'ta durmanın zamanını, borçların ne zaman ödenebileceğini, ertelenmiş borçların ne zaman ödeneceğini, oruç ibadetinin olduğu Ramazan ayının ne zaman başlayacağını, kurban gününü, Ramazan Bayramı'nı, iddet süresinin ne kadar olduğunu öğrenirler.¹³⁵

Ay ile sürenin hesaplanması Kur'ân'da da geçmektedir. Nitekim aşağıda verilen âyette görüldüğü üzere Hz. Şuayb, Hz. Mûsâ'ya şöyle demiştir:

قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْخُذَنِي ثَمَانِي حَبْجٍ

“Baba, “Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini seninle evlendirmek istiyorum.”¹³⁶

2.1.1.10. Onuncu Örnek: Tehlike/تهلكة

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“Allah yolunda harcama yapın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin, kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever.”¹³⁷

Bu âyet Allah yolunda infakta bulunma hususunda inmiştir. İnfak edilememesi durumunda tehlikeye atılmış olacağı bildirilmiştir. Ancak âyette geçen التَّهْلُكَةِ/tehlike

¹³³ Bakara, 2/189.

¹³⁴ Sevrî, *Tefsir Süfyan es-Sevrî*, 58.

¹³⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 3/280.

¹³⁶ Kasas, 28/27.

¹³⁷ Bakara, 2/195.

kavramından neyin kastedildiği hususu hakkında farklı görüşler serdedilmiştir. es-Sevrî, Huzeyfe'den nakil ederek “tehlike” kelimesinin ifade ettiği anlamı; “Allah yolunda infak etmemek” şeklinde açıklamıştır.¹³⁸ Huzeyfe de aynı şekilde bu ifadeyi “Allah yolunda harcama yapmayan kişiler” şeklinde açıklamıştır.¹³⁹ Ancak burada “tehlike” kelimesi, bazı tefsirlerde “insana zararlı olan, maddi veya mânevi olan herşey” olarak tefsir edilmiştir. Özetle “İnsanın kendi eliyle günah işlemesi ve nihayetinde kendisini tehlikeye atması olarak tefsir edilmiştir.”¹⁴⁰

es-Sevrî, İbn Uyeyne veya Mücâhid gibi âlimlerin tefsirlerine bakıldığında temel yöntem olarak az kelime ile çok anlam ifade etme çabasının tercih edildiği görülmektedir.¹⁴¹

2.1.1.11. On Birinci Örnek: Muhkemât/محکمات

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ.

“Sana kitabı indiren O’dur. Onun (Kur’ân) bir kısım âyetleri muhkemdir, ki bunlar kitabın esasıdır, diğerleri ise müteşâbih.”¹⁴²

Cenâb-ı Allah bu âyette Kur’ân’da âyetlerin iki kısım ayrıldığını; birinci kısım âyetlerin mânası açık olan ve tefsire ihtiyaç duymayan âyetler, ikinci kısmın ise mânası kapalı derin ilmi düzey gerektiren, açıklamaya ve tefsire ihtiyacı olan kısım olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla muhkemâye, açık ve kesin hüküm veren âyet demektir. Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan âyetler, anlam bakımından iki kategoriye ayrılır: Muhkem ve müteşâbih. Muhkem âyetler, açık ve kesin hüküm veren âyetlerdir. Müteşâbih âyetler ise kapalı ve yoruma açık olan âyetlerdir. Muhkem âyetler, İslam hukukunun temelini oluşturur. Bu âyetler, Müslümanların inancını, ibadetlerini ve ahlakını belirler.

Muhkem âyetlerin zıddı olarak müteşâbih kavramı kullanılır. Müteşâbih âyet, anlamı kapalı ve yoruma açık olan âyet demektir. Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan âyetler, anlam bakımından iki kategoriye ayrılır: Muhkem ve müteşâbih. Muhkem âyetler, açık ve kesin hüküm veren âyetlerdir. Müteşâbih âyetler ise kapalı ve yoruma açık olan âyetlerdir.¹⁴³

¹³⁸ Sevrî, *Tefsir Süfyan es-Sevrî*, 58.

¹³⁹ Sevrî, *Tefsir Süfyan es-Sevrî*, 59.

¹⁴⁰ Taberî, *Câmiu’l-beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, 3/321.

¹⁴¹ İbn Uyeyne, *Tefsiru Süfyan b. Uyeyne*, 100.

¹⁴² Âl-i İmrân, 3/7.

¹⁴³ Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, 2/79.

Müteşâbih âyetler, genellikle Allah'ın sıfatları, kıyamet, ahiret, cennet ve cehennem gibi konularda bulunur. "Allah'ın eli" (Bakara Sûresi, 255.âyet), "Kıyamet günü herkes yaptıklarının karşılığını görecektir" (Bakara Sûresi, 281.âyet), âyetler müteşâbihe örnektir.

Âyette geçen "muhkemât" kelimesi, sözlükte *"sağlam kılınmış, dış etkilere ve bozulmalara karşı korunmuş"* gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise, başka bir ihtimal taşımayan, açık ve anlaşılır olan âyet ve hadisleri ifade eder. Tefsir ve hadis ilimlerinde muhkem kavramının farklı yorumları bulunmakla birlikte, genel kabule göre muhkem âyet ve hadislerde, anlamın açık ve net olması, başka ihtimalinin bulunmaması gerekir. Fıkıh ilminde ise muhkem, açıklık bakımından yapılan sıralamada en üst düzeye yerleştirilen lafız türüdür.

es-Sevrî, "muhkemât" ifadesinin nesh eden âyetleri ifade ettiğini söyler. Çünkü nesh eden âyetler açık hükümler içerir ve uygulanır. "Müteşâbih/Mânası kapalı" ifadesi ise nesh edilen âyetleri ifade eder. es-Sevrî'nin bu tefsiri, birçok müfessirin tefsirinden farklılık göstermektedir.¹⁴⁴

Kur'ân'ın âyetlerinin çoğu açık hükümlere sahip ve mânasının ne olduğu belli âyetlerden oluşmaktadır. Muhkem âyetler, dinin temel prensipleri, şeriatın temel esasları ve imanın temel inançlarını konu edinen açık âyetlerdir. Müteşâbih âyetler ise insanların anlamakta zorlandığı ve Allah'ın sıfatları gibi ancak derin bilgi sahibi kişilerin bilebileceği konuları ihtiva eden âyetlerdir. Örneğin âyetlerde Allah'ın konuştuğu belirtilmiş ancak kimse Allah'ın nasıl konuştuğunu idrak edemez. Bu nedenle İmam Mâlik, Arşa İstivâ bellidir ancak nasıl olduğu bilinmez ve ona inanmak zorunlu ve onun hakkında soru sormak bid'attır" diyerek bu tür müteşâbih konuları ihtiva eden âyetlerde konuşmamanın daha uygun olduğunu vurgulamıştır.¹⁴⁵ Bunun dışında metafizik ve yaşadığımız evrende deneyimleyemediğimiz cennet nimetleri, cehennem azapları ve kıyamet gününde gerçekleşecek olaylar gibi şeylerin nasıl olduğu hususlarını barındıran âyetler de müteşâbih âyet olarak görülmüştür.

¹⁴⁴ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 75

¹⁴⁵ Zehebî, *el-Arş*, 214.

2.1.1.12.On İkinci Örnek: Gereği Gibi Takvâ/حَقُّ تَقَاتِهِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ.

*“Ey iman edenler! Allah’a karşı gereği gibi saygılı olun ve ancak Müslüman olarak can verin.”*¹⁴⁶

Bu âyette takvâ konu edilmiş ve en üst perdesi takvâ olgusu emredilmiştir. Bu âyette iman edenlere yönelik bir hitap vardır ve hitabın barındırdığı emir gereği Allah’a doğru ve güzel bir şekilde ibadet emredilmiştir. “Kendimizi ve nefsimizi günahlardan sakındırmalıyız” âyetin ifadesi ile Müslüman olarak yaşayıp Müslüman olarak ölmeyi ifade eder. Bu kavramı ele alan es-Sevrî, Abdullah b. Mes‘ûd’un tefsirinden naklederek şöyle der: "Burada kastedilen şey, itaat etmektir, isyan etmemektir, şükretmektir ve unutmamaktır. Bu, takvâ tefsirlerinden biridir."¹⁴⁷

Diğer Selef âlimlerin tefsirlerine göre takvâ, Allah'ın âyetlerine itaat etmek, ondan korkmak, azla yetinme ve ölüm gününe hazırlık anlamına gelir.¹⁴⁸ Nitekim Hz. Ömer b. Hattâb'a takvâ hakkında sorulduğunda, şöyle demiştir: Takvâ üzerinde dikenler olan bir araziye benzer. Kişi oraya yalınayak basınca ne yapar? Kendini korur ve dikenlerden kaçınır. İşte takvâ da aynı dikenli yolda yürürken kişinin kendisini dikenlerden korurken bastığı yerlere dikkat etmesine benzer. Bu, takvâyı temsil eder, özünde yasaklardan sakınmayı ve günahlardan kaçınmayı ifade eder.¹⁴⁹

2.1.1.13.On Üçüncü Örnek: İyilikler/الْحَسَنَاتِ

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ

*“Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder.”*¹⁵⁰

Cenâb-ı Allah bu âyette rahmeti gereği kulların yaptığı iyiliklerin günahların silinmesine vesile olduğunu belirtmiştir. es-Sevrî, âyetin tefsiri bağlamında yaptığı nakilde şöyle demiştir: Mücâhid, söz konusu âyet hakkında şöyle demiştir: Kötülükleri yok eden iyiliklerden kastedilen beş vakit namazdır.¹⁵¹ Nitekim Peygamber Efendimiz'e bir adam gelip, "Ey Resulullah, ben bir günah işledim; yabancı bir kadını öptüm."

¹⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/102.

¹⁴⁷ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 79.

¹⁴⁸ Dürre, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İrâbuhu*, 9/195.

¹⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/164.

¹⁵⁰ Hûd, 11/114.

¹⁵¹ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 135.

deyince Peygamberimiz şöyle demiştir: "Bizimle namaz kıldın mı?" Adam, "Evet." diye cevap verdi. Peygamberimiz, "Bu namazın o günahını silmiştir. Zira iyi davranışlar, kötü davranışları giderir" diyerek kötülükleri sildiren iyiliğin beş vakit namaz olduğunu açıkça belirtmiştir.¹⁵²

es-Sevrî, tefsirinde konu hakkında şöyle demiştir: Bu bize günahların iki tür olduğunu gösterir: Büyük günahlar (kabair) ve küçük günahlar (sağâir). Büyük günahları iyilikler (hasanat) silmez, onlar için tövbe gerekir. Küçük günahlar ise iyiliklerle silinir. İyilikler, günahları silebilir, ancak önemli olan büyük günahlardan kaçınmaktır. Nitekim Peygamberimizin "Beş vakit namaz" "Cuma namazından Cuma namazına" ve "Umra'dan Umra'ya" dediğine dair rivayetlerde söz konusu silinmenin büyük günahlardan kaçınılma şartına bağlanmıştır. Ayrıca: *إِنْ تَجْتَنَّبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلَكُمْ مُدْخَلَ كَرِيمٍ* Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi değerli bir yere koyarız." âyeti bunu açıkça ifade eder. Aynı şekilde Saîd b. Cübeyr'den, İbn Abbas'tan rivayet edildiği üzere söz konusu âyette geçen "İyilikler kötülükleri yok eder" hükmü büyük günahlar açısından bunun tövbe etme şartına bağlı olduğunu söylenmiştir.¹⁵³

2.1.1.14. On Dördüncü Örnek: Ziyankâr/الْأَخْسَرِينَ

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا.

"De ki: "Size, iş ve davranışları bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi?"¹⁵⁴

Yüce Allah bu âyette bildirmek istediği hususu, soru formunda sorarak sorunun ardından gelecek olan cevaba muhatabın ilgisini çekme yöntemi kullanılmıştır. Bu âyeti tefsir eden es-Sevrî, Mus'ab b. Sa'd b. Ebi Vakkâs'tan naklen şöyle demiştir: "الْأَخْسَرِينَ" ifadesi ile kastedilenler Hristiyan rahipleridir.¹⁵⁵ Ali b. Ebi Tâlib'ten rivâyet edilen başka bir rivâyete göre ise "الْأَخْسَرِينَ" ifadesi ile kastedilenler Harûrâ halkıdır. Harûrâ, doğuda bulunan bir yerleşim yeridir ve oradan Harûriyya adı verilen bir grup Hariciyye

¹⁵² Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer Heytemî, *el-Fethü'l-Mübîn fî Şerhi'l-Erbaîn* (Beyrut: Daru'l-Minhâc, 2008), 354.

¹⁵³ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 6/350, Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 135.

¹⁵⁴ Kehf, 18/103.

¹⁵⁵ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 179.

mezhebi çıkmıştır. Harûriyye, inançlarında Hariciyye'nin yolunu takip ederler ve bazı inançlarında Mu‘tezile ile paralellik arzederler.¹⁵⁶

2.1.1.15. On Beşinci Örnek: Satma/يَشْرِي

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ.

“İnsanlardan öylesi de vardır ki, kendisini Allah’ın hoşnutluğunu kazanmaya adanmıştır. Allah, kullarına çok şefkatlidir.”¹⁵⁷

Bu âyette geçen يَشْرِي ifadesi sözlükte satmak anlamına da gelen شَرِي maddesinden türemiştir. Âyette kulun hayatını Allah’ın rızasına alması olarak anlaşılabilir. Âyette bazı insanların kendisini Allah’ın rızasını kazanmaya adadığı, bu nedenle de mağfirete erişecekleri bildirilmiştir. Âyette ifade edilmek istenen ise kulun dünya hayatını satarak ahireti satın almasıdır.

Söz konusu âyeti tefsir eden es-Sevrî konu hakkında şöyle demiştir: "Bu âyet, Suhayb er-Rûmi olarak bilinen, Mekke'nin fakirlerinden olan ve İslam'a giren, daha sonra göç etmeye karar veren bir kişi için indi. Mekke'ye geldiğinde hiç malı yoktu ancak Allah ona çok fazla mal verdi. Göç etmeye karar verdiğinde Mekke'nin bazı insanları onu geri çevirmeye çalıştılar ve ona şöyle dediler, “Mekke'ye geldin, hiç malın yok ve bu kadar mal ile gideceksin, malını bize bırak ve sonra git” dediler. O, bütün malını Allah için bırakıp gitti.”¹⁵⁸

Bu âyetin, birçok tefsirci tarafından şöyle açıklandığını söylemiştir: *İnsanlardan, kendilerini satan kimseler vardır. Burada sözlükte genelde "satın almak" anlamında kullanılan يَشْرِي ifadesi, bir kişinin nefisini satması anlamında kullanılmıştır.*

Dolayısıyla bu kelime Arap dilinde önemli bir tür olan ezdâd kelimelerdendir.¹⁵⁹

Nitekim وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ. “Onu yok pahasına, birkaç dirheme sattılar.”

¹⁶⁰âyetinde satmak anlamında kullanılmıştır. Bu âyette de örneklendirildiği üzere يَشْرِي ifadesi zıt anlamlarla kullanılmıştır. Zira شَرِي kökü “satmak” anlamında kullanıldığı gibi “satın almak” anlamında da kullanılmıştır.¹⁶¹

¹⁵⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 15/426.

¹⁵⁷ Bakara, 2/207.

¹⁵⁸ Sevrî, *Tefsir Süfyan es-Sevrî*, 66, Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 3/591.

¹⁵⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 13/50.

¹⁶⁰ Yûsuf, 12/20.

¹⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 14/428.

2.1.1.16. On Altıncı Örnek: İddet/عدة

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler. Bekleme sürelerinin sonuna geldiklerinde kendileri hakkında, normal ölçülerde yapıp ettiklerinden size bir sorumluluk yoktur. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.”¹⁶²

Sözlükte "saymak, sayılan şeyin miktarı, adet" anlamına gelen iddet kelimesi, İslam hukukunda evliliğin herhangi bir sebeple sona ermesi durumunda kadının yeni bir evlilik yapabilmesi için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eder. İddet süresi, kadının hamile olup olmadığına göre değişir. Hamile ise, doğum yapmasına kadar iddet bekler. Hamile değilse, kocasının ölümünde dört ay on gün, boşanmada ise üç ay süreyle iddet bekler. İddet süresi, kadının yeni bir evlilik yapabilmesi için bir engeldir. İddet süresi dolmadan kadın, başka bir erkekle evlenemez.¹⁶³

Hakkında detaylı bilgi bulunan “iddet” kavramı bazen (عدة) şeklinde bazen (الْحَوْل) bazen de (أَجَلَ) ifadesiyle karşılanmıştır. Yukarıda verilen âyette geçen بَلَغْنَ فَإِذَا بَلَغْنَ ifadesi kadının yeni bir evlilik için beklemesi gereken süreyi ifade eder:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ
فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ.

“İçinizden vefat edip de geride eşler bırakanlar, bir yıla kadar evlerinden çıkarılmaksızın eşlerinin geçimliğini vasiyet etsinler. Onlar çıkar giderlerse kendiliklerinden yaptıkları uygun şeylerde sizin için bir vebal yoktur. Allah izzet ve hikmet sahibidir.”¹⁶⁴

Söz konusu âyetleri tefsir eden es-Sevrî birinci âyetin tefsirinde şöyle demiştir: Bir kadının kocası vefat ettiğinde onun iddeti dört ay on gündür. Bu iddeti bir haktır ve yas adına iddeti tutması gerekir. Bu süre içinde evlenmesine izin verilmez, iddet süresi sona erene kadar beklemelidir. İkinci âyette, bir kadının bir yıl boyunca iddeti olduğu

¹⁶² Bakara, 2/234.

¹⁶³ Taberî, Câmiu 'l-beyân an Te'vîli Âyi 'l-Kur'ân, 4/50, 4/284.

¹⁶⁴ Bakara, 2/240.

*ifade edilirken birincide dört ay on gün olduğu belirtilir, ikincide bir yıl olduğunu Cenab-ı Allah belirtmiştir.*¹⁶⁵

Bazı âlimler aslında yıl süresini ifade eden ikinci âyetin birinci âyeti neshettiğini iddia etmiştir. Zira onlara göre ikinci âyet sonradan inmiştir. Bu da nâsih âyet olmasını gerektirir.¹⁶⁶ Ancak bazı âlimler âyetler arasında neshin olmadığını ve her iki âyetin de bağımsız hükümlere sahip olduğunu savunurlar. Buna göre, dört ay on gün süresi bir hak olarak korunurken, bir kadının bir yıl boyunca iddetini evlilik evinde yapabilir. Nesih halinde demek, dört ay on günün onun hakkı olduğu, bundan sonra ise bir yıl boyunca kadının isteğine kalmış bir durum olduğu sonucunu doğurur. Ayrıca, her iki âyette de kullanılan ifadelerin farklı olduğunu gözlemliyoruz. İlk âyette "bekleyecekler" denilirken, ikinci âyette bu ifade kullanılmamıştır. Bu, dört ay on gün süresinin bir zorunluluk olduğunu ve kadının bu süreyi beklemesinin farz olduğunu gösterir.¹⁶⁷

2.1.1.17. On Yedinci Örnek: Nefis/نَفْسٍ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً
وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا.

*“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilip yayan Rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah’a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riâyetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”*¹⁶⁸

Bu âyette Yüce Allah insanlar arasında soy açısından bir farklılık olmadığı hepsinin aynı nefisten yaratıldığını belirtmiş ve akrabalık bağının önemini vurgulamıştır. es-Sevrî, söz konusu âyeti tefsir ederken Mücâhid'in tefsirini naklederek şunları söyler: *Âyette geçen "nefis" ifadesi, tüm müfessirlerin ittifakıyla Hz. Âdem'in (a.s.) kendisidir. "Onun eşinden" ifadesi ise Hz. Havva'nın ona eş kılındığı anlamına gelir. Rivayete göre Allah Havva'yı, sol alt kaburgasından yaratmıştır.*¹⁶⁹

¹⁶⁵ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 70.

¹⁶⁶ Buhârî, *Sahih-ul Buhârî*, 1646.

¹⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 4/406.

¹⁶⁸ Nisâ, 4/1.

¹⁶⁹ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 85.

Âyette geçen (وَالْأَرْحَامَ) ifadesi için ise es-Sevrî şöyle demiştir: "*Akrabalık haklarına riâyetsizlikten de sakının.*" ifadesinin tefsiriyle ilgili iki tefsir vardır: Birincisi; Allah'tan bir şey dileyeceğiniz zaman akrabalık bağını vesile ederek isteyin. İkincisi ise âyette vurgulanan anlam "Allah'tan korkun ve akrabalarınıza iyilik yapın." hususudur.¹⁷⁰

2.1.1.18. On Sekizinci Örnek: Katl/قتل

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا

"Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."¹⁷¹

Söz konusu âyeti tefsir eden es-Sevrî, İbn Abbâs'tan nakilde bulunarak şöyle der: "Katilin tövbesi kabul edilmez ve bu hüküm herhangi bir âyet ile nash edilmemiştir."¹⁷² Dolayısıyla kasıtlı olarak bir cana son vermek, haram bir eylemdir. Bu nedenle de hukuken kasıtlı cinâyet ile yani kısas ile cezalandırılır.

Bu âyet, kesin hüküm içeren bir âyettir. Katilin ahirette kasıtlı olarak bir mümin öldürdüğü için alacağı cezası cehennemdir. Dünyada ise cezası cinâyetin karşılığı olan kısas veya tazminat ödemesidir, bu dünyadaki cezası, öldürülen kişinin ailesinin rızasıyla veya onların bağışlamasıyla ortadan kaldırılamaz.

2.1.1.19. On Dokuzuncu Örnek: Tağyir/تغيير

وَلَا مَرْنَهُمْ فَلْيَغْيِرَنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا

"Şeytan Allah'ın yarattığını değiştirecekler demiştir. Allah'ı bırakıp da şeytani dost edinen kimse elbette apaçık bir ziyana düşmüş olur."¹⁷³

Yüce Allah bu âyette şöyle buyurmaktadır: Yeryüzünde Allah'ın yarattığı düzenli bir sistem söz konusudur. Bu ahenk ve düzene suni müdahaleler fitratı bozacağından kesinlikle yasaktır. Allah'ın yarattığı mahlûkatın fitratına müdahale edip değiştirenler şeytana uymuş ve büyük günah işlemişlerdir.

¹⁷⁰ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 85, Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 20/86.

¹⁷¹ Nisâ, 4/93.

¹⁷² Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 94.

¹⁷³ Nisâ, 4/119.

İslam âlimleri âyette geçen değıştirme /tağyir olgusunun ne olduğu hakkında farklı görüşler beyân etmişlerdir. Kimisi kişinin doğuştan sahip olduğu fiziki özellikleri daha güzel görünmek vb. amaçlarla değıştirmeye dönük müdahale olarak açıklamışken âyeti tefsir eden es-Sevrî, Mücâhid'in tefsirini de kanıt olarak göstererek şöyle demiştir: "Bu âyette geçen "Allah'ın yaratıklarını değıştirecekler" ifadesi, Allah'ın dinini değıştirmeyi ifade eder."¹⁷⁴

es-Sevrî'nin söz konusu âyeti yorumlama şekli mâna itibariyle doğru kabul edilebilir. Zira fitratı ele alan Rum Sûresi'ndeki âyette bu konuda şöyle buyrulmuştur:

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ
وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ.

*"O halde sen hanîf olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah'ın yaratmasında değışme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler."*¹⁷⁵

Bu âyette fitrat kavramı dini değıştirmek anlamında kullanılmıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere es-Sevrî âyetlerin âyetleri tefsir ettiği hususunu öncelikli olarak görür ve herhangi bir âyetin tefsirinde en etkin açıklamayı başka âyetlerin konu hakkındaki yaklaşımları olarak Kabul eder.

Buna karşın bazı fıkıhçıların "Allah'ın yaratıklarını değıştirmek", hususunu "Allah'ın bizi yarattığı şekli değıştirmek" şeklinde yorumlamışlardır. Bir diğerk deyişle Allah'ın birey için belirlediği yaratılış şeklini, kaşları almak, burnu düzeltmek, günümüz tabiriyle estetik müdahale ile değıştirmeye yönelik müdahale olarak görmüş ve haram olduğuna hükmetmişlerdir. Bu tefsir, âyette geçen ifadeleri "Allah'ın dini" olarak tefsirler ve dinin değıştirilmemesi gerektiğini vurgular.

2.1.1.20.Yirminci Örnek: Ahkâf/الأَحْقَافِ

وَأَذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ

*"Âd'in kardeşini (Hûd) hatırlat. Hani o, kum tepelerinin kavmini uyarmıştı."*¹⁷⁶

¹⁷⁴ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 97, Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 7/498.

¹⁷⁵ Rûm, 30/30.

¹⁷⁶ Ahkâf, 46/21.

Âd kavminden bahseden bu âyette ahkâf kavramı geçmektedir. Ahkâf tarihsel olarak Hz. Hûd'un peygamber olduğu kavmin yaşadığı yerin adıdır. Bu âyeti ele alan es-Sevrî, konu hakkında Mücâhid'ten nakilde bulunarak şöyle demiştir: "el-Ahkâf bir arazi ve yerleşim adıdır."¹⁷⁷

Bilindiği üzere el-Ahkâf, Âd kavminin yaşadığı diyarın adıdır. Arabistan Yarımadası'nın güneyinde bulunur. "el-Ahkâf" kelimesi sözlükte, "uzun, meyilli ve yüksekçe kum yığını" mânasına gelen hıkfın çoğulu olup, "eğri büğrü kum tepeleri" demektir. Kumdan kesilip parçalanmış yerdir. Allah, Hz. Hûd'u Âd kavmine gönderdi, Onları Allah'a ibadet etmeleri için davet etti, ancak onlar reddettiler, inkâr ettiler ve davetini kabul etmediler. Bunun üzerine Allah, onlara şiddetli rüzgâr göndermiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Sevrî, *Tefsir Süfyan es-Sevrî*, 277.

¹⁷⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 10/269.

2.1.2. Süfyân es-Sevrî Tarafından Tefsir Edilen Âyetlerin Tamamı

Süfyân es-Sevrî Tarafından Tefsir Edilen Âyetler					
1	Bakara 7.âyet	2	Bakara 19.âyet	3	Bakara 21.âyet
4	Bakara 22.âyet	5	Bakara 24.âyet	6	Bakara 25.âyet
7	Bakara 28.âyet	8	Bakara 30.âyet	9	Bakara 36.âyet
10	Bakara 40.âyet	11	Bakara 45.âyet	12	Bakara 46.âyet
13	Bakara 54.âyet	14	Bakara 59.âyet	15	Bakara 61.âyet
16	Bakara 62.âyet	17	Bakara 66.âyet	18	Bakara 68.âyet
19	Bakara 69.âyet	20	Bakara 71.âyet	21	Bakara 81.âyet
22	Bakara 83.âyet	23	Bakara 96.âyet	24	Bakara 104.âyet
25	Bakara 121.âyet	26	Bakara 125.âyet	27	Bakara 126.âyet
28	Bakara 128.âyet	29	Bakara 138.âyet	30	Bakara 142.âyet
31	Bakara 143.âyet	32	Bakara 144.âyet	33	Bakara 158.âyet
34	Bakara 159.âyet	35	Bakara 164.âyet	36	Bakara 166.âyet
37	Bakara 171.âyet	38	Bakara 175.âyet	39	Bakara 177.âyet
40	Bakara 180.âyet	41	Bakara 182.âyet	42	Bakara 184.âyet
43	Bakara 185.âyet	44	Bakara 186.âyet	45	Bakara 187.âyet
46	Bakara 189.âyet	47	Bakara 195.âyet	48	Bakara 196.âyet
49	Bakara 197.âyet	50	Bakara 198.âyet	51	Bakara 201.âyet
52	Bakara 202.âyet	53	Bakara 203.âyet	54	Bakara 207.âyet
55	Bakara 213.âyet	56	Bakara 222.âyet	57	Bakara 229.âyet

Süfyan es-Sevrî Tarafından Tefsir Edilen Âyetler					
58	Bakara 231.âyet	59	Bakara 233.âyet	60	Bakara 234.âyet
61	Bakara 235.âyet	62	Bakara 237.âyet	63	Bakara 239.âyet
64	Bakara 248.âyet	65	Bakara 249.âyet	66	Bakara 255.âyet
67	Bakara 256.âyet	68	Bakara 259.âyet	69	Bakara 260.âyet
70	Bakara 266.âyet	71	Bakara 281.âyet	72	Bakara 282.âyet
73	Bakara 283.âyet	74	Âl-i İmrân 7.âyet	75	Âl-i İmrân 14.âyet
76	Âl-i İmrân 26.âyet	77	Âl-i İmrân 27.âyet	78	Âl-i İmrân 39.âyet
79	Âl-i İmrân 41.âyet	80	Âl-i İmrân 44.âyet	81	Âl-i İmrân 45.âyet
82	Âl-i İmrân 79.âyet	83	Âl-i İmrân 83.âyet	84	Âl-i İmrân 97.âyet
85	Âl-i İmrân 102.âyet	86	Âl-i İmrân 113.âyet	87	Âl-i İmrân 117.âyet
88	Âl-i İmrân 130.âyet	89	Âl-i İmrân 138.âyet	90	Âl-i İmrân 140.âyet
91	Âl-i İmrân 146.âyet	92	Âl-i İmrân 161.âyet	93	Âl-i İmrân 169.âyet
94	Âl-i İmrân 173.âyet	95	Âl-i İmrân 179.âyet	96	Âl-i İmrân 180.âyet
97	Âl-i İmrân 188.âyet	98	Âl-i İmrân 193.âyet	99	Âl-i İmrân 195.âyet
100	Nisâ 1.âyet	101	Nisâ 2.âyet	102	Nisâ 3.âyet
103	Nisâ 4.âyet	104	Nisâ 5.âyet	105	Nisâ 6.âyet
106	Nisâ 8.âyet	107	Nisâ 9.âyet	108	Nisâ 10.âyet
109	Nisâ 12.âyet	110	Nisâ 17.âyet	111	Nisâ 18.âyet
112	Nisâ 19.âyet	113	Nisâ 22.âyet	114	Nisâ 23.âyet
115	Nisâ 28.âyet	116	Nisâ 33.âyet	117	Nisâ 35.âyet

Süfyan es-Sevrî Tarafından Tefsir Edilen Âyetler					
118	Nisâ 36.âyet	119	Nisâ 40.âyet	120	Nisâ 43.âyet
121	Nisâ 59.âyet	122	Nisâ 93.âyet	123	Nisâ 103.âyet
124	Nisâ 119.âyet	125	Nisâ 123.âyet	126	Nisâ 141.âyet
127	Nisâ 159.âyet	128	Nisâ 174.âyet	129	Nisâ 11.âyet
130	Mâide 1.âyet	131	Mâide 3.âyet	132	Mâide 5.âyet
133	Mâide 6.âyet	134	Mâide 13.âyet	135	Mâide 20.âyet
136	Mâide 44.âyet	137	Mâide 45.âyet	138	Mâide 47.âyet
139	Mâide 48.âyet	140	Mâide 51.âyet	141	Mâide 63.âyet
142	Mâide 64.âyet	143	Mâide 67.âyet	144	Mâide 94.âyet
145	Mâide 96.âyet	146	Mâide 103.âyet	147	Mâide 109.âyet
148	Enâm 8.âyet	149	Enâm 9.âyet	150	Enâm 19.âyet
151	Enâm 26.âyet	152	Enâm 52.âyet	153	Enâm 54.âyet
154	Enâm 61.âyet	155	Enâm 68.âyet	156	Enâm 69.âyet
157	Enâm 99.âyet	158	Enâm 105.âyet	159	Enâm 141.âyet
160	Enâm 145.âyet	161	Enâm 158.âyet	162	Arâf 11.âyet
163	Arâf 17.âyet	164	Arâf 22.âyet	165	Arâf 24.âyet
166	Arâf 26.âyet	167	Arâf 29.âyet	168	Arâf 40.âyet
169	Arâf 50.âyet	170	Arâf 137.âyet	171	Arâf 143.âyet
172	Arâf 145.âyet	173	Arâf 156.âyet	174	Enfâl 1.âyet
175	Enfâl 2.âyet	176	Enfâl 7.âyet	177	Enfâl 9.âyet

Süfyan es-Sevrî Tarafından Tefsir Edilen Âyetler					
178	Enfâl 11.âyet	179	Enfâl 16.âyet	180	Enfâl 17.âyet
181	Enfâl 18.âyet	182	Enfâl 24.âyet	183	Enfâl 25.âyet
184	Enfâl 29.âyet	185	Enfâl 30.âyet	186	Enfâl 64.âyet
187	Enfâl 65.âyet	188	Enfâl 66.âyet	189	Enfâl 68.âyet
190	Enfâl 73.âyet	191	Tevbe 2.âyet	192	Tevbe 3.âyet
193	Tevbe 6.âyet	194	Tevbe 8.âyet	195	Tevbe 12.âyet
196	Tevbe 24.âyet	197	Tevbe 28.âyet	198	Tevbe 31.âyet
199	Tevbe 33.âyet	200	Tevbe 34.âyet	201	Tevbe 35.âyet
202	Tevbe 37.âyet	203	Tevbe 38.âyet	204	Tevbe 41.âyet
205	Tevbe 60.âyet	206	Tevbe 114.âyet	207	Yûnus 10.âyet
208	Yûnus 58.âyet	209	Yûnus 87.âyet	210	Hûd 15.âyet
211	Hûd 17.âyet	212	Hûd 41.âyet	213	Hûd 42.âyet
214	Hûd 46.âyet	215	Hûd 48.âyet	216	Hûd 54.âyet
217	Hûd 78.âyet	218	Hûd 81.âyet	219	Hûd 82.âyet
220	Hûd 86.âyet	221	Hûd 87.âyet	222	Hûd 89.âyet
223	Hûd 90.âyet	224	Hûd 91.âyet	225	Hûd 92.âyet
226	Hûd 101.âyet	227	Hûd 102.âyet	228	Hûd 107.âyet
229	Hûd 108.âyet	230	Hûd 109.âyet	231	Hûd 114.âyet
232	Hûd 118.âyet	233	Hûd 119.âyet	234	Hûd 120.âyet
235	Yûsuf 4.âyet	236	Yûsuf 10.âyet	237	Yûsuf 12.âyet

Süfyân es-Sevrî Tarafından Tefsir Edilen Âyetler					
238	Yûsuf 17.âyet	239	Yûsuf 18.âyet	240	Yûsuf 19.âyet
241	Yûsuf 20.âyet	242	Yûsuf 22.âyet	243	Yûsuf 23.âyet
244	Yûsuf 24.âyet	245	Yûsuf 25.âyet	246	Yûsuf 26.âyet
247	Yûsuf 31.âyet	248	Yûsuf 35.âyet	249	Yûsuf 36.âyet
250	Yûsuf 41.âyet	251	Yûsuf 45.âyet	252	Yûsuf 53.âyet
253	Yûsuf 62.âyet	254	Yûsuf 63.âyet	255	Yûsuf 64.âyet
256	Yûsuf 65.âyet	257	Yûsuf 68.âyet	258	Yûsuf 72.âyet
259	Yûsuf 76.âyet	260	Yûsuf 77.âyet	261	Yûsuf 80.âyet
262	Yûsuf 85.âyet	263	Yûsuf 86.âyet	264	Yûsuf 88.âyet
265	Yûsuf 94.âyet	266	Yûsuf 95.âyet	267	Yûsuf 98.âyet
268	Yûsuf 100.âyet	269	Yûsuf 105.âyet	270	Yûsuf 110.âyet
271	Ra'd 4.âyet	272	Ra'd 7.âyet	273	Ra'd 8.âyet
274	Ra'd 12.âyet	275	Ra'd 13.âyet	276	Ra'd 14.âyet
277	Ra'd 15.âyet	278	Ra'd 23.âyet	279	Ra'd 28.âyet
280	Ra'd 29.âyet	281	Ra'd 31.âyet	282	Ra'd 36.âyet
283	Ra'd 42.âyet	284	Ra'd 43.âyet	285	İbrâhîm 7.âyet
286	İbrâhîm 25.âyet	287	İbrâhîm 27.âyet	288	İbrâhîm 28.âyet
289	İbrâhîm 37.âyet	290	İbrâhîm 43.âyet	291	İbrâhîm 46.âyet
292	İbrâhîm 48.âyet	293	Hicr 19.âyet	294	Hicr 22.âyet
295	Hicr 24.âyet	296	Hicr 47.âyet	297	Hicr 75.âyet

Süfyan es-Sevrî Tarafından Tefsir Edilen Âyetler					
298	Hicr 87.âyet	299	Hicr 90.âyet	300	Hicr 92.âyet
301	Hicr 94.âyet	302	Hicr 95.âyet	303	Hicr 99.âyet
304	Nahl 2.âyet	305	Nahl 10.âyet	306	Nahl 12.âyet
307	Nahl 15.âyet	308	Nahl 16.âyet	309	Nahl 47.âyet
310	Nahl 52.âyet	311	Nahl 67.âyet	312	Nahl 83.âyet
313	Nahl 88.âyet	314	Nahl 97.âyet	315	Nahl 103.âyet
316	İsrâ 3.âyet	317	İsrâ 11.âyet	318	İsrâ 13.âyet
319	İsrâ 16.âyet	320	İsrâ 20.âyet	321	İsrâ 23.âyet
322	İsrâ 24.âyet	323	İsrâ 25.âyet	324	İsrâ 27.âyet
325	İsrâ 29.âyet	326	İsrâ 33.âyet	327	İsrâ 35.âyet
328	İsrâ 50.âyet	329	İsrâ 56.âyet	330	İsrâ 58.âyet
331	İsrâ 69.âyet	332	İsrâ 71.âyet	333	İsrâ 76.âyet
334	İsrâ 110.âyet	335	İsrâ 111.âyet	336	Kehf 9.âyet
337	Kehf 19.âyet	338	Kehf 28.âyet	339	Kehf 46.âyet
340	Kehf 53.âyet	341	Kehf 82.âyet	342	Kehf 103.âyet
343	Kehf 105.âyet	344	Kehf 110.âyet	345	Meryem 1.âyet
346	Meryem 5.âyet	347	Meryem 6.âyet	348	Meryem 7.âyet
349	Meryem 13.âyet	350	Meryem 22.âyet	351	Meryem 23.âyet
352	Meryem 24.âyet	353	Meryem 26.âyet	354	Meryem 27.âyet
355	Meryem 29.âyet	356	Meryem 30.âyet	357	Meryem 37.âyet

Süfyan es-Sevrî Tarafından Tefsir Edilen Âyetler					
358	Meryem 46.âyet	359	Meryem 52.âyet	360	Meryem 57.âyet
361	Meryem 59.âyet	362	Meryem 62.âyet	363	Meryem 69.âyet
364	Meryem 73.âyet	365	Meryem 74.âyet	366	Meryem 76.âyet
367	Meryem 77.âyet	368	Meryem 96.âyet	369	Meryem 97.âyet
370	Meryem 98.âyet	371	Tâhâ 1.âyet	372	Tâhâ 7.âyet
373	Tâhâ 12.âyet	374	Tâhâ 13.âyet	375	Tâhâ 15.âyet
376	Tâhâ 18.âyet	377	Tâhâ 22.âyet	378	Tâhâ 40.âyet
379	Tâhâ 53.âyet	380	Tâhâ 59.âyet	381	Tâhâ 63.âyet
382	Tâhâ 69.âyet	383	Tâhâ 80.âyet	384	Tâhâ 82.âyet
385	Tâhâ 100.âyet	386	Tâhâ 106.âyet	387	Tâhâ 107.âyet
388	Tâhâ 108.âyet	389	Tâhâ 111.âyet	390	Tâhâ 112.âyet
391	Tâhâ 115.âyet	392	Tâhâ 123.âyet	393	Tâhâ 125.âyet
394	Tâhâ 130.âyet	395	Enbiyâ 7.âyet	396	Enbiyâ 8.âyet
397	Enbiyâ 10.âyet	398	Enbiyâ 20.âyet	399	Enbiyâ 29.âyet
400	Enbiyâ 30.âyet	401	Enbiyâ 31.âyet	402	Enbiyâ 37.âyet
403	Enbiyâ 42.âyet	404	Enbiyâ 43.âyet	405	Enbiyâ 44.âyet
406	Enbiyâ 48.âyet	407	Enbiyâ 51.âyet	408	Enbiyâ 63.âyet
409	Enbiyâ 69.âyet	410	Enbiyâ 71.âyet	411	Enbiyâ 72.âyet
412	Enbiyâ 78.âyet	413	Enbiyâ 85.âyet	414	Enbiyâ 87.âyet
415	Enbiyâ 88.âyet	416	Enbiyâ 90.âyet	417	Enbiyâ 95.âyet

Süfyan es-Sevrî Tarafından Tefsir Edilen Âyetler					
418	Enbiyâ 96.âyet	419	Enbiyâ 98.âyet	420	Enbiyâ 101.âyet
421	Enbiyâ 104.âyet	422	Enbiyâ 105.âyet	423	Hac 1.âyet
424	Hac 2.âyet	425	Hac 15.âyet	426	Hac 19.âyet
427	Hac 25.âyet	428	Hac 26.âyet	429	Hac 27.âyet
430	Hac 28.âyet	431	Hac 29.âyet	432	Hac 31.âyet
433	Hac 33.âyet	434	Hac 34.âyet	435	Hac 36.âyet
436	Hac 39.âyet	437	Hac 55.âyet	438	Hac 78.âyet
439	Müminûn 12.âyet	440	Müminûn 14.âyet	441	Müminûn 44.âyet
442	Müminûn 50.âyet	443	Müminûn 63.âyet	444	Müminûn 67.âyet
445	Müminûn 69.âyet	446	Müminûn 71.âyet	447	Müminûn 72.âyet
448	Müminûn 96.âyet	449	Müminûn 103.âyet	450	Müminûn 106.âyet
451	Nûr 2.âyet	452	Nûr 3.âyet	453	Nûr 11.âyet
454	Nûr 17.âyet	455	Nûr 21.âyet	456	Nûr 22.âyet
457	Nûr 23.âyet	458	Nûr 26.âyet	459	Nûr 27.âyet
460	Nûr 29.âyet	461	Nûr 31.âyet	462	Nûr 32.âyet
463	Nûr 55.âyet	464	Furkân 23.âyet	465	Furkân 24.âyet
466	Furkân 45.âyet	467	Furkân 46.âyet	468	Furkân 63.âyet
469	Furkân 65.âyet	470	Furkân 72.âyet	471	Furkân 74.âyet
472	Furkân 77.âyet	473	Şuarâ 56.âyet	474	Şuarâ 89.âyet
475	Şuarâ 119.âyet	476	Şuarâ 149.âyet	477	Şuarâ 200.âyet

Süfyân es-Sevrî Tarafından Tefsir Edilen Âyetler					
478	Şuarâ 219.âyet	479	Şuarâ 224.âyet	480	Şuarâ 227.âyet
481	Neml 18.âyet	482	Kasas 15.âyet	483	Kasas 28.âyet
484	Kasas 46.âyet	485	Kasas 88.âyet	486	Ankebût 1.âyet
487	Ankebût 2.âyet	488	Ankebût 45.âyet	489	Ankebût 46.âyet
490	Ankebût 56.âyet	491	Rûm 7.âyet	492	Rûm 39.âyet
493	Rûm 41.âyet	494	Lokmân 6.âyet	495	Lokmân 19.âyet
496	Lokmân 20.âyet	497	Lokmân 34.âyet	498	Secde 16.âyet
499	Secde 21.âyet	500	Ahzâb 7.âyet	501	Ahzâb 16.âyet
502	Ahzâb 33.âyet	503	Ahzâb 35.âyet	504	Sebe 17.âyet
505	Sebe 23.âyet	506	Sebe 39.âyet	507	Sebe 52.âyet
508	Fâtır 13.âyet	509	Fâtır 32.âyet	510	Fâtır 37.âyet
511	Yâsîn 1.âyet	512	Yâsîn 12.âyet	513	Yâsîn 13.âyet
514	Yâsîn 20.âyet	515	Yâsîn 26.âyet	516	Yâsîn 27.âyet
517	Yâsîn 30.âyet	518	Yâsîn 40.âyet	519	Yâsîn 49.âyet
520	Yâsîn 52.âyet	521	Yâsîn 55.âyet	522	Yâsîn 56.âyet
523	Sâffât 4.âyet	524	Sâffât 6.âyet	525	Sâffât 22.âyet
526	Sâffât 107.âyet	527	Sâffât 142.âyet	528	Sâffât 143.âyet
529	Sâffât 144.âyet	530	Sâffât 146.âyet	531	Sâffât 147.âyet
532	Sâffât 158.âyet	533	Sâffât 168.âyet	534	Sâffât 169.âyet
535	Sâd 1.âyet	536	Sâd 3.âyet	537	Sâd 6.âyet

Süfyân es-Sevrî Tarafından Tefsir Edilen Âyetler					
538	Sâd 13.âyet	539	Sâd 15.âyet	540	Sâd 16.âyet
541	Sâd 20.âyet	542	Sâd 23.âyet	543	Sâd 24.âyet
544	Sâd 25.âyet	545	Sâd 26.âyet	546	Sâd 36.âyet
547	Sâd 39.âyet	548	Sâd 42.âyet	549	Sâd 43.âyet
550	Sâd 44.âyet	551	Sâd 47.âyet	552	Sâd 52.âyet
553	Sâd 57.âyet	554	Sâd 58.âyet	555	Sâd 67.âyet
556	Sâd 69.âyet	557	Sâd 80.âyet	558	Sâd 81.âyet
559	Zümer 6.âyet	560	Mümin 36.âyet	561	Mümin 43.âyet
562	Mümin 46.âyet	563	Mümin 51.âyet	564	Mümin 60.âyet
565	Fussilet 10.âyet	566	Fussilet 17.âyet	567	Fussilet 22.âyet
568	Fussilet 29.âyet	569	Fussilet 30.âyet	570	Fussilet 34.âyet
571	Fussilet 43.âyet	572	Fussilet 44.âyet	573	Şûrâ 23.âyet
574	Şûrâ 30.âyet	575	Şûrâ 39.âyet	576	Şûrâ 51.âyet
577	Şûrâ 52.âyet	578	Zuhruf 23.âyet	579	Zuhruf 28.âyet
580	Zuhruf 31.âyet	581	Zuhruf 33.âyet	582	Zuhruf 35.âyet
583	Zuhruf 36.âyet	584	Zuhruf 53.âyet	585	Zuhruf 55.âyet
586	Zuhruf 56.âyet	587	Zuhruf 57.âyet	588	Zuhruf 61.âyet
589	Zuhruf 77.âyet	590	Zuhruf 81.âyet	591	Câsiye 13.âyet
592	Câsiye 23.âyet	593	Ahkâf 4.âyet	594	Ahkâf 13.âyet
595	Ahkâf 21.âyet	596	Ahkâf 24.âyet	597	Ahkâf 25.âyet

Süfyân es-Sevrî Tarafından Tefsir Edilen Âyetler					
598	Fetih 26.âyet	599	Fetih 29.âyet	600	Hucurât 13.âyet
601	Hucurât 14.âyet	602	Kâf 10.âyet	603	Kâf 38.âyet
604	Zâriyât 13.âyet	605	Zâriyât 17.âyet	606	Zâriyât 25.âyet
607	Zâriyât 56.âyet	608	Tûr 20.âyet	609	Tûr 21.âyet

2.1.3. İbn Uyeyne'nin Tefsirinden Örnekler

Kur'ân'ı bir bütün olarak tefsir eden İbn Uyeyne eserinde genel olarak anlaşılması zor ve farklı yaklaşımlara Sebebiyet veren kavram ve ifadelerin açıklanmasına önem vermiştir. Tefsirinde beslendiği kaynakları belirtme ve nakilde bulunduğu isimleri açıklamakta beis görmemiştir. İbn Uyeyne'nin ele aldığı özgün kavram ve ifadelere şu âyetleri örnek vermek mümkündür:

2.1.3.1. Birinci Örnek: Erkek Çocuklarınızı Boğazlıyorlar/يَذَبْحُونَ

يَذَبْحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ

“Erkek çocuklarınızı boğazlıyorlar, kızlarınızı sağ bırakıyorlardı”¹⁷⁹

İbn Uyeyne'nin ele aldığı âyetlerden biri yukarıda verilen âyettir. Bu âyette Firavun ve adamlarının erkek çocuklarının boğazlarını kestiklerini ve kız çocuklarını da sağ bıraktıkları anlatılmaktadır. Bu zulümü Firavun'un emri ile Firavun'un askerleri yapıyorlardı. Âyette dikkat çeken husus ise kız çocuklarının sağ bırakılmasına vurgu yapılmasıdır. Halbuki sağ bırakmak bir azap çeşidi değildir. Bu nedenle de âyette buna vurgu yapılması bazı tefsirciler tarafından farklı yorumlanarak kız çocuğun diri bırakılmasının merhametten ziyade onları hizmette kullanmak amacıyla olduğu belirtilmiştir.¹⁸⁰

İbn Uyeyne âyetin tefsiri bağlamında şöyle demiştir: *Bu âyetin işaret ettiği husus Firavun'un İsrâiloğluna yönelik zulmüdür. Rivayete göre bir kâhinin Firavun'a bu sene içerisinde doğan erkek bir çocuğun Firavun'un yerine geçeceğini söylemesi*

¹⁷⁹ Bakara, 2/49.

¹⁸⁰ Taberî, Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, 1/645.

üzerine Firavun'un her bin hamile kadına yüz asker nöbetçi bıraktığı her yüz hamile kadının başına ise on tane nöbetçi asker bırakmıştı. Eğer hamile kadının çocuğu erkek doğarsa Firavun'a haber verilir ve Firavun'un emriyle öldürülürdü.¹⁸¹

Başka bir rivâyete göre Firavun her hamile kadının yanına bir ebe bırakır, çocuğun erkek olması halinde Firavun'un emriyle öldürülürdü.¹⁸² İbn Uyeyne'ye göre âyette Yüce Allah'ın Firavun'un bu azabına işaret etmesi, Firavun'un bir zalim olduğu ve bizim bu zulümleri yaşamadığımız için Allah'a şükretmemiz gerektiğini ifade etme hedefini taşımaktadır.

2.1.3.2. İkinci Örnek: Kısas/القصاص

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ ۚ

“Ey İnananlar! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı: Hür ile hür insan, köle ile köle ve kadın ile kadın.”¹⁸³

İbn Uyeyne, kısas kavramını içeren âyetleri de ele almıştır. Sözlükte "ardından gitmek, iz sürmek, yaptığı işte birinin yolunu takip etmek; kesmek, eşitlemek ve misilleme yapmak" anlamlarına gelen "kısas" isim olarak "mutlak eşitlik, bir şeyin iki tarafının birbirine denk olması; işlenen fiile ona denk bir fiille mukabele edilmesi" anlamlarına gelir. Hukukta kısas, kasten işlenen adam öldürme veya müessir fiil (yaralama) suçunun failinin işlediği fiil cinsinden ve ona denk bir ceza ile cezalandırılmasını ifade eder. Fıkıhta ise kısas, kasten öldürdüğü kişiye karşılık failin öldürülmesi, kasten işlediği müessir fiil sonucu mağdurda bedenî-fizikî zarar meydana getiren kimsenin benzeri şekilde cezalandırılmasını ifade eder.¹⁸⁴

Bu âyette vurgulanan husus, kısas sadece öldüren kişiye uygulanır. Kendisi yerine bir başkasının bu cezayı çekmesi mümkün değildir. Ayrıca âyette sınıflar arasında kısasın uygulanacağına yönelik detay, tüm İslami hadlerde olduğu gibi kısas cezasında da suçlunun makam, mevki ve toplumsal konumunun öneminin olmadığını göstermektedir.¹⁸⁵

¹⁸¹ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 207.

¹⁸² Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, 1/166.

¹⁸³ Bakara, 2/178.

¹⁸⁴ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 3/291.

¹⁸⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 3/95.

İbn Uyeyne âyeti açıklarken İbn Abbas'tan nakilde bulunup şöyle demiştir: "İsrâiloğullarında diyet yoktu, sadece kısas vardı."¹⁸⁶ Ancak Hz. Peygamber'in ümmetine diyet hükmolunmuş oldu. Arapçada "vermek, ödemek" anlamındaki "vedy" kökeninden türetilen "diyet", İslam hukukunda kavram olarak "bir şahsın haksız olarak öldürülmesi, sakat bırakılması veya yaralanması durumunda ceza veya kan bedeli olarak ödenen mal veya parayı" ifade eder. Bedensel veya maddi bir hasarda veyahut bir cinâyette suçlunun ödediği tazminat olarak da ifade edilebilir.

Âyette işaret edildiği üzere kısastaki şart şudur: Eğer hür bir insan hür bir kişiyi öldürürse o kişiye kısas uygulanır. Aynı şekilde köle bir insan köle birini öldürüse aynı şekilde kısas olur. Hür bir insan köle birini öldürüse kısas olmaz onun yerine diyet olur. Diyet alınıp affedilebilir. Kısaca kısas uygulanmaz. Affetmenin amacı Allah'ın merhametini toplum içinde yaymaktır.

2.1.3.3. Üçüncü Örnek: Teklîf/تكليف

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

"Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler"¹⁸⁷

İbn Uyeyne'nin ele aldığı bir diğer âyet de Allah'ın şefkat ve rahmeti gereği olarak kimseye taşıyabileceğinden fazla yük yüklemeyeceğini ifade eden âyettir. Teklif-i mâ lâ yutâk olarak da ifade edilen bu durum hem kelam ilminde hem de Fıkıhta tartışılmıştır. Sözlük olarak; "bir şeye düşkün olmak, bir işi güçlüğüne rağmen üstlenmek" anlamındaki kelef kökünden türemiştir. Terim olarak teklif, "birine yapılması zor bir işi yüklemek" olarak tanımlanmıştır. Kelâmda teklif konusu, Allah'ın kuluna güç yetiremeyeceği bir şeyle onu yükümlü tutmasının (teklif-i mâ lâ yutâk) aklen mümkün olup olmaması bakımından ele alınır. Şer'î hitapla yükümlü tutulan, söz ve davranışlarına şer'î sonuçlar bağlanan âkıl ve bâliğ insana mükellef denir.¹⁸⁸

İbn Uyeyne âyeti tefsir ederken şöyle demiştir: *Allah insana taşıyamayacağı yükü vermez. Eğer verseydi insan büyük bir çıkmaza girer ve yanlış yollara sapardı.*¹⁸⁹ Bu âyetin verdiği bilgiye binaen İbn Uyeyne bir çıkarımsamada bulunarak Allah'ın emirlerinin zor olmayıp insan gücünün imkânı dâhilinde olduğunu iddia ederek şöyle demiştir: Allah insana kaldıramayacağı yükü vermez. Allah bize yapabileceğimiz şeyler

¹⁸⁶ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 215.

¹⁸⁷ Bakara, 2/286.

¹⁸⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 5/132.

¹⁸⁹ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 222.

emretmiştir. Misal insan hastaysa oruç tutamaz, o kişi Allah tarafından o emirden men edilmiştir. Aynı şekilde hiçbir günah yazılmaz. Bu ise Allah'ın merhametini gösterir.

2.1.3.4. Dördüncü Örnek: Allah Sevgisi/ مَحَبَّةُ اللَّهِ

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ

“Allah'ı seviyorsanız bana uyun. Allah da sizi sevsin.”¹⁹⁰

Bu âyette vurgulanan en önemli husus Allah rızasını kazanmak isteyen kulun ilahi emirlere uymasının gerektiğidir. Bu âyette geçen Allah sevgisi ifadesinin nasıl anlaşılması gerektiği hususunda müfessirler arasında ihtilaf olmuştur. Zira Allah sevgisi bizim anladığımız anlamdaki kalbi bağlılık olamaz. Kaldı ki Allah için mümkün olan bir durum değildir.

Âyeti ele alan İbn Uyeyne konu hakkında şöyle demiştir: “Allah'ın sevgisini kazanmak istiyorsak, Allah'ın emirlerine uymamız gerekir. Biz Allah'ın emirlerine uyduğumuz sürece kuşkusuz Allah da bizi sever. Allah'ın sevgisi ise rızası ve bunun neticesinde nimet vermesi ve mükâfatlandırmasıdır.”

İbn Uyeyne'ye “kişi sevdiğiyle beraberdir” sözü sorulunca قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ “Allah'ı seviyorsanız bana uyun. Allah da sizi sevsin” âyetini okuyarak şöyle derdi: Âyette geçen يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ Allah da sizi sever” ifadesi “Allah sizi kendisine yakınlaştıracak” anlamındadır.” Allah'ın sevgisi, ona yakın olmaya mazhar olmaktır. “Allah kâfirleri sevmez” ifadesi de “onları yakınına mazhar kılmaz.” anlamındadır.¹⁹¹

Âyetin tefsirini detaylıca ele alan İbn Uyeyne, kulun Allah'ı sevmesini Allah'ın emirlerini yerine getirmesi ile açıklamıştır. İbn Uyeyne ayrıca Allah'ı sevmenin onun peygamberini sevmeyi gerektirdiğini belirtmiştir. Eskiden bazı insanlar sadece Kur'an'a bakıp okumakla Allah'ı sevdiklerini iddia ederlerdi. Peygamberimiz bir keresinde sadece Kur'an okumakla Allah'ı sevdiğini iddia eden insanlara şu ifadeyi kullanmıştır: “Eğer Allah'ı seviyorsanız Allah'ın peygamberini de sevmelisiniz.”

¹⁹²Sonuç olarak Allahın sevgisi emirlerini yerine getirmemize bağlıdır.

¹⁹⁰ Âl-i İmrân, 3/31.

¹⁹¹ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 223.

¹⁹² Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, 5/324.

2.1.3.5. Beşinci Örnek: Hac/حج

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِيْنَ

“Gücü yetenlerin Allah için Kâbe’yi haccetmesi Allah’ın insanlar üzerindeki hakkıdır: Kim inkâr ederse, bilsin ki; doğrusu Allah âlemlerden müstağnidir.”¹⁹³

İslam dininin temel ibadetlerinden olan hac vucubu nasla sabit olmuş bir ibadettir. Verilen âyette de görüldüğü üzere Allah bize hac etmeyi emretmiştir. Gücü olanların hac etmesini Allah’ın insan üzerinde hakkı olarak görülmüştür. İmkânı olduğu halde hac etmeyen kişi günah işlemiştir. Sözlükte kast etmek anlamına gelen Hac kavramını terim olarak kutsal kabul edilen mekânları dinî maksatla ziyaret etme, İslam’ın beş şartından biri” şeklinde tanımlamak mümkündür.

Söz konusu âyeti tefsir eden İbn Uyeyne şöyle demiştir: Peygamberimiz zamanında Yahudilere hac etmelerini emretmiştir, ancak Yahudiler red edip kendi dinlerinde haccın olmadığını iddia etmişlerdir. Peygamberimiz de Yahudilere şu âyetle cevap vermiştir. *“Kim inkâr ederse, bilsin ki; doğrusu Allah âlemlerden müstağnidir.”*¹⁹⁴

Âyetten de anlaşıldığı üzere kim haccı inkâr ederse Allah’a hiçbir zararı dokunduramaz. İslam dininde hac ibadeti önemsenmiştir. Nitekim Peygamberimiz hadis-i şerifte şöyle demiştir: Eğer bir kişinin gidecek aracı ve yol parası olup hac etmezse, o kişi ya Yahudi olarak ölsün ya da Hristiyan olarak ölsün diye buyurmuştur. Çünkü Yüce Allah böyle buyurmuştur: *“Allah için Kâbe’yi haccetmesi gereklidir. Kim inkâr ederse, bilsin ki; doğrusu Allah âlemlerden müstağnidir.”*¹⁹⁵ Konuyu ele alan İbn Uyeyne haccın önemine hukuki yönüne ve İslam dinindeki yerine işaret etmiştir.

2.1.3.6. Altıncı Örnek: Şehit/شهيد

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا ؕ بَلْ اَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُوْنَ

“Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın, bilakis Rableri katında diridirler. Allah’ın bol nimetinden onlara verdiği şeylerle sevinç içinde rızıklandırılır.”¹⁹⁶

¹⁹³ Âl-i İmrân, 3/97.

¹⁹⁴ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 225.

¹⁹⁵ Sa‘lebî, *el-Keşf ve ‘l-beyân ‘an tefsîri ‘l-Kur’ân*, 5/153.

¹⁹⁶ Âl-i İmrân, 3/169.

İslam dini ile kavramsallaşan kelimelerden biri de şehîd kavramıdır. Şehit kelimesi, sözlükte "bir olaya şahit olmak, bildiğini söyleyip tanıklık etmek, bir yerde hazır bulunmak" gibi anlamlara gelir. Dinî terim olarak ise Allah yolunda öldürülen Müslüman'ı ifade eder. Şehit kelimesinin sözlük ve terim anlamları arasındaki ortak payda, "görülen, tanıklık edilen" anlamıdır. Nitekim Allah yolunda öldürülenlerin hemen cennet nimetlerine tanıklık ettikleri rivayet edilmiştir.¹⁹⁷

Şehit olan müminin Allah nezdindeki konumunu ele alan âyeti tefsir eden İbn Uyeyne şöyle demiştir: Bu âyette Allah'ın yolunda ölen kişilere sıradan bir ölü denilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Çünkü onlar Allah katında diri sayılırlar. Allah onları mükâfatlandırarak yaşatmaktadır.

İbn Uyeyne bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: *Şehitlerin ruhu Allah katında kuşların içine konmuştur. O kuşlar da yeşil renklidir. Bunlar cennette istedikleri yere giderler. Geceleri ise arş'ın gölgesinde kandil ışığı gibi aydınlanırlar. Allah onlara bir şey istiyor musunuz diye üç defa sorar. Onlarda şöyle derler: Bizi dünyaya tekrar gönder ve yeniden şehitliği nasib et. Allah'ta bilir ki mutludurlar ve bir şey istemezler.*¹⁹⁸

Yüce Allah, Hz. Muhammed şahsında tüm insanlığa şöyle emrediyor: Ey Muhammed sanma ki onlar öldü. Onlar ahirette yaşamaya devam ediyorlar ve dünya mallarından daha iyi rızıklandırılmışlardır. Onlar tüm cennet nimetlerinden faydalanırlar.

2.1.3.7. Yedinci Örnek: Kötülük/سوء

مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ

“Kim kötülük yaparsa cezasını görür”¹⁹⁹

İbn Uyeyne söz konusu âyette geçen (سوءًا) kavramını ele almıştır. Sözlükte “kötülük etmek; kötü ve çirkin olmak” anlamlarındaki (سوء) masdarından türemiş bir sıfat olan “seyyi” kelimesinin müennes şekli seyyie kavramı, “günah, kötülük, çirkin iş, kötü nesne” gibi anlamlarda kullanılır ve kelimenin karşıtı / zıt anlamlısı hasenedir.

Rivayete göre bu âyet indiğinde Sahâbe çok korkmuş ve küçük bir günah işlediklerinde bile Allahın onları cezalandıracağını düşünmüşler. Resulullah efendimiz

¹⁹⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 7/212.

¹⁹⁸ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 228.

¹⁹⁹ Nisâ, 4/123.

bunu duyunca şöyle demiştir: “Müslümanın ayağına bir diken batsa bile Allah bunun için onların bir günahını affeder.”²⁰⁰

Âyette geçen (سوء) kavramının küçük günahları ifade ettiği belirtilmiştir. Müfessirler bu âyetin zahirinden Allah’ın küçük günahlar nedeniyle dahi kişileri cezalandıracağı anlamının çıktığını belirtmişlerdir. Ancak bu âyetin:

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلَكُمْ مُدْخَلَ كَرِيمٍ

“Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi değerli bir yere koyarız.”²⁰¹ âyeti ile nesh edildiği ifade edilmiştir. Müfessirler ayrıca bu âyetin Allah bir kişiyi dünyada cezalandırırsa ahirette affedeceği anlamını ifade ettiğini de belirtmişlerdir. Böylece Allah insanı hem dünyada hem de ahirette cezalandırmaz. Buda Yüce Allah’ın merhametini gösterir.²⁰²

2.1.3.8. Sekizinci Örnek: Kin/غل

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ

“Kalplerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız”²⁰³

İbn Uyeyne’nin ele aldığı âyetlerden biri de غِلٍّ kavramını barındıran bu âyettir.

(غل) kavramı sözlükte kalplerdeki kin ve nefreti ifade eder.²⁰⁴ Âyetteki kullanımına bakıldığında da aynı anlamı görmek mümkündür. Müfessirler bu âyette kalplerindeki kin ve nefretin sökülüp atılan kişilerin kimler olduğu hakkında farklı görüşler sergilemişlerdir. Genel olarak şöyle ifade edilmiştir: Cennet ehli cennete girmeden önce Allah onların kalplerinden dünyadan getirmiş oldukları kin ve nefreti alır atar. Ancak İbn Uyeyne bu âyetin kapsamını özelleştirerek kastedilenlerin Bedir ehli olduğunu iddia etmiştir. Zira onların içinde birbiriyle savaşan kişiler vardı. Kalplerdeki nefretin alınması ile ilgili olarak da şöyle denilmiştir: Cennet ehli sırat köprüsünü geçmeden

²⁰⁰ Buhârî, *Sahih-ul Buhârî*, 5/2139, İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 238.

²⁰¹ Nisâ, 4/31.

²⁰² Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* (Beyrut: Darü'l-Marife, 1982), 4/132.

²⁰³ Arâf, 7/43.

²⁰⁴ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 247,248.

herkes herkesten hakkını alır. Bu şekilde cennet ehli cennete gireceği zaman kalplerinde ne kin olur ne de nefret.²⁰⁵

2.1.3.9. Dokuzuncu Örnek: Cizye/الْجِزْيَةُ

حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.”²⁰⁶

Âyette geçen kavramlardan biri de cizye/الْجِزْيَةُ kavramıdır.

Cizye, sözlükte "kâfi gelmek; karşılığını vermek, ödemek" anlamlarına gelen "cezâ" masdarından türemiş bir isimdir. İslam literatüründe ise, tebaadan olan gayr-i müslimlerin ödedikleri vergiye verilen addır. Cizye, gayr-i Müslimlerin harbî olanlardan ayrı tutulmalarına, can ve mal güvenliğine kavuşturulmasına karşılık olarak ödenir.²⁰⁷

Cizye, Tevbe suresi'nin 29. âyetiyle sabit olmuştur. Bu âyette, "Müminlerden savaştan kaçanlar ve yurtlarından sürülenler başka, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihat edenler başkadır. Onlara Allah'ın lütfu ve rahmeti vardır. Ve onlar doğru yolu bulanlardır." buyrulmaktadır.

Bu âyet, gayr-i müslimlerin, Müslümanları desteklemek ve onlara karşı savaşmamak şartıyla, İslam devleti içinde yaşamalarına izin verildiğini göstermektedir. Bu izin karşılığında ise gayri Müslim cizye ödemeleri gerekmektedir. Bu âyetten de anlaşıldığı üzere Müslümanlara, cizyeyi ödeyinceye kadar ya da Allah'a, Peygamberine ve kıyamet gününe iman edinceye kadar kâfirlerle cihad etmek farz kılınmıştır.

Fıkıhta cizye mükelleflerinin kimler olduğu hususu detaylandırılmıştır. Cizye, İslam hukukunda, gayri müslim tebaa ile yapılan zimmet antlaşması sonucunda alınan bir vergidir. Hanefîler'e göre, İslam devleti sınırları içinde bir yıldan fazla ikamet eden gayri müslimlerin (müste'men) de cizye ödemeleri gerekir. Bu vergi karşılığında, zimmîlerin can, mal ve inanç özgürlükleri güvence altına alınır. Bu âyeti ele alan İbn Uyeyne âyette geçen عَنْ يَدٍ ifadesine dayanarak konu hakkında şöyle demiştir: Eğer savaşılan kâfir toplum Müslüman olmazsa cizyeyi başka birinin aracılığı ile veremez. Savaşıkları kâfir toplum getirip kendi eliyle vermelidir.²⁰⁸

²⁰⁵ Suyuti, *el-Dürü'l-Mensûr*, 5/84.

²⁰⁶ Tevbe, 9/29.

²⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 14/147.

²⁰⁸ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 260.

2.1.3.10. Onuncu Örnek: Dedikodu/ Hile مَكْر

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ

“Dedikodularını duyunca”²⁰⁹

Bu âyette işaret edilen husus Züleyha'nın oradaki kadınların Hz. Yûsuf ve kendisi hakkında konuştuklarını duyunca oradaki kadınları haksız çıkartmak için onlara bıçak ve soyulmamış meyveler vermesi ve Yûsuf'a dair isteklerinde kendisini mazur göstermesi çabasına işaret edilmiştir. Sözlükte hile anlamına gelen mekr/ مَكْر kelimesini ele alan İbn Uyeyne bu kavramı kadınların kendi aleyhine yaptıkları eylem ve söyledikleri sözler olarak tefsir etmiştir.

وَمَكُرُوا وَمَكَّرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ

“(Yahudiler) tuzak kurdular, Allah da onların tuzaklarını bozdu. Evet, Allah en iyi tuzak bozucudur.”²¹⁰ âyetinde görüldüğü üzere bu kökten türeyen bazı kelimeler Kur’ân-ı Kerîm’de fiil formunda geçer.²¹¹

İbn Uyeyne bu âyetin tefsirinde Züleyha'nın hakkında yapılan söylemleri duyduğu ve bundan rahatsız olduğunu belirtmiş ve bu nedenle de kadınlara Yûsuf’u gösterme arzusu taşıdığını söylemiştir. Bazı rivayetlerde ise kadınların Yûsuf’u görmek amacıyla bu dedikoduları yaydığı öne sürülmüştür.²¹² Zira Züleyha'nın kadın arkadaşları Hz. Yûsuf’u görmeyi çok istiyorlardı. Bunun üzerine Züleyha da bir plan yaparak bir anda Hz. Yûsuf’un kadınların karşısına çıkmasını sağladı. Kadınlarında elinde birer bıçak vardı. Hz. Yûsuf’u bir anda gördüklerinde ona odaklanıp ellerindeki bıçağı unutunca ellerini kestiler.²¹³

2.1.3.11. On Birinci Örnek: İlim/ عِلْم

وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ

“Şüphesiz o, bizim kendisine öğrettiğimiz bir bilgiye sahipti.”²¹⁴

²⁰⁹ Yûsuf, 12/31.

²¹⁰ Âl-i İmrân, 3/54.

²¹¹ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 272.

²¹² Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 6/378.

²¹³ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/384.

²¹⁴ Yûsuf, 12/68.

Yukarıda verilen âyette Yüce Allah Hz. Ya‘kûb’a bir ilim verdiğini belirtmiştir. Ancak bu ilmin mâhiyeti ve özgünlüğü tartışılmıştır. İbn Uyeyne bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: Çalışmayan âlim olamaz.²¹⁵

H. Ya‘kûb çocuklarını Hz. Bünyâmin ile Mısır’a yollayınca, onlara dikkat çekmemeleri için ayrı kapılardan girmelerini emretti. Çünkü çocuklarına nazar değmesini istememiştir.²¹⁶ Hz. Bünyâmin ve kardeşleri babalarının emrettiği gibi farklı kapılardan girmişlerdir. İbn Uyeyne Allah’ın işaret ettiği ilmin Hz. Ya‘kûb’un örneği verilen aldığı bu tedbir kararıdır.

2.1.3.12. On İkinci Örnek: Sadaka/صدقة

فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ

“Bize talebimizi karşılayacak kadar ver; bize bağışta da bulun. Şüphesiz Allah bağış yapanları mükâfatlandırır.”²¹⁷

Yüce Allah bu âyette özetle Hz. Yûsuf’un kardeşleri ile olan olayına işaret etmektedir. Nitekim kardeşleri Mısıra vardığında Hz. Yûsuf’a dediler ki “Ülkemizde kıtlık baş göstermiştir. Ailelerimiz aç ve yiyecek buğdayımız kalmamıştır. Bize bağışta bulun. Çünkü Allah bağışlıyanları sever.

Ancak âyette işaret edilen durum ise kardeşlerin kardeşten sadaka istemesidir. Sadakanın akrabaya yapılmasının İslam dinindeki yeri ve akrabanın muhtaç olması halinde bakımının zorunlu mu yoksa sadaka mı olacağı hususu tartışılmıştır. Ayrıca Hz. Yûsuf’un babasının da peygamber olduğu düşünüldüğünde peygamberlerin sadaka almasının meşruiyeti de konuşulmuştur. Âyette ise kardeşler arası yardım talebinin sadaka olarak adlandırıldığını görmekteyiz.

Söz konusu âyeti tefsir eden İbn Uyeyne’ye peygamberlere sadaka verilip verilemeyeceği hususu sorulunca şöyle demiştir: فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ “Bize talebimizi karşılayacak kadar ver; bize bağışta da bulun. Şüphesiz Allah bağış yapanları mükâfatlandırır.” âyetini duymadınız mı?²¹⁸

Buna göre sadakayı veren Hz. Yûsuf bir peygamberdir ve sadakayı alan Hz. Bünyâmin de bir peygamberdir. Sadakanın nebilere haram olması hususu Hz.

²¹⁵ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 275.

²¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, 4/400.

²¹⁷ Yûsuf, 12/88.

²¹⁸ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 277.

Muhammed'in hususiyatından sayılır. Bazı âlimler ise âyetle geçen “bize bağışta bulun” ifadesinin sadaka isteme yerine “tutsak ettiğin Hz. Bünyâmini bize bağışla” anlamına geldiğini söylemişlerdir.²¹⁹

2.1.3.13.On Üçüncü Örnek: Gökten Su İndirdi/أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيُهُ بِقَدَرِهَا

“O, gökten su indirdi; su, vadiler dolusunca sel olup aktı.”²²⁰

Bu âyetle Allah'ın gökten su indirmesi ve bu suların derede akıp gitmesi hususu konu edilmiştir. Ancak âyetin işaret ettiği gökten indirme meselesinin nasıl olduğu hususu tartışılmış suyun gerçekten de gökten mi indiği yoksa yereden yükselen suların oluşturduğu bulutlardan mı geldiği tartışılmıştır. Suyun bulutlardan geldiği kabul edenler sema kelimesinin aslında semada bulunan bulutlar olduğunu ileri sürmektedirler.

Âyeti tefsir eden İbn Uyeyne ise farklı bir yaklaşım sergileyerek şöyle demiştir: “Allah gökten su değil Kur’ân-ı indirmiştir. Yani gökten inen su toprağı canlandırması yönüyle ölü kalpleri diriltten Kur’ân’a işaret için kullanılmıştır. Bu âyetle bir benzetme söz konusudur.”²²¹

2.1.3.14.On Dördüncü Örnek: Kâfir/كَافِرًا

أَلَمْ تَر إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ

“Allah'ın lütfettiği nimete nankörlükle karşılık verip sonunda toplumlarını helâke uğrayacakları yere, cehenneme sürükleyenleri görmedin mi?”²²²

Bu âyetle Allah tarafından kendilerine nimet verilen ancak nimete karşılık nankörlük eden toplumlara işaret edilmiştir. Bu toplumların kim olduğu hususu tefsircilerce tartışılmış ve farklı gruplar ifade edilmiştir. Konuyu ele alan İbn Uyeyne âyeti şöyle tefsir etmiştir: Bu âyetle bahsi geçen kâfirlerlerden kasıt Mekke kâfirleridir. Onların cehenneme girmeleri kesindir.²²³

²¹⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 13/325.

²²⁰ Ra'd, 13/17.

²²¹ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 279.

²²² İbrâhîm Süresi, 14/28.

²²³ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 280.

Ancak İbn Kesîr gibi bazı müfessirlerin âyette işaret edilen toplumun Umeyye kabilesi ve Muğira kabilesi gibi İslam'ın azgın düşmanları olduğunu belirtmiştir. Zira Umeyye kabilesi Uhud savaşında, Muğira kabilesi ise Bedir savaşında Peygamberimize karşı savaşmıştır. Bu nedenle de cehenneme girmekle cezalandırılmışlardır.²²⁴

2.1.3.15. On Beşinci Örnek: Alay Edenler/المُسْتَهْزِئِينَ

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ

“Seninle alay edenlere karşı biz sana yeteriz.”²²⁵

Hz. Peygamber'e teselli mâhiyetindeki bu âyette yüce Allah şöyle buyuruyor: *Ey Muhammed! Şüphesiz ki, Kureyş'in liderlerinden alay edenlerden seni koruduk ve koruyacağız. Bu hususta sana vekil olarak biz yeteriz.*

Âyette geçen ve istihza ettikleri açıkça vurgulananların kim olduğu konusu müfessirlerce farklı aktarılmıştır. İbn Uyeyne'nin dediğine göre, Rasulullah'a alay edenler beş kişiydi, hepsi Bedir Gazvesi'nden önce ölmüşlerdir. Böylece Allah'ın vadi yerini bulmuş oldu.²²⁶

Bazı rivâyetlerde Allah bu beş kişiyi kötü bir ölümle cezalandırmış ve diğer kötülere emsal kılındığı öne sürülmüştür. Bunların da el-Âs b. Vâil, el-Velîd b. el-Mugîre, el-Hares b. Kâys, el-Esved b. Yagus, Ebû Zemâ b. Abdilesved adlı kişiler olduğu belirtilmiştir.²²⁷

2.1.3.16. On Altıncı Örnek: Adalet/الْعَدَالَةُ

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَىٰ

“Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder.”²²⁸

Bu âyette Allah, kullarına adalet ve insaf ile davranmalarını, O'na ibadet etmelerini, akrabalık ilişkilerini sürdürmelerini emreder.

Bu kavramı ele alan İbn Uyeyne'ye göre bu âyetteki "adalet" kelimesinin anlamı, bir kişinin gizli yaşantısının açık yaşantısı gibi olmasıdır. Hatta gizli yaşamı

²²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/509.

²²⁵ Hicr, 15/95.

²²⁶ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 283.

²²⁷ Suyuti, *el-Dürü'l-Mensûr*, 5/104.

²²⁸ Nahl, 16/90.

açık yaşamından daha üstün olmalıdır.²²⁹ Bir diğer deyişle kişi, ya olduğu gibi görünmeli ya da görüldüğü gibi olmalıdır.

Allah kullarına iyilik etmelerini, gönüllü harcama yapmayı, zalimi affetmeyi, yakın akrabalara yardım etmeyi, her türlü kötülükten kaçınmayı da emretmektedir. Cahiliye döneminde İslam öncesi birçok gelenek vardı; bazıları iyi, bazıları kötüydü. İslam geldiğinde Hz. Peygamber iyi geleneklerin yapılmasını, kötü geleneklerden uzaklaşılmasını emretti.²³⁰

2.1.3.17.On Yedinci Örnek: Define/كنز

وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا

“Altında da onlara ait bir define vardı.”²³¹

Bu âyeti tefsir eden İbn Uyeyne de kelimenin geniş anlamından yola çıkarak işaret edilen şeyin altın olmadığı aksine bilgi ihtiva eden yazılar olduğunu belirtmiştir.

²³²İbn Uyeyne’nin yazma nüshalarının bazılarında hikmet babından şöyle bir yazının varlığı söz konusudur: “Ben müminin geçim konusunda nasıl çalıştığı ve çaba harcadığından, kıyamet gününü görmezden gelip hiçbir şey yapmamasından şaşırıyorum.”²³³

2.1.3.18.On Sekizinci Örnek: Yahyâ/يحيى عليه السلام

وَسَلَّمَ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ مَيُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا

“Doğduğu gün, öleceği gün ve yeniden hayata döndürüleceği gün ona selâm olsun.”²³⁴

Bu âyet Yahyâ (a.s.) hakkındadır. Âyette dikkat çeken husus ise Allah’ın Yahyâ (a.s.) bu şekilde selâm vermesidir. Nitekim âlimler Allah’ın selâmının anlamı hakkında farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Allah’ın selâm vermesi şüphesiz bir kul için elde edilebilecek en değerli mevkidir.

İbn Uyeyne bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: “İnsanlar yalnızlığı en çok üç yerde hisseder. Birincisi doğduğu gün, ikincisi ölüp mezarında yalnız kaldığı zaman,

²²⁹ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 285.

²³⁰ Taberî, *Câmiu’l-beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 14/337.

²³¹ Kehf, 18/82.

²³² İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 289.

²³³ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, 5/186.

²³⁴ Meryem, 19/15.

üçüncüsü kıyamet günü mezarından dirilip mahşer gününü gördüğü an.”²³⁵ Âyette de görüldüğü üzere Allah Hz. Yahyâ’ya bu üç anda selâm olacağını müjdelemiştir. Zira Hz. Yahyâ (a.s.) anne ve babasını sevip itaat ederdi. Bu yüzden Yahyâ yalnızlık çekmemesi için Allah ona bu üç yerde güven vermiştir.²³⁶ Bu da anne babaya itaatin önemini gösteren bir durumdur.

2.1.3.19. On Dokuzuncu Örnek: Uyarıcı/النَّذِيرُ

وَجَاءَكُمْ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ

“Size uyarıcı da gelmişti. Şimdi tadın bakalım! Zalimlerin hiçbir yardımcısı da yoktur.”²³⁷

Nezîr, sözlükte "korkulu bir şeyi bilip sakınmak" anlamına gelen nezr (nizâre) kökünden türemiş bir kelimedir. Dini terim olarak, "korkulu bir şeyi haber vererek sakındırmak" demektir. İnzâr, dine davet yöntemlerinden biridir ve münzir/nezîr, inzârı gerçekleştiren kimseye denir. Münzir, tehlikenin farkında olmayan topluluğa bu tehlike hakkında bilgi veren kimsedir. Bu âyette Yüce Allah’ın rahmeti icabında herhangi bir topluma ceza vermeden önce elçi gönderdiği vurgulanmıştır. Ancak uyarıcıyı gönderdiği toplumlar isyan edip yüz çevirirlerse de onları Allah’ın azabından koruyabilecek hiçbir güç de yoktur. Âyetin zımni ifadesine göre Allah bir topluma uyarıcı bir peygamber göndermeden, cehennemle cezalandırmaz. Çünkü onlar azaba uğradıklarında bize uyarıcı gelmedi demesinler diye.²³⁸

Ancak İbn Uyeyne yaygın anlamın dışında farklı bir yorumda bulunarak nezîrin sadece peygamber olarak algılanmaması gerektiği, kişinin saçının ağarması, eski güç ve kuvvetini kaybetmesi ve fiziki imkânlarının azalmasının da nezîr olarak kabul edildiğini ifade eder. Ona göre söz konusu âyette de geçen nezîr peygamberler değildir. Kişinin saçının ağarması ve yaşlık belirtileri göstermesi de İbn Uyeyne’ye göre uyarıcı olarak konumlandırılabilir.²³⁹

²³⁵ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 292.

²³⁶ Taberî, *Câmiu’l-beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 15/480.

²³⁷ Fâtır, 35/37.

²³⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 5/201.

²³⁹ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 312.

2.1.3.20.Yirminci Örnek: Şâhid ve Meşhûd/شَاهِدٌ وَمَشْهُودٌ

وَشَاهِدٌ وَمَشْهُودٌ

“Tanıklık edene ve edilene”²⁴⁰

Söz konusu âyette yüce Allah’ın yemin ettiği iki kavrama yer verilmiştir. Yüce Allah’ın Kur’ân’da hem kendi vasıfları hem de mahlûkatı ile yemin ettiğine şahit olmaktayız. Allah, yaratıkları arasında istediği üzerine yemin edebilir; fakat insanların Allah’tan başkası üzerine yemin etmesi câiz değildir.

İbn Uyeyne Yüce Allah’ın bu yemini hakkında şöyle demiştir: Yüce Allah bu âyette şâhit ve meşhûda yemin etmiştir. Burada şâhitten kasıt Cuma günü, meşhûd/tanıklık edilen ise Arefe günüdür.²⁴¹ Başka müfessirlere göre: Tanıklık eden ve edilenin farklı tefsirleri vardır. O tefsirlere göre, tanık eden insan edilen Arefe günüdür.²⁴²

²⁴⁰ Burûc, 85/3.

²⁴¹ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 344.

²⁴² Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân ‘an tefsîri’l-Kur’ân*, 10/166.

2.1.4. Süfyân b. Uyeyne Tarafından Tefsir Edilen Âyetlerin Tamamı

Süfyân b. Uyeyne Tarafından Tefsir Edilen Âyetler					
1	Fâtiha 1.âyet	2	Fâtiha 7.âyet	3	Bakara 24.âyet
4	Bakara 30.âyet	5	Bakara 35.âyet	6	Bakara 49.âyet
7	Bakara 57.âyet	8	Bakara 61.âyet	9	Bakara 63.âyet
10	Bakara 67.âyet	11	Bakara 71.âyet	12	Bakara 100.âyet
13	Bakara 125.âyet	14	Bakara 126.âyet	15	Bakara 152.âyet
16	Bakara 158.âyet	17	Bakara 178.âyet	18	Bakara 182.âyet
19	Bakara 184.âyet	20	Bakara 185.âyet	21	Bakara 186.âyet
22	Bakara 197.âyet	23	Bakara 198.âyet	24	Bakara 222.âyet
25	Bakara 228.âyet	26	Bakara 238.âyet	27	Bakara 255.âyet
28	Bakara 283.âyet	29	Bakara 286.âyet	30	Âl-i İmrân 31.âyet
31	Âl-i İmrân 52.âyet	32	Âl-i İmrân 79.âyet	33	Âl-i İmrân 97.âyet
34	Âl-i İmrân 122.âyet	35	Âl-i İmrân 133.âyet	36	Âl-i İmrân 161.âyet
37	Âl-i İmrân 162.âyet	38	Âl-i İmrân 169.âyet	39	Âl-i İmrân 173.âyet
40	Âl-i İmrân 195.âyet	41	Nisâ 4.âyet	42	Nisâ 11.âyet
43	Nisâ 32.âyet	44	Nisâ 46.âyet	45	Nisâ 58.âyet
46	Nisâ 75.âyet	47	Nisâ 94.âyet	48	Nisâ 34.âyet
49	Nisâ 98.âyet	50	Nisâ 123.âyet	51	Nisâ 128.âyet
52	Nisâ 159.âyet	53	Mâide 5.âyet	54	Mâide 30.âyet
55	Mâide 38.âyet	56	Mâide 64.âyet	57	Mâide 68.âyet

Süfyan b. Uyeyne Tarafından Tefsir Edilen Âyetler					
58	Enâm 65.âyet	59	Enâm 98.âyet	60	Enâm 105.âyet
61	Enâm 145.âyet	62	Arâf 14.âyet	63	Arâf 15.âyet
64	Arâf 43.âyet	65	Arâf 54.âyet	66	Arâf 145.âyet
67	Arâf 146.âyet	68	Arâf 152.âyet	69	Enfâl 2.âyet
70	Enfâl 32.âyet	71	Enfâl 57.âyet	72	Enfâl 64.âyet
73	Enfâl 65.âyet	74	Tevbe 3.âyet	75	Tevbe 29.âyet
76	Tevbe 30.âyet	77	Tevbe 103.âyet	78	Tevbe 108.âyet
79	Tevbe 112.âyet	80	Yûnus 2.âyet	81	Yûnus 85.âyet
82	Hûd 40.âyet	83	Hûd 46.âyet	84	Hûd 78.âyet
85	Hûd 98.âyet	86	Yûsuf 24.âyet	87	Yûsuf 31.âyet
88	Yûsuf 33.âyet	89	Yûsuf 50.âyet	90	Yûsuf 68.âyet
91	Yûsuf 70.âyet	92	Yûsuf 77.âyet	93	Yûsuf 88.âyet
94	Yûsuf 100.âyet	95	Ra'd 17.âyet	96	İbrâhîm 6.âyet
97	İbrâhîm 28.âyet	98	İbrâhîm 35.âyet	99	Hicr 42.âyet
100	Hicr 56.âyet	101	Hicr 88.âyet	102	Hicr 95.âyet
103	Nahl 88.âyet	104	Nahl 89.âyet	105	Nahl 90.âyet
106	Nahl 92.âyet	107	İsrâ 60.âyet	108	İsrâ 72.âyet
109	İsrâ 81.âyet	110	Kehf 82.âyet	111	Meryem 13.âyet
112	Meryem 15.âyet	113	Meryem 83.âyet	114	Tâhâ 104.âyet
115	Tâhâ 114.âyet	116	Tâhâ 117.âyet	117	Tâhâ 124.âyet

Süfyan b. Uyeyne Tarafından Tefsir Edilen Âyetler					
118	Enbiyâ 10.âyet	119	Hac 34.âyet	120	Müminûn 17.âyet
121	Müminûn 56.âyet	122	Müminûn 63.âyet	123	Nûr 11.âyet
124	Nûr 62.âyet	125	Furkân 74.âyet	126	Şuarâ 184.âyet
127	Şuarâ 219.âyet	128	Neml 21.âyet	129	Neml 30.âyet
130	Neml 31.âyet	131	Kasas 51.âyet	132	Lokmân 20.âyet
133	Lokmân 24.âyet	134	Secde 16.âyet	135	Secde 27.âyet
136	Ahzâb 6.âyet	137	Ahzâb 63.âyet	138	Sebe 23.âyet
139	Fâtır 37.âyet	140	Yâsîn 1.âyet	141	Sâd 1.âyet
142	Sâd 30.âyet	143	Sâd 44.âyet	144	Zümer 23.âyet
145	Zümer 28.âyet	146	Zümer 33.âyet	147	Zümer 63.âyet
148	Mümin 15.âyet	149	Şûrâ 40.âyet	150	Zuhruf 3.âyet
151	Zuhruf 44.âyet	152	Câsiye 24.âyet	153	Muhammed 18.âyet
154	Muhammed 19.âyet	155	Fetih 18.âyet	156	Fetih 26.âyet
157	Hucurât 12.âyet	158	Kâf 32.âyet	159	Kâf 35.âyet
160	Zâriyât 1.âyet	161	Zâriyât 4.âyet	162	Tûr 9.âyet
163	Necm 37.âyet	164	Necm 38.âyet	165	Necm 60.âyet
166	Necm 61.âyet	167	Kamer 1.âyet	168	Kamer 24.âyet
169	Kamer 48.âyet	170	Kamer 49.âyet	171	Rahmân 29.âyet
172	Rahmân 76.âyet	173	Vâkıa 37.âyet	174	Vâkıa 55.âyet
175	Haşr 8.âyet	176	Haşr 9.âyet	177	Münâfikûn 8.âyet

Süfyân b. Uyeyne Tarafından Tefsir Edilen Âyetler					
178	Tegâbün 11.âyet	179	Talâk 1.âyet	180	Tahrîm 4.âyet
181	Hâkka 6.âyet	182	Müddessir 17.âyet	183	Müddessir 51.âyet
184	Kıyâmet 16.âyet	185	Kıyâmet 17.âyet	186	İnsân 15.âyet
187	İnsân 16.âyet	188	Mürselât 32.âyet	189	Mürselât 33.âyet
190	Tekvîr 16.âyet	191	Tekvîr 24.âyet	192	Mutaffîfîn 15.âyet
193	Mutaffîfîn 27.âyet	194	Mutaffîfîn 28.âyet	195	Burûc 3.âyet
196	Şems 14.âyet	197	Duhâ 3.âyet	198	İnşirâh 4.âyet
199	İnşirâh 5.âyet	200	Alak 19.âyet	201	Tekâsür 8.âyet
202	Kureyş 1.âyet	203	Maûn 7.âyet		

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere es-Sevrî ile İbn Uyeyne'nin ele aldığı özgün âyetler olduğu gibi her ikisinin de ele aldığı ortak âyetler söz konusudur.

2.1.5. Her İki Müfessirin Tefsir Ettikleri Âyetlerden Örnekler

Bu bölümde verilen tabloda ise ortak tefsir edilen âyetlerin istatistiksel verilerine yer verilmiştir. Ayrıca her iki müfessirin ortak yönlerinin ortaya çıkması adına bu âyetlerden örnekler verilmiştir.

2.1.5.1. Birinci Örnek: Bakara, 2/24

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

“Bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının; o, inkârcılar için hazırlanmıştır.”²⁴³

Kur’ân’ın beşer kelamı olmadığı ve ilahi kaynaktan sadır olduğunu ispat, önemli bir husustur. Cenâb-ı Allah şöyle buyurmuştur: “Eğer indirilen âyetlerin ilahi âyetler olduğunda şüpheliyseniz, onlara benzer bir sûre getirin. Yapmayacağınızdan

²⁴³ Bakara, 2/24.

eminim o yüzden de bu âyetlerin vahiy olduğuna inanmazsanız size gelecek olan cehennem ateşinden korunun.”²⁴⁴

Bu âyetin tefsirinde İbn Uyeyne ve es-Sevrî'nin yaklaşımları arasında benzerlik bulunmaktadır. Nitekim İbn Uyeyne, “taş” kelimesini İbn Mes'ûd'un sözlerine dayanarak, kibrit'ten olan taşlar olarak açıklamıştır. İbn Uyeyne, bu açıklamayı İbn Mes'ûd'a atfetmiştir.²⁴⁵ es-Sevrî ise taşı biraz farklı şekilde tefsir etmiştir, ona kırmızı kibrit taş demiştir. Bu açıklamasında da İbn Mes'ûd'a atıfta bulunmuştur.²⁴⁶

Her iki müfessirin de tefsirlerinde Abdullah b. Mes'ûd'a dayandıklarını görmekteyiz. Bunun iki nedeni vardır: Birinci neden her iki müfessirin doğdukları ve yaşadıkları yer Kûfe'dir. Bu dönemde Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd'u Kûfe'nin valisi olarak atamış ve halka öğretmenlik yapmasının yanı sıra fıkhi konularda rehberlik etmesi için görevlendirmişti. Bu nedenle her iki müfessirin Abdullah b. Mes'ûd'un, bilgi ve deneyimlerine dayanması doğaldır. İkinci neden ise Abdullah b. Mes'ûd'un, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) çok yakın bir ilişkide bulunması ve ondan gelen bilgi ve öğretileri taşımasıdır. Nitekim Abdullah b. Mes'ûd'un İslam bilimlerinde önemli bir kişilik olduğu kabul görmüş bir durumdur.

2.1.5.2. İkinci Örnek: Bakara, 2/125

Cenâb-ı Hakk'ın şu sözünün tefsirinde şöyle buyrulur:

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَاً وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ۖ

وَعَهْدَنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهَّرَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

“O zaman biz o evi insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam ve bir güvenlik yeri yaptık. Siz de İbrâhîm'in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin. İbrâhîm ve İsmâîl'e de, “Tavaf edecekler için, kendini ibadete verecekler, rükû ve secde edecekler için evimi temiz tutun” diye talimat verdik.”²⁴⁷

Cenâb-ı Allah bu âyette: Beytullah'ın insanlar için emniyetli bir yer olduğunu ifade etmiştir. Bu âyetin es-Sevrî ve İbn Uyeyne tarafından tefsir edildiğini görmekteyiz. es-Sevrî, âyette geçen “Mesâba” kelimesinin "bir geri dönüş ve emniyet"

²⁴⁴ Bakara, 2/22.

²⁴⁵ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 205.

²⁴⁶ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 42.

²⁴⁷ Bakara, 2/125.

anlamına geldiğini ifade ederken²⁴⁸ İbn Uyeyne de Mucâhid'ten naklen, insanların Kâbe'yi belirli bir hedef için ziyaret ettiklerini ve ihtiyaçlarını giderdikten sonra geri döndüklerini belirtmiştir.²⁴⁹ İbn Uyeyne ayrıca, Kâbe'ye girenlerin güven hissettiklerini ve korkmadığını belirtmiş ve bu âyetin de mucizevi yön barındırdığını ifade etmiştir. Bu âyette geçen "Mesâba" kavramı ile ilgili olarak tefsircilerin iki farklı görüşü bulunmaktadır:

İlk görüş: "Mesâba" kelimesinin geri dönüş anlamında olduğunu, yani insanların tövbe edip Allah'a geri döndükleri bir mekânı ifade ettiğini belirten müfessirlerin görüşüdür.

İkinci görüş: "Mesâba" kelimesinin bir ödülün veya mükâfatın daha fazla olduğu yer veya bu yerin daha fazla ödül kazanmaya sebep olduğu anlamına geldiğini savunan müfessirlerin görüşüdür.

İbrâhîm'in makamı hakkında her iki müfessirde olduğunu söylemiştir: es-Sevrî, Ömer b. el-Hattâb'ın Peygamber'e şöyle dediğini belirtir: "İbrâhîm'in Makamı'ndan bir mescit edinsek nasıl olur? Bu teklif üzerine İbrâhîm'in makamının konumunu belirleyen bu âyet inmiştir. Müfessir âyetin nüzul sebebini ve Makam-ı İbrâhîm'de namaz kılmanın meşruiyetinin sebebini bu âyet ile açıklar.

İbn Uyeyne ise İbrâhîm'in makamının ayrıntılarına değinir. İbrâhîm'in makamının Mescidi el-Haram'ın sahasında olduğunu söyler. Zaman içerisinde sel vb. bazı doğal olaylar nedeniyle İbrâhîm'in Makamı yıkıldığını ancak Ömer b. el-Hattâb, İbrâhîm'in Makamı'nı yeniden inşa etmiştir.

2.1.5.3. Üçüncü Örnek: Bakara, 2/184

أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ.

*"Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fide yeterlidir. Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu (yaptığı) iyidir. Ama orucu tutmanız -bilerseniz- sizin için daha hayırlıdır."*²⁵⁰

²⁴⁸ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 49.

²⁴⁹ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 210.

²⁵⁰ Bakara, 2/184.

Cenâb-ı Allah bu âyette bir insanın yolculuğa çıkarken imkânı varsa oruç tutabileceğini, eğer imkânı yoksa oruç tutmak için imkânı olduğu zamana öteleyebileceğini belirtmiş, söz konusu cevazın hastalarda da geçerli olduğunu belirtmiştir.

Bu âyeti ele alan es-Sevrî ile İbn Uyeyne âyetin bazı hususlarını açıklamış ve şöyle demişlerdir:

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ

“Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir.”

es-Sevrî şöyle demiştir: “Bu Saîd İbn Cübeyr’in tefsirine göre, “şiddetli oruç tutmak” konusundaki bir âyetteki ifadedir. Yaşlı bir kişi ya da hamile bir kadının oruç tutmaları zor olabilir, bu nedenle kefaret olarak her bir güne karşılık olarak bir yoksulu doyurmaları gerekir.”²⁵¹

İbn Uyeyne bu âyeti aynı şekilde tefsir eder, yaşlı olanlar oruç tutamazlarsa karşılığında bir yoksulu doyurmaları şartıyla iftar edebileceklerini ifade etmişlerdir.²⁵² Ayrıca, bu durumu kronik hastalıkları olan, yıl boyunca ilaçlar alan kişilere ve hamile kadınlara da teşmil etmek mümkündür. Onlar oruç tutamayacak kadar zorlanırlarsa iftar etmelerine izin verilir. Hasta ise, eğer hastalığının iyileşme şansı varsa, fidye vermesi gerekmez, sadece orucunu ötelere sağlığına kavuştuğunda kaza etmelidir. Ancak, iyileşme şansı olmayan veya yaşlılık gibi sebeplerle oruç tutamayan bir kişi için fidye verme gerekliliği vardır ve o kişi fakirlere yemek vermelidir.

es-Sevrî, *فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ* “Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu (yaptığı) iyidir” âyetinde şöyle demiştir: Tefsirciler arasında söz konusu âyetin izahında ihtilaf vardır ve bu ihtilaf, orucun başlangıçta seçimli (isteğe bağlı) mi yoksa zorunlu mu olduğu konusunda oluşmuştur. Müfessirler bu konuda iki farklı görüşe sahiptirler:

Birinci Görüş: İnsanlar İslam’ın başlangıcında oruç tutup tutmama konusunda tercihte bulunma hakkına sahip idiler. Ancak tutmamayı tercih edenler, oruçlarını bozdukları zaman muhtaçlara yemek vermek şartıyla bozabilirdiler. Sonrasında bu

²⁵¹ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 56.

²⁵² İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 216.

hüküm, *فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ* Artık içinizden kim bu aya yetişirse onu oruçlu geçirsin.²⁵³ âyetiyle nesh edilmiştir.

İkinci Görüş: Bu görüşü birçok âlim benimsemiştir, neshin olmadığı ve asıl olarak böyle olduğu yönündedir. Bu iki görüş, tefsircileri iki gruba bölmüştür:

Birinci grup: Nesh görüşünü benimseyenlerdir. Onlar "*Orucu tutmakta zorlananlar*" ifadesini, kişilerin bunu yapabilecekleri ve bu durumun onlar için zor olmadığı anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bu nedenle "zorlananlar" ifadesine dayanarak fidye verebileceklerini söylerler.

İkinci grup: "Orucu tutmakta zorlananlar" ifadesinin, bazı insanlar için zor ve sıkıntılı olduğu anlamına geldiğini savunurlar. Bu insanlar arasında yaşlılar, ciddi ve kronik hastalıkları olanlar (iyileşme umudu olmayanlar) gibi kişiler bulunur ve bu kişilerin oruç tutmalarının zor olduğunu ve bunun yerine fidye verme seçeneğine sahip olduklarını söylerler.

Bu âyetin tefsirinde, İbn Uyeyne şu hadisi aktararak açıklamada bulunur: "İnsanın yaptığı her iş onundur, ancak oruç benim içindir ve onun karşılığını ben vereceğim."²⁵⁴ İbn Uyeyne, bu hadisin en sahih hadislerden biri olduğunu belirtir. Çünkü kıyamet günü, Allah kullarının tüm haksızlıklarını üzerine alır ve kulun yaptığı tüm işlerden sadece oruç kalır. Allah kulunun geriye kalan haksızlıklarını üstlenir ve onu cennete sokar.

2.1.5.4. Dördüncü Örnek: Tevbe, 9/3

وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ.

"Yine Allah ve resulünden bu büyük hac günü insanlara duyurudur."²⁵⁵

Bu âyette İslam devletinin tam bağımsızlığını kazanıp olgunlaşması sonrasında Allah'ın tüm insanlığa artık küfre müsamaha olmayacağına dair ihtarını barındırmaktadır. Her iki müfessir bu âyetin tefsirini yakın şekilde açıklamış ve şöyle ifade etmişlerdir: "Büyük hac gününden kasıt, kurban günüdür."²⁵⁶ Zira bu açıklamayı, Peygamber'in de yaptığını görmekteyiz. Nitekim Hz. Peygamberimiz, büyük hac

²⁵³ Bakara, 2/185.

²⁵⁴ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyan b. Uyeyne*, 216, Müslim, *Sahîhu Müslim*, 1/74. Din nasihat bölümü, no: 55.

²⁵⁵ Tevbe, 9/3.

²⁵⁶ Sevrî, *Tefsir Süfyan es-Sevrî*, 123; İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyan b. Uyeyne*, 257.

ifadesini kurban günü olarak açıklamıştır.”²⁵⁷ Bu, Kur’ân’ın hadisle açıklanmasına da bir örnek oluşturmaktadır.

2.1.5.5. Beşinci Örnek: Bakara, 2/222

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ
فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ.

“Sana kadınların âdet dönemi hakkında soru soruyorlar. De ki: O sıkıntılı bir haldir. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın. İyice temizlendiklerinde onlara Allah’ın emrettiği şekilde yaklaşın. Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever.”²⁵⁸

Cenâb-ı Allah bu âyette hayız vaktinde ilişkinin haram olduğunu açıklamıştır. es-Sevrî temizlik ve hayız konusunda şöyle demiştir. "temizlenene kadar" ifadesi kadının temizlenip gusül abdesti almasıyla tamamlanır.²⁵⁹ Ancak aynı âyeti ele alan İbn Uyeyne ise yıkanma şartı olmaksızın hayızın süresinin bitmesine kadar şeklinde tefsir etmiştir.²⁶⁰

Verilen tefsirlerden de anlaşıldığı üzere "حَتَّى يَطْهُرْنَ" ifadesi iki farklı anlamda anlaşılmıştır. Bu yüzden de şöyle denir: "Kan durana kadar temizlenmeleri," yani kanın kesilmesi ve gitmesi gerektiği anlamına gelir. Ardından şu ifade kullanılır: "Temizlendiklerinde," yani gusledip yıkandıklarında anlamına gelir. Dolayısıyla تَطَهَّرْنَ ile ifade edilen ikinci temizlenme, birinciyle aynı değildir. Yani adet döneminden sonra gusletmeleri anlamına gelir. Bundan sonra Allah’ın size emrettiği şekilde onlara yaklaşın ve temizlendiklerinde yanlarına gidin. es-Sevrî, bu âyetin tefsirinde de sıklıkla Mücâhid ve Abdullah b. Mes’ûd’tan nakil yapar, bazen kendi görüşünü sunar ve çoğu zaman başkalarından nakleder.²⁶¹

2.1.5.6. Altıncı Örnek: Bakara, 2/197

Cenâb-ı Hakk’ın şu sözünün tefsirinde şöyle buyrulur:

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ

²⁵⁷ Taberî, Câmiu’l-beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân, 14/126.

²⁵⁸ Bakara, 2/222.

²⁵⁹ Sevrî, Tefsir Süfyân es-Sevrî, 66.

²⁶⁰ İbn Uyeyne, Tefsiru Süfyân b. Uyeyne, 219.

²⁶¹ Sevrî, Tefsir Süfyân es-Sevrî, 66.

وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ.

“Hac bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse, bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur. Ne hayır işleseniz Allah onu bilir. Azık edinin; kuşkusuz azığın en hayırlısı takvâdır. Öyleyse bana saygı duyun, ey akıl sahipleri!”²⁶²

Cenâb-ı Allah bu âyette şunları belirtmiştir: Hac belirli aylarda yapılır, hacca gitmek isteyenler bilsin ki o hac sırasında kadına yaklaşmak ve diğer insanlarla tartışmak günaha yönelmek yoktur. Muhakkak Allah yaptığınız hayırlı amellerden haberdardır. Ahiretiniz için azık edinin. Kuşkusuz azıkların en hayırlısı takvâdır. O halde ey akıl sahipleri bana saygı duyun.

Bu âyet, müfessirlerce farklı tefsir edilmiştir. İbn Abbas'a göre, “Hac bilinen aylardadır”, ifadesinde geçen aylardan kasıt Zilkade ve Zilhicce ayı ile Zilhicce'nin ilk on günüdür.²⁶³ Bu aylar, haccın yapıldığı aylardır ve hac ibadetlerine bu aylarda başlamak emredilmiştir. Yani Şevval ayına girdiğinde hac ibadetine başlar. Şevval ayında umre ile ihram yapar, onu tamamlayarak hac yapabilir veya hac ile ihrama girdiğinde, bu ibadeti Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarında tamamlamalıdır. İşte bu, hac aylarıdır.

Burada tartışılan bir mesele şudur: Bir kişi hac aylarından önce, örneğin Şâban veya Ramazan ayında ihrama girmişse, bu kabul edilir mi yoksa sadece Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarında mı kabul edilir? Bu konuda fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. Bazıları, bu âyetin ve İbn Abbas'ın açıklamasının sadece belirtilen aylarda geçerli olduğunu söylerken, diğerleri bu durumu kabul eder.²⁶⁴

Bu âyeti tefsir eden es-Sevrî, Mücâhid'ten naklederek, فَلاَ رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ, “Kadına yaklaşmak, günaha sapmak yoktur.” âyeti hakkında şöyle demiştir: “Kadına yaklaşmak” ifadesi cinsel ilişkiyi ifade eder. “Günaha sapmak yoktur” ifadesi ise, cinsel ilişkiye yol açan veya onun bir sebebi olan tahrik edici her şeyi içerir. Örneğin, öpüşme, kucaklama ve hac günlerinde kadınlar hakkında konuşma gibi her şey, ibadeti eksilten ve ibadetin amacına aykırı olan şeylerdir.²⁶⁵

²⁶² Bakara, 2/197.

²⁶³ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 62.

²⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/541.

²⁶⁵ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 64.

es-Sevrî, Saîd b. Cübeyr'den nakilde bulunarak الرَّادِ النَّقْوَى وَتَزَوُّوا فَإِنَّ خَيْرَ الرَّادِ النَّقْوَى” âyetinde geçen (الرَّادِ) kavramını şöyle açıklamıştır: Azık: hac sırasında ihtiyaç duyulan yiyeceklerdir. Bu, kasıtlı olarak hac veya umre için gelen bir kişinin hiçbir şeyi olmadan gitmemesi gerektiği anlamını da ifade eder.²⁶⁶

es-Sevrî, Mücâhid'ten naklen, insanların bu âyetin öncesinde malzeme tedarik etmediklerini ve bindikleri atları olmadıklarını söyledi. Onlara, malzeme almak ve at binmek için talimat verildi. Zira yolda mağduriyet yaşanmaktaydı.²⁶⁷ İbn Uyeyne bu âyette sadece “azığın en hayırlısı takvâdır” kelimelerini tefsir etmiş ve âyetteki “azık” kelimesinin bugün bildiğimiz çörek anlamına geldiğini söylemiştir.²⁶⁸

2.1.5.7. Yedinci Örnek: Bakara, 2/255

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ
مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ
وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ.

“Allah, O’ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O’na bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi onundur. O’nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefa’at edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. O’nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür.”²⁶⁹

Âyete’l-kürsi Kur’ân’ın en faziletli âyetlerindendir. Nitekim bir hadise göre her kim farz namazlardan sonra Âyete’l-kürsi okursa cennete girmesi için tek engel olmemesi gösterilmiştir. Başka bir hadiste ise gece yatmaya giderken bu âyeti okuyan için Allah bir melek görevlendirir ve sabaha kadar onun affı için Allah’a dua eder, şeklinde ifadeler kullanılmıştır.

²⁶⁶ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 64.

²⁶⁷ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 64.

²⁶⁸ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 217.

²⁶⁹ Bakara, 2/255.

es-Sevrî, وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ “O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır.”

ifadesini, O’nun ilmi gökleri ve yeri içine almıştır şeklinde izah etmiştir.²⁷⁰

İbn Uyeyne, Allah’ın kürsüden daha büyük bir şey yaratmadığını söyler. Bu nedenle kürsü, yerin altında olan bir kavram olarak düşünülür.²⁷¹ İslam âlimleri arasında, kürsünün gerçek anlamı konusunda farklı görüşler vardır. Bazıları için kürsü ayakların yerleştirildiği bir yerdir. Bazıları ise bu âyette geçen kürsüden kastın ilim olduğunu ifade etmiştir.²⁷²

2.1.5.8. Sekizinci Örnek: Şuarâ, 26/219

وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ

“Secde edenler içinde dolaşmanı.”²⁷³

Yüce Allah’ın bize bu âyette anlatmak istediği mesaj, Hz. Muhammed’in ilah olmayıp bizim gibi bir kul olduğudur. Zira O da diğer insanlar gibi Allah’a secde eden bir kuldur. es-Sevrî, Mücâhid’ten naklen demiştir ki: “Hz. Muhammed (s.a.v.) arkasında ve önünde bulunan Sahâbenin secde yapmalarını görmüş ve aralarında dolaşmıştır.”²⁷⁴ İbn Uyeyne, aynı âyetlerin tefsirinde şunları demiştir: Hz. Muhammed (s.a.v.) önünü görürken aynı zamanda arkasını da görürdü.²⁷⁵

2.1.5.9. Dokuzuncu Örnek: Secde, 32/16

تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ.

“Korku ve ümit içinde rablerine ibadet ve dua etmek üzere vücutları yatak görmez, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah için harcarlar.”²⁷⁶

Bu âyette anlatılmak istenen husus, gerçek salih kulların Allah’a ibadet ve dua etmek için uykusundan feragat edenlerin ve Allah’ın verdiği rızığı da Allah için harcayanların gerçek salih kullar olduğunun vurgulanmasıdır. es-Sevrî, âyetin tefsirinde

²⁷⁰ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 71.

²⁷¹ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 221.

²⁷² Taberî, *Câmiu’l-beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 4/538.

²⁷³ Şuarâ, 26/219.

²⁷⁴ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 230.

²⁷⁵ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 300.

²⁷⁶ Secde, 32/16.

"yatmak" kelimesini kullanmış ve âyette bahsedilen zamanı "Akşam ile Yatsı namazları arasındaki vakit" olarak açıklamıştır.²⁷⁷

İbn Uyeyne ise âyetin izahında şöyle demiştir: “O salih kullar üzerlerine yazılmış farz namazları kılarlardı.” “Verdiğimiz rızık” ifadesini ise Müslümanlara inen Kur’ân-ı Kerîm olarak tefsir etmiştir. Bazı müfessirler “vücutları yatak görmez” ifadesiyle “İslam’ın ilk dönemlerinde, özellikle akşam ile yatsı arasındaki zaman diliminde kılınan özel bir namazı ifade eder.” demişlerdir.²⁷⁸

2.1.5.10. Onuncu Örnek: Sâd, 38/1

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ .

“Sâd. Öğüt ve uyarı dolu Kur’ân.”²⁷⁹

Bu âyette anlatılmak istenen husus şudur: Kur’ân içinde tüm kullar için ibretlik hikâyeler barındırır ve aynı zamanda Kur’ân’da insana kendisine verilen nimetler hatırlatılarak küfre sapmaması için uyarılar bulunur. es-Sevrî ile İbn Uyeyne şöyle demişlerdir: “Kur’ân, zikir sahibi olan kitaptır” yani, kıymetli ve değerli öğütler barındıran bir kitaptır.” söylemlerinden de anlaşıldığı üzere her iki müfessir de âyette geçen zikir / الذِّكْرِ kelimesini onur anlamına geldiği şeklinde tefsir etmişlerdir.²⁸⁰

2.1.5.11. On Birinci Örnek: Bakara, 2/30

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ۖ قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ

وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۗ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

Hani rabbın meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?” dediler. Allah “Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim” buyurdu.²⁸¹

Bu âyette Yüce Allah meleklere hitap ederek yeryüzünde bir halife yaratacağını belirtmiştir. Melekler bunun üzerine şaşırarak şöyle demişlerdir: Ey

²⁷⁷ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 240.

²⁷⁸ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 307.

²⁷⁹ Sâd, 38/1.

²⁸⁰ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 256; İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 313.

²⁸¹ Bakara, 2/30.

rabbimiz! “Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökcek birini mi yaratacaksın?”

Bu âyetin her iki müfessirce de ele alındığını, ancak her birisinin farklı bir bölümünü tefsir ettiğini görmekteyiz. es-Sevrî, “إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً” kısmını “Yüce Allah’ın Âdem’i yaratmadan önce onu yeryüzüne göndereceğine dair işareti”²⁸² şeklinde tefsir ederken, İbn Uyeyne ise söz konusu âyetin “إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ” kısmını tefsir ederek şöyle demiştir: “Yüce Allah İblis’in isyan edeceğini bilerek onu, isyan için yaratmıştı.”²⁸³

Taberî de “إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً” âyetinin tefsirinde şunları söylemiştir: “Melekler Yüce Allah’a şöyle sormuşlardır: Ey rabbimiz! Bu halife nasıl bir şey olacaktır? Yüce Allah da; onun yeryüzünde fesat çıkaracak, birbirini kıskanacak ve öldürecek zürriyeti olacaktır. Ancak mahlûkatın içinde hükmetmede bana halef olacaktır.”²⁸⁴ Ve bu halef olanlar ise Âdem ve Allah’ın emrine uyarak adaletle hükmedenlerdir. Yeryüzünde bozgunculuk ve kan dökme eylemleri ise Allah’a halef olmayan bunlar dışındaki kötülerden peyda olacaktır.”

“إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ” ifadelerinin tefsirinde Taberî’nin İbn Uyeyne’den eklemelerle alıntı yaptığını görmekteyiz. Yaptığı eklemeye ise şu beyanıdır: “İblis’in günah işleyeceği bilinmiş ve onun için yaratılmıştır. Âdem’in de itaat edeceği bilinmiş ve onun için yaratılmıştır.”²⁸⁵

2.1.5.12. On İkinci Örnek: Bakara, 2/61

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِئُ الْأَرْضُ

مِنْ بَقْلِهَا وَفَتَاتِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا ۖ قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ۚ

اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مِمَّا سَأَلْتُمْ

Hani siz, “Ey Mûsâ! Biz bir tek yiyecek ile dayanamayacağız. Bizim için rabbine dua et de bize toprağın mahsullerinden; sebzelerinden, kabakgillerinden,

²⁸² Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 44.

²⁸³ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 206.

²⁸⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 1/452.

²⁸⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 1/478.

*sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bitirsin” demiştiniz. Mûsâ ise, “İyiye kötü ile değişmek mi istiyorsunuz? Şehre inin; istedikleriniz orada var” dedi.*²⁸⁶

Bu âyette Yüce Allah, Mûsâ’nın kavmine hitap etmiş, helva ve bildircin etinden bıktıktan sonra yerden biten yeşillikleri istediklerini açıklamıştır. Bu istekleri üzerine Hz. Mûsâ, “İyi olanı kötü ile değişmek mi istiyorsunuz? Hâlbuki bu nimetler size çabasız şekilde gelmekte ve daha hayırlıdır.” diyerek bu isteklerini reddetmiş ve son olarak da “bu nimete razı değilseniz şehre inin; istedikleriniz orada vardır” diyerek onları eleştirmiştir.

Bu âyetin hem Sevrî hem de İbn Uyeyne tarafından ele alındığını, ancak her birinin âyetin farklı bölümlerine yoğunlaştığını görmekteyiz.

es-Sevrî “فومها” kelimesi tefsir etmiş ve bundan kastın “ekmek” olduğunu belirtmiştir.²⁸⁷ Ayrıca bu kelimenin Benî Hâşim lehçesine göre “buğday” anlamında da kullanıldığını iddia etmiştir.²⁸⁸ Öte yandan İbn Uyeyne de “اهبطوا مصرًا” ifadesini ele almış ve burada geçen ifadede kastın herhangi bir şehir olabileceği²⁸⁹ gibi Firâvun’un ülkesi olan Mısır da olma ihtimalinin bulunduğunu belirtmiştir.²⁹⁰

2.1.5.13. On Üçüncü Örnek: Bakara, 2/71

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولَ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةً لَا شِئَ فِيهَا

قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ ۚ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ

Mûsâ, “Rabbim şöyle buyuruyor, dedi: O, henüz boyunduruk altına alınıp yer sürmemiş, ekin sulamamış, serbest dolaşan ve alacası bulunmayan bir inektir.” “İşte şimdi doğrusunu anlattın” dediler ve ineği (bulup) kestiler, ama az daha yapmayacaklardı.²⁹¹

Bu âyetin beyanına göre Hz. Mûsâ kavmine kesecekleri buzağının ne tarla sürümünde ne de arazi sulamasında kullanılan bir özellikte olmadığı gibi herhangi bir noksanının da olmadığını beyan etmiştir. Kendilerinden istenileni yapmamak için öne sürdükleri bahanelerden sonra nerdeyse yapmayacak iken en nihâyetinde buzağıyı

²⁸⁶ Bakara, 2/61.

²⁸⁷ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 46.

²⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 1/280.

²⁸⁹ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 208.

²⁹⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 2/134.

²⁹¹ Bakara, 2/71.

kesmişlerdir. Ancak onlar işi yokuşa sürdükçe Yüce Allah da buzağıyı vasıflayarak onlara yükü ağırlaştırmıştır.

Bu âyeti ele alan es-Sevrî, “مُسْلَمَةٌ لَا شَيْءَ فِيهَا” ifadesini “herhangi bir renk ve işaretin olmaması” olarak tefsir etmiştir.²⁹² Aynı âyeti tefsir eden İbn Uyeyne ise buzağının değerinin üç dirhem olduğunu belirtmiştir.²⁹³ Bazı müfessirler ise “مُسْلَمَةٌ لَا شَيْءَ فِيهَا” ifadesini “herhangi bir renk ve bedensel kusurun olmaması” olarak açıklamışlardır.²⁹⁴

2.1.5.14. On Dördüncü Örnek: Bakara, 2/182

فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

*“Her kim, bir vasiyette bulunacak kimsenin hakkı çiğnemesinden veya günaha girmesinden korkar da (ilgililerin) aralarını düzeltirse ona bir günah yoktur. Allah elbette bağışlayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir.”*²⁹⁵

Verilen bu âyette bazı varislere haksızlık barındıran vasiyetler konu edinmiştir. Âyette herhangi bir varise haksızlık veya eşitsizlik yapma ihtimali olan vasiyetçiye engel olunması ve doğruya davet edilmesi tavsiye edilmiştir.

Bu âyeti ele alan es-Sevrî, “جَنَفًا” kelimesi üzerinde durmuş ve kelimeyi “bilinçli bir yanlış” olarak açıklamıştır.²⁹⁶ İbn Uyeyne ise aynı kelimeyi “kızının çocuklarına tavsiyede bulunan adam” şeklinde açıklamıştır.²⁹⁷

Vasiyette; “kızının oğluna vasiyette bulunmak” örneğinde olduğu mirasta hakkı olmayan birine vasiyette bulunmak gibi birçok hata türleri vardır. Ancak bu hatalar bazen bilinçli bazen de bilinçsizce yapılmaktadır. Bu durumlarda vasiinin şeriata uygun dağıtımını gerçekleştirmesi ve adaletli davranması gerekir.²⁹⁸

2.1.5.15. On Beşinci Örnek: Bakara, 2/198

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ۚ فَإِذَا أَقَضْتُمْ مِنْ عَرَافَاتٍ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۖ

وَأَذْكُرُوا كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ

²⁹² Sevrî, *Tefsir Süfyan es-Sevrî*, 46.

²⁹³ İbn Uyeyne, *Tefsiru Süfyan b. Uyeyne*, 210.

²⁹⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 2/214.

²⁹⁵ Bakara, 2/182.

²⁹⁶ Sevrî, *Tefsir Süfyan es-Sevrî*, 56.

²⁹⁷ İbn Uyeyne, *Tefsiru Süfyan b. Uyeyne*, 215.

²⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/495.

“Rabbinizden bir lütuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur. Arafat’tan dalga dalga indiğinizde Meş‘ar-i Haram’da Allah’ı zikredin; O’nu, size gösterdiği şekilde zikredin; kuşkusuz siz bundan önce yolunu şaşırmışlardan idiniz.”²⁹⁹

Âyette Yüce Allah hac ibadeti yapanların “Eyyâmü’l-hac” sürecinde helal rızık kazanmalarında herhangi bir beis olmadığını, akşam döndüklerinde ibadetlerini sürdürebileceklerini beyan etmiştir.

Âyeti ele alan es-Sevrî, “المشعر الحرام” kavramını ele almış ve bundan kastın her iki dağ arasındakiler olduğunu belirtmiştir.³⁰⁰

İbn Uyeyne ise âyetin nüzul sebebine değinerek şöyle demiştir: “Cahiliye döneminde hac mevsiminde mecâz ve ukâz gibi panayırlar düzenlenirdi. İslam dininden sonra Müslümanlar cahili bir kültür olduğu gerekçesiyle bunu yapmayı hoş karşılamadılar. Ancak Yüce Allah bu âyetle söz konusu dönemlerde helal rızık peşinde koşmakta bir beis olmadığını açıklamıştır.”³⁰¹

Birçok tefsir kitaplarında hac mevsiminde ticaretin helal olduğuna ve ister ihram öncesi ister sonrasında hacıların alışveriş yapmalarında herhangi bir beis bulunmadığına dair rivayetler bulunmaktadır.³⁰²

2.1.5.16. On Altıncı Örnek: Âl-i İmrân, 3/79

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ

وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ

“Allah’ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik vermesinden sonra hiçbir insanın kalkıp insanlara “Allah’ı bırakıp bana kul olun” demesi düşünülemez. Aksine “Öğretmekte olduğunuz kitap ve yapmakta olduğunuz incelemeler gereğince rabbini halis kulları olun!” der.”³⁰³

Yukarıda verilen âyette Hz. İsâ’ya nispet edilen ulûhiyete cevap mahiyetinde açıklamalar vardır. Nitekim Yüce Allah kendisine nübüvvet, hikmet ve vahiy verilen birinin tüm bunlardan sonra insanlardan Allah’ı bırakıp kendisine ibadet etmelerini istemesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Aynı şekilde vahye ve kutsal kitaba

²⁹⁹ Bakara, 2/198.

³⁰⁰ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 65.

³⁰¹ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 218.

³⁰² Taberî, *Câmiu’l-beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 4/163.

³⁰³ Âl-i İmrân, 3/79.

mazhar olmuş bir kul olarak Hz. İsa'nın da insanlardan Allah'ı bırakıp kendisine kulluk edilmelerini etmelerini uygun olmadığı vurgulanmıştır.

Bu âyete baktığımızda hem es-Sevrî'nin hem de İbn Uyeyne'nin âyette geçen “كُونُوا رَبَّانِيِّينَ” ifadesini ele aldıklarını görmekteyiz. es-Sevrî bu ifadeyi “bilge ve hikmet sahibi olun” şeklinde tefsir ederken³⁰⁴ İbn Uyeyne ise bu makamın ve konumun “ahbâr” olan alim ve fakihlerden üstün bir konum olduğunu belirtmiştir.³⁰⁵

Genel olarak fıkıhçıların açıklamalarında “الربانيون” ifadesinin insanların din ve dünya işlerinde, fikhî ve ilmî konularda başvuruda bulunduğu kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Mücâhid rabbânîlerin ahabârlardan üstün olduğunu belirterek şöyle demiştir: “Ahabâr âlimleri ve bilgeleri ifade ederken rabbânî ise din ve dünya bilimlerini kendisinde toplayan, toplumun din ve dünyasına yarayacak şekilde siyaset ve yönetim becerisine sahip olanları ifade eder.”³⁰⁶

2.1.5.17. On Yedinci Örnek: Âl-i İmrân, 3/1161

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ۚ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

“Hiçbir peygamber savaşın hakkını zimmetine geçirmez. Kim böyle bir haksızlık yaparsa kıyamet günü, zimmetine geçirdiğini yüklenmiş olarak gelir; sonra herkese kazanmış olduğunun karşılığı, kimse haksızlığa uğratılmaksızın tastamam ödenir.”³⁰⁷

Âyette herhangi bir peygambere kendisine tahsis edilen miktar dışında ganimeti haksız yere almanın yakışmadığı dolayısıyla da Hz. Peygamber'in de böyle bir şey yapmış olamayacağı vurgulanmıştır. Zira ganimetten haksız yere fazladan alanlar kıyamet günü büyük azaba düşer olacaklar ve ifşa edilerek rüşva edileceklerdir.

İbn Uyeyne bu âyetten “وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ” kısmını tefsir ederken âyette bahsedilenlerin Hz. Peygamber tarafından zekât toplamak üzere kabilelere gönderilen görevliler olduğunu belirtmiştir. Âyetin nüzul sebebine de işaret eden İbn Uyeyne Hz. Peygamber tarafından zekât toplamakla görevlendirilen elçilerden bazılarının zekât toplayıp döndükten sonra bazı malların zekât olmayıp kendilerine hediye edilen mallar olduğunu belirterek ayrıca pay aldıkları, bunun üzerine de Hz.

³⁰⁴ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 78.

³⁰⁵ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 224.

³⁰⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, 6/544.

³⁰⁷ Âl-i İmrân, 3/1161.

Peygamberin hiddetlenerek minbere çıkıp; “zekât toplamak üzere gönderdiğim görevlilere ne oluyorda döndüklerinde bu bana hediye edilendir diyor. Eğer gerçekten doğru söylüyor ise baba evinde oturup da bekleseydi baksaydı da hediye gelir miydi?” dediğini belirtmiştir.³⁰⁸

es-Sevrî ise âyetten “وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ” ifadesini ele almış ve burada geçen ifadelerin aslında peygamberin kamu ve ganimet mallarını çalmayacağını ve cana kıymayacağına yönelik vurgu olduğunu belirtmiştir.³⁰⁹

Söz konusu âyette geçen “وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ” ifadesini “وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ” şeklinde meçhul fiil olarak okumuşlardır. Onlara göre âyetin anlamı şöyledir: Hz. peygamber’e ihanet edilmesi uygun değildir. Bir diğer ifade ile Hz. Peygamber’e inanan arkadaşlarının ona ihanet etmesi haramdır. Her kim ona ihanet ederse kıyamet günü çaldığıyla gelecektir.³¹⁰

2.1.5.18. On Sekizinci Örnek: Nisâ, 4/4

وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ فَإِنْ طِبَّنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَّرِيئًا

“Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül rızasıyla verirlerse onu da âfiyetle yiyin.”³¹¹

Âyetteki beyandan da anlaşılacağı üzere evlilik sürecinde kadınların mehrinin verilmesi gerekmektedir ve erkeğin bu mehri kadının rızası dışında bir şekilde yemesi caiz değildir.

es-Sevrî, âyette geçen “هَنِيئًا مَّرِيئًا” ifadelerini tefsir ederken Hz. Ali’den şu ifadeleri nakletmiştir: *Erkek hastalandığında eşinden üç dirhem alıp onunla da bal alsın ve içse şifa ve bereketi toplamış olur.*³¹²

İbn Uyeyne ise âyeti tefsir ederken erkeğin eşinin mehrinden rızası olmak şartıyla dilediği vakit yararlanabileceğini ve bunun helal olduğunu belirtmiştir.³¹³

Kadının mehrini erkeğine vermesi durumu mutluluk durumu ile ilgili bir durum değildir. Zira kadın erkeğiyle anlaşamadığı ve ayrılmak istediği vakit mehir olarak

³⁰⁸ İbn Uyeyne, Tefsîru Süfyân b. Uyeyne, 227.

³⁰⁹ Sevrî, Tefsir Süfyân es-Sevrî, 81.

³¹⁰ Taberî, Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, 7/353.

³¹¹ Nisâ, 4/4.

³¹² Sevrî, Tefsir Süfyân es-Sevrî, 87.

³¹³ İbn Uyeyne, Tefsîru Süfyân b. Uyeyne, 233.

aldığını fidye olarak iade edebilir erkeğin de bunu kabul etmesinde bir sakınca bulunmamaktadır.³¹⁴

2.1.5.19. On Dokuzuncu Örnek: Nisâ, 4/159

وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدٌ

“Ehl-i Kitap’tan her biri ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir; o da kıyamet gününde onlara şahit olacaktır.”³¹⁵

Âyette beyan edildiği üzere tüm Hristiyanlar ölmeden İsa’ya inanacak ve Hz. İsa da kıyamet gününde aleyhlerinde şahit olacaktır. Bu âyeti ele alan es-Sevrî, “قَبْلَ مَوْتِهِ” ifadesinde zamirin İsa’yı gösterdiğini iddia etmiştir.³¹⁶

Öte yandan İbn Uyeyne ise âyetin kimin hakkında indiğine değinmiş ve bunun da Habeş hükümdarı Necâşî olduğunu belirtmiştir. Söz konusu Habeş hükümdarının adının Ashame/أصحه olduğu ifade eden İbn Uyeyne, kelimenin anlamının ise “hediye” olduğunu iddia etmiştir.³¹⁷

2.1.5.20. Yirminci Örnek: Enfâl, 8/2

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

“Müminler o kimselerdir ki, Allah’ın adı anıldığında yürekleri titrer, kendilerine Allah’ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarını arttırır. Onlar yalnızca rablerine güvenirler.”³¹⁸

Bu âyette Yüce Allah müminleri bize betimlemekte ve gerçek müminlerin Allah’ın adı anıldığında yürekleri titreyen ve âyetleri okunduğunda da onu derince düşünenler olduğunu belirtmiştir.

Bu âyeti tefsir eden es-Sevrî, “وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ” ifadesini ele almış ve buradaki ifadede kastın herhangi bir hataya düşmüş olan bir müminin hatası kendisine gösterildiğinde Allah’tan korkarak hatayı terk etmesinin veya yaptığı hatayı hatırladıkça ilahi korku nedeniyle gönüllerinin ürpermesinin kastedildiğini belirtmiştir.³¹⁹

³¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/613.

³¹⁵ Nisâ, 4/159.

³¹⁶ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 98.

³¹⁷ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 240.

³¹⁸ Enfâl, 8/2.

³¹⁹ Sevrî, *Tefsir Süfyân es-Sevrî*, 115.

İbn Uyeyne ise âyeti tefsir ederken “زَادَتْهُمْ إِيمَانًا” ifadesi bağlamında imanın artıp eksilme konusuna da değinmiş ve kulluk vecibelerin ifası veya ihmali ile paralel olarak kalplerin kararıp imanın eksildiğini dile getirmiştir.³²⁰

Bu âyetler aynı zamanda bize müminlerin sahip olması gereken vasıfları da tanımlamaktadır. İbn Kesîr âyetin zahiri ifade ile müminlerin vasfını aktardığını ancak mefhum-i muhâlif ile münafıkların vasıflarının da âyetten elde edilebileceğini belirterek şöyle demiştir: Münafıklar farzları dahi eda ederken kalplerine Allah korkusu girmez. Herhangi bir âyete inanmaz ve Allah’a tevekkül etmezler. Yalnız olduklarında namaz kılmazlar. Mallarının zekâtını da vermezler. Yüce Allah âyetteki vurgu ile mümin sıfatlarına sahip olmayanların aslında mümin olmadığını da açıklamıştır.³²¹

es-Sevrî ile İbn Uyeyne’nin ele aldığı âyetlerin tefsirlerine baktığımızda genel olarak farklı noktalara odaklandıklarını birinin önemseyip tefsir ettiği bazı noktaların diğeri tarafından ele alınmayıp başka açılardan âyetin incelendiğini görmekteyiz. Bu da aslında her iki tefsirin birbirini tamamlayıcı olmasına imkân vermektedir.

³²⁰ İbn Uyeyne, *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*, 254.

³²¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, 13/386.

2.1.6. İki Müfessir Tarafından Tefsir Edilen Ortak Âyetler

İki Süfyân Tarafından Tefsir Edilen Ortak Âyetler					
1	Bakara 24.âyet	2	Bakara 30.âyet	3	Bakara 61.âyet
4	Bakara 71.âyet	5	Bakara 125.âyet	6	Bakara 126.âyet
7	Bakara 158.âyet	8	Bakara 182.âyet	9	Bakara 184.âyet
10	Bakara 185.âyet	11	Bakara 186.âyet	12	Bakara 197.âyet
13	Bakara 198.âyet	14	Bakara 222.âyet	15	Bakara 255.âyet
16	Bakara 283.âyet	17	Âl-i İmrân 79.âyet	18	Âl-i İmrân 97.âyet
19	Âl-i İmrân 161.âyet	20	Âl-i İmrân 169.âyet	21	Âl-i İmrân 173.âyet
22	Âl-i İmrân 195.âyet	23	Nisâ 4.âyet	24	Nisâ 11.âyet
25	Nisâ 123.âyet	26	Nisâ 159.âyet	27	Mâide 5.âyet
28	Mâide 64.âyet	29	Enâm 105.âyet	30	Enâm 145.âyet
31	Arâf 145.âyet	32	Enfâl 2.âyet	33	Enfâl 64.âyet
34	Enfâl 65.âyet	35	Tevbe 3.âyet	36	Hûd 46.âyet
37	Hûd 78.âyet	38	Yûsuf 24.âyet	39	Yûsuf 31.âyet
40	Yûsuf 68.âyet	41	Yûsuf 77.âyet	42	Yûsuf 88.âyet
43	Yûsuf 100.âyet	44	İbrâhîm 28.âyet	45	Hicr 95.âyet
46	Nahl 88.âyet	47	Kehf 82.âyet	48	Meryem 13.âyet
49	Hac 34.âyet	50	Müminûn 63.âyet	51	Nûr 11.âyet
52	Furkân 74.âyet	53	Şuarâ 219.âyet	54	Lokmân 20.âyet
55	Secde 16.âyet	56	Sebe 23.âyet	57	Fâtır 37.âyet

İki Süfyân Tarafından Tefsir Edilen Ortak Âyetler					
58	Yâsîn 1.âyet	59	Sâd 1.âyet	60	Sâd 44.âyet
61	Fetih 26.âyet				

SONUÇ

Tefsir, İslamî çalışmalar içinde en büyük ve en önemli bilimlerden biri olarak kabul edilir. Süfyân es-Sevrî ile Süfyân b. Uyeyne'nin tefsirleri, saadet asrına yakın bir dönemden geldiği için, Peygamberimiz dönemine ait birçok bilgiyi içerir. İslami tefsir geleneğinde önemli kaynaklardan olan bu tefsirler Seleften rivâyet edilen bilgilere dayalıdır. Bu iki tefsir, rivâyet yoluyla aktarılan tefsirler arasında önemli eserlerdir. Süfyân es-Sevrî ile Süfyân b. Uyeyne, Sahâbe'den naklettikleri bilgilerin yanı sıra kendi bilgileriyle Kur'ân âyetlerini açıklamışlardır. Ancak her iki müfessir de Kur'ân'ın tamamını tefsir etmemiştir. es-Sevrî Tûr sûresinin sonuna kadar tefsiri etmiştir, İbn Uyeyne'nin ise Kur'ân'ın tamamını tefsir ettiğini görüyoruz.

Her iki Süfyân da hadisleri rivâyet etmeleriyle tanınmıştır. Onlar, peygamberlik dönemine yakın bir dönemden geldikleri için birçok sahih hadisi aktarmışlardır. Bu durum kitaplarında açık bir şekilde görülmektedir. Aynı zamanda fikhî bilgiye de sahip olan müfessirlerimiz Fıkıh metodolojisinde de öne çıkmışlardır. Hem Hadis ilminde hem de Fıkıh ilminde yetkinlikleri vardı. Bu nedenle birçok meselede kendi görüşlerini ortaya koymuşlardır. Ortaya koydukları esaslar çeşitli İslam hükümleri konularında uygulanmaktaydı.

Her ikisi de oldukça kısa ifadelerle tefsir etmiş, bazı âyetleri ise tefsir etmemişlerdir. Çünkü bu âyetlerin açık olduğunu düşünüyorlardı. Süfyân es-Sevrî, İslam fıkıhında Şâfiî, Mâlikî ve Ebû Hanîfe gibi bir mezheb kurucusuydu. Ancak onun mezhebi günümüze ulaşmamıştır. Tefsiri, günümüze ulaşan ilk tefsirlerden biri olarak kabul edilir. Aynı zamanda İbn Uyeyne'in tefsiri de es-Sevrî'nin tefsiri gibi en eski tefsirlerden sayılır.

Süfyân İbn Uyeyne'nin rivâyetleri çoğunlukla Amr b. Dînâr, Atâ b. Rebâh ve İkrîma üzerinden İbn Abbas'a ulaşan bir senedle gelir. Bu rivâyet yolları, İbn Uyeyne'nin tefsirinde en çok kullanılan yollardan biri olarak tanınmaktadır. Diğer yandan, es-Sevrî rivâyetlerinin çoğunluğu, Mücâhid ve İbn Abbas üzerinden aktarılmıştır. İbn Uyeyne'nin tefsirini tahkik eden muhakkıkın İbn Uyeyne'nin Şii olmadığını kanıtlamak için büyük çaba sarf ettiğini görmek mümkündür.

Her iki tefsirin, hacim olarak az olmalarına rağmen İslam dünyasında son derece önemli olduklarını söylemek mümkündür. Ancak günümüzde tam bir tefsir olduklarının kabul edilmesi zordur. Çünkü bu iki tefsir çok kısa kelimelerle yapılmış,

detaydan uzak ve dönemin ilim camiasına dönük yazılmıştır. Her iki tefsiri karşılaştırma odaklı yapılan bu çalışmada elde edilen bulguları şöyle özetlemek:

- es-Sevrî, İbn Uyeyne'ye göre Fıkıh bilgisiyle daha fazla tanınır çünkü İbn Uyeyne fetvadın kaçınırdı. Ayrıca es-Sevrî, fıkıhı hadis ve görüş ehlinin ekollerinden çıkardı ve sahip olduğu ilimlerle bir mezhep kurdu, bu mezhep 5. yüzyıla kadar doğuda ve batıda yaygınlaşmıştır.
- es-Sevrî ve İbn Uyeyne Kûfe'de doğdu, Mekke'ye göç ettiler ve ilim öğrenmek için Yemen ve Bağdat'a kadar gittiler.
- es-Sevrî ve İbn Uyeyne, hadis-i şerif rivâyetin aktarılması konusunda ün kazandılar.
- es-Sevrî ve İbn Uyeyne, tefsirlerinde kısa ifadeleri tercih ederek Selef yöntemini benimsemişlerdir.
- es-Sevrî ve İbn Uyeyne, tefsirlerinde Selef'ten nakil yapmışlar ve daha çok Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbas ve Mücâhid gibi âlimlerden nakiller yapmışlardır.
- es-Sevrî ve İbn Uyeyne, tefsirlerinde Mekke, Medine ve Kûfe ekollerini birleştirmişlerdir.
- es-Sevrî ve İbn Uyeyne, tefsirlerinde nüzul sebeplerine büyük önem vermişlerdir ve nüzul sebepleri, tefsirlerinin temel taşlarından biri olmuştur. Ancak es-Sevrî'nin İbn Uyeyne 'ye göre daha büyük bir ilgisi vardı.
- es-Sevrî ve İbn Uyeyne, Şiilikle suçlandı ve Şii kitapları onlara atfedildi ancak bu suçlamaları destekleyen bir kanıt bulunmamaktadır. Hanefî mezhebi mensupları onları savunmuşlardır.
- es-Sevrî ve İbn Uyeyne, Sünni inancını savunmuşlar ve Mu'tezile'yi kabul etmemişlerdir.
- es-Sevrî ve İbn Uyeyne, birbirlerinden rivâyet etmişler ve aynı senedle bazı rivâyetlerde bulunmuşlardır.
- İbn Uyeyne, kıraatlerle ilgilendiği ve önemli bir Kâri olarak tanındığı için bu konuda öne çıkmıştır. İbn Uyeyne, Kur'ân'ı genç yaşta ezberlemiş ve tefsirinde farklı Kıraatlerin birçok yönünü aktarmıştır. Bu nedenle, bazı konularda İbn Uyeyne'nin görüşü, diğerlerine tercih edilmiştir.
- Rivâyet yoluyla tefsirde bazı farklılıkların bulunduğunu tespit ettik. İbn Uyeyne, çoğunlukla Sahâbenin söylediklerine dayanırken, es-Sevrî, Sahâbenin fillerine

daha fazla itibar etmiştir. İbn Uyeyne daha çok söze, es-Sevrî ise daha çok fiile dayanmıştır.

- İbn Uyeyne'nin aktardığı İsrâiliyat es-Sevrî 'den daha fazlaydı.
- es-Sevrî, tefsirinde hurûf-ı mukattaa konularına daha fazla dikkat ederken, İbn Uyeyne sadece Yâsin Sûresinde bu konuya değindi.
- es-Sevrî ve İbn Uyeyne, hadisleri senedleriyle birlikte aktarmışlardır.
- es-Sevrî ve İbn Uyeyne, genellikle aynı görüşü paylaşmış ve nadiren farklılıklar göstermişlerdir. Çünkü aynı dönemde yaşamışlardır.
- İbn Uyeyne, hadis ilmi konusunda es-Sevrî'den daha fazla bilgiye sahiptir.

KAYNAKÇA

- ABBAS, Fazl b. Hasen. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn esâsiyyâtühû ve'tticâhâtüh*. 3 Cilt. Ürdün: Darü'n-Nefâeis, 1. Basım, 2016.
- ABDÜSSELÂM, Muhammed. *Menhâecu'l-Bahs*. 1 Cilt. Mektebetü Nûr, 1. Basım, 2020.
- ÂLÛSÎ, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-Meânî*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415.
- AŞKAR, Ömer. *et-Takvâ*. 1 Cilt. Ürdün: Darü'n-Nefâeis, 1. Basım, 2012.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şuabü'l-Îmân*. thk. Muhammed es-Seyyid Zağlûl. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2000.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ. 7 Cilt. Şam: Dar İbn Kesîr, 5. Basım, 1993.
- DÜRRA, Muhammed Ali Taha. *Tefsirü'l-Kur'ânî'l-Kerîm ve İrâbuhu*. 10 Cilt. Şam: Dar İbn-i Kesîr, 1. Basım, 2009.
- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Marife, 1982.
- HALEF, Abdülcevâd. *Medhal et-Tefsîr ve Ulûm'l-Kur'ân*. 1 Cilt. Kâhire: Darü'l-Beyân, 2003.
- HATÎB EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. thk. Mustafa Abdulkadir Ata. 17 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2004.
- HEYTEMÎ, Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer. *el-Fethü'l-Mübîn fî Şerhi'l-Erbaîn*. 1 Cilt. Beyrut: Daru'l-Minhac, 1. Basım, 2008.
- İBN HACER EL-ASKALÂNÎ, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*. thk. Adıl Abdulmevcud - Ali Muavvad. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1995.
- İBN HACER EL-ASKALÂNÎ, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Kâhire: Daru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1993.
- İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Riyad: Daru Taybe, 2. Basım, 1999.

- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dar Sadır, 3. Basım, 1414.
- İBN RECEB, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî. *Fethu'l-bârî 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*. 9 Cilt. Medine: Daru'l-Gurabâ, 1. Basım, 1996.
- İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd b. Meni. *et-Tabakâtü'l-Kebir*. 11 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Hancı, 1. Basım, 2001.
- İBN UYEYNE, Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne b. Meymûn el-Hilâlî. *Tefsîru Süfyân b. Uyeyne*. thk. Muhammed Sâlih Mahâyri. 1 Cilt. Riyad: Mektebetü Üsame, 1. Basım, 1983.
- İBRÂHİM Mustafa V. Dğr. *el-Mu'cemü'l-Vasît*. 1 Cilt. Kâhire: Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye, 2. Basım, 1972.
- İSFAHÂNÎ, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Hilyetü'l-evliyâ*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fadila, 1. Basım, 1996.
- MAKDÎSÎ, Muhammed b. Mefleh. *el-Adabü's-Şerıyye*. thk. Şuayb el-Arnâvut - Ömer el-Kayyam. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 3. Basım, ts.
- MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Tefsîrü'l-Mâtürîdî*. thk. Mecdi Basellum. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2005.
- MÜCÂHİD, Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî. *Tefsîru Mücâhid*. thk. Muhammed Ebü'n-Nîl. 1 Cilt. Kâhire: Daru'l-Fıkır, 1. Basım, 1998.
- MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.
- ÖZDİREK, Recep - ÇAVUŞOĞLU, Ali Hakan. *Süfyân es-Sevrî*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2010, 38/23-28.
- SA'LEBÎ, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ebi Muhammed İbn Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dar İhyaü't-Turas, 1. Basım, 2002.

- SEVRÎ, Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk. *Tefsir Süfyân es-Sevrî*. Ca'fer Muhammed'in Ebû Huzeyfe en-Nehdî'nin rivayeti. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.
- SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâleddîn. *ed-Dürrü'l-Mensûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fadîle, 1. Basım, 2011.
- SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâleddîn. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Şuayb el-Arnâvut. 1 Cilt. Beyrut: er-Risale, 1. Basım, 2008.
- SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâleddîn. *Tabakâtü'l-Huffâz*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.
- ŞEHİRÎ, Abdurrahman. *eş-Şahedü's-Şeri fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 1 Cilt. Riyad: Daru'l-Menhec, 1. Basım, 1431.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmiu'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdûlmuhsin et-Türkî. 25 Cilt. Kâhire: Daru Hicr, 1. Basım, 2001.
- ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-Arş*. thk. Muhammed b. Halîfa et-Temîmî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü Advâu's-Selef, 1. Basım, 1999.
- ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Başar Awad Maruf. 25 Cilt. Beyrut: er-Risale, 3. Basım, 1985.
- ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 3 Cilt. Kâhire: Mektebetü Vehbe, ts.